

HILSCHER REZSŐ
ALAPÍTVÁNY

Vol. 36. (2025) No.1.

DOI 10.48007/esely.2025.1

chance

Journal of
Social
Policy

C
J
S
P

esély

Társadalom- és
szociálpolitikai
folyóirat

e
s
é
l
y

ISSN 0865-0810

TÁRSADALOM- ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI FOLYÓIRAT

Kiadja a Hilscher Rezső Alapítvány

Szerkesztőségi cím:

✉ esely@esely.org

Főszerkesztő:

DR. CZIBERE IBOLYA

SZERKESZTŐSÉG:

Szerkesztők:

Dr. Czibere Ibolya
Dr. Farkas Zsombor
Dr. Juhász Gábor
Dr. Rácz Andrea

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Molnár Éva

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

ISSN 0865–0810

www.esely.org

DOI [10.48007/esely.2025.1](https://doi.org/10.48007/esely.2025.1)

Megjelenik évente négyszer.

Tartalom

TANULMÁNYOK

- 4 **GEORG VOBRUBA**
Mission almost impossible. Dilemmata of a southern and eastern enlargement of the European Union
- 16 **TAKÁCS-MIKLÓSI MÁRTA**
Az izlandi büntetőpolitika a Hólmsheiði börtön és Vernd-i félutas ház látogatása során szerzett tapasztalatok tükrében
- 30 **KATONA ENIKŐ JULIA**
A nyílt örökbeadás mint a reprodukív méltányosság határhelyzete
- 45 **KOSZTKA JÚLIA**
Kalandterápia az egyetemen: tapasztalati outdoor módszerek a szociális munkás képzésben

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

- 60 Ferge Zsuzsa öröksége és a szociális munka oktatása
Kerekasztal-beszélgetés a Szociális Munka Napja Konferencia keretében

Contents

STUDIES

- 4 GEORG VOBRUBA
Mission almost impossible. Dilemmata of a southern and eastern enlargement of the European Union
- 16 MÁRTA TAKÁCS-MIKLÓSI
Icelandic Penal Policy in the Light of the Experience Gained During the Visit to Hólmsheiði Prison and Vernd Halfway House
- 30 ENIKŐ JULIA KATONA
Open adoption at the margins of reproductive justice
- 45 JÚLIA KOSZTKA
Adventure therapy at the university: outdoor methods at the social work education

ROUNDTABLE DISCUSSION

- 60 Ferge Zsuzsa's Legacy and the Teaching of Social Work
Roundtable Discussion at the Social Work Day Conference

Mission almost impossible

Dilemmata of a southern and eastern enlargement of the European Union

Georg Vobruba

GEORG VOBRUBA: Universität Leipzig, Institut für Soziologie; vobruba@rz.uni-leipzig.de

ABSTRACT Tensions between enlargement and further integration have accompanied the EU's development for a long time. Under the special geopolitical conditions under which enlargement to include the Balkan and Black Sea countries must take place, this gives rise to several dilemmas that are difficult to resolve. The policy brief discusses geopolitical rivalry, time pressure, democratic deficits in the accession countries, sovereignty consciousness in the accession countries and sovereignism in the EU, multiple distribution conflicts and elimination of buffer zones including war.

Keywords: European Union enlargement, sovereignism in the EU, democratic deficits, stability-democracy dilemma

Majdnem lehetetlen küldetés. Az Európai Unió déli és keleti bővítésének dilemmái

ABSZTRAKT Az Európai Unió fejlődését hosszú ideje végigkísérik az integráció bővítéséhez, a további tagállamok csatlakozásához kapcsolódó feszültségek. A balkáni és fekete-tengeri országok speciális adottságokkal rendelkeznek, ezért számos kihívás és dilemma merül fel az Európai Unióba belépésükre vonatkozóan. A tanulmány célja, hogy egy szakpolitikai összefoglalót nyújtson a déli és keleti bővítés dilemmáiról, olyan fontos témaköröket érintve, mint a geopolitikai rivalizálás, a csatlakozó országok demokratikus hiányosságai, a szuverenitás kérdései a csatlakozó országokban és az unióban, a többszörös elosztási konfliktusok, valamint a háborús helyzet következményei.

Kulcsszavak: uniós csatlakozás, szuverenitás az Európai Unióban, demokratikus deficit, stabilitás-demokrácia dilemma

INTRODUCTION – WHAT IS AT STAKE?

It is by no means certain that it will be *one* round of enlargement. But strong geopolitical pressure has led to the coming enlargement to the south *and* east being thought of and discussed as a package. In any case, the current discourse of the think tanks relevant to European policy is predominantly about an enlargement round and its difficulties. So we are talking about the accession processes of the Balkan countries Albania, Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, Serbia and the Black Sea countries Ukraine, Moldova and Georgia. It is not very likely that all of these countries will become EU members at the same time. But the accession process of a smaller package also confronts the European Union with special problems. What is at stake?

The special framework conditions under which an enlargement to the south and east must take place create an extreme tension between enlargement and integration and lead to numerous dilemmas for the EU. I argue here that an enlargement of the European Union to the south and east is hardly manageable in terms of integration policy but is geopolitically necessary. This is the basic dilemma facing the European Union at present (2025). I discuss six problems as reasons why “the old ‘widening versus deepening’ dilemma” (Croft et al. 1999: 78, Vobruba 2003) has intensified compared to 2004/2007: 1. geopolitical rivalry, 2. time pressure, 3. democratic deficits in the accession countries, 4. sovereignty consciousness in the accession countries and sovereigntism in the EU, 5. multiple distribution conflicts, 6. elimination of buffer zones including war.

THE GEOPOLITICAL RIVALRY

Although geopolitical rivalries have always played a role in the EU’s expansion, they are now more intense and explicit: „This firm, merit-based prospect of full EU membership for the Western Balkans is in the Union’s very own political, security and economic interest. In times of increasing global challenges and divisions, it remains more than ever a geostrategic investment in a stable, strong and united Europe. A credible accession perspective is the key incentive and driver of transformation in the region and thus enhances our collective security and prosperity.” (European Commission 2020: 1) However, the EU’s expansion policy continues to be guided by the “Eurocentric attitude” (Lehne 2014: 7) that it has immense appeal to its neighbours as a “magnet for prosperity” and as an “exporter of values”, meaning that the interest in accession lies predominantly with the candidate countries. The basic pattern that emerges from this view is as follows: The EU formulates accession conditions and checks readiness for accession. The EU slows down, the candidates push. This pattern never quite corresponded to reality, as can be shown by reconstructing the dynamics of European expansion as a chain of political trade-offs: It has always been about a balancing of interests between the countries of the outer periphery and the EU. With regard to the failure of the ENP, this also corresponds to the insight of ENP Commissioner Johannes Hahn that “the idea that our power of attraction would eventually seduce all our neighbours has been proven inaccurate. We were too optimistic.” (quoted from Perchoc 2017: 28) In the run-up to a possible southward and eastward enlargement of the EU, the geopolitical framework conditions have shifted significantly to the detriment of the EU. What is new is that there is an alternative – albeit for the time being relatively modest – promise of prosperity in the form of the People’s Republic of China. In other words, the EU is assuming a constellation of interests with regard to enlargement that has been overtaken by reality.

The shift in the constellation of interests to the detriment of the EU weakens the EU’s negotiating position and reduces the effectiveness of all conditionalities for the accession countries. Threats of sanctions, especially the possibility of downgrades in the accession process, as provided for in the Commission’s Revised Enlargement Methodology (REM) since 2020, become implausible. The dilemma¹ facing the EU is that, on the one hand, it needs the

¹ Although the European Parliament’s “In Depth Analysis” of the ENP mentions “the dilemma of conditionality without enlargement” (Perchoc 2017: 5), it does not analyze it.

new possibility of negative conditionality in order to be able to react to deteriorations in the political, constitutional, etc. situation in a country that occur during the accession process (European Commission 2020: 7). The EU needs the new possibility of negative conditionality in order to be able to react to deteriorations in the political, constitutional, etc. situation in a country that occur during the accession process (European Commission 2020: 7). On the other hand, however, this is countered by the demand – especially from accession countries themselves – that the accession perspective must be credible and reliable in order to have a transformative effect in the accession countries. “Pro-reform and pro-modernization incentives can work only if the enlargement process remains credible and affordable for EU candidates” (Dabrowski 2022).

TIME PRESSURE

The decisive factor for linking the accession processes of the Balkan countries and the Black Sea countries Ukraine, Moldova and Georgia is Russia’s war of aggression against Ukraine. Prior to this, the process of EU enlargement to the Balkans had been dormant for many years.

1. table Waiting times for the Balkan countries

	Membership application	Candidate status	Start of accession negotiations
Albania	2009	2014	2020/2022
Bosnia and Herzegovina	2016	2022	2024
Kosovo	2022		
Montenegro	2008	2010	2012
North Macedonia	2004	2005	2020/2022
Serbia	2009	2012	2013

Reference: simplified after Dabrowski – Moffat 2024

The accession processes of the Western Balkan countries were given new impetus by the accession dynamics of the Black Sea countries threatened by Russia (European Commission 2023; Vulovic 2024).

2. table Waiting times for the Black Sea countries

	Membership application	Candidate status	Start of accession negotiations
Ukraine	2022	2022	2024
Georgia	2022	2023	2024 angehalten
Moldova	2022	2022	2023

Reference: Author’s own elaboration

The Russian invasion of Ukraine began on 24. 2. 2022. Ukraine applied for EU membership on 28. 2. 2022, Georgia and Moldova followed on 3. 3. 2022. Ukraine and Moldova were granted candidate status on 23. 6. 2023, Georgia on 14. 12. 2023. In response to Georgia's government policy, which is considered incompatible with EU standards, negotiations were halted on 28. 6. 2024. In view of this pace, there was immediate concern in the EU that the Balkan countries would see their sluggish accession processes as an unacceptable imposition and that feelings of disadvantage could turn into permanent movements to break away from the EU. Added to this is the rivalry with the People's Republic of China for economic influence in the Balkans. The southern and eastern enlargement thus became a package and a "geostrategic imperative" (Kribbe – van Middelaar 2023). The example of Turkey, whose failure to join the EU led to its geopolitical seesaw policy, may also have played a role in this.

The bundling of the two processes, the closing of the Balkan gap and the admission of Ukraine, Moldova and Georgia, led to accession negotiations being started with countries that are highly relevant to the EU in geopolitical terms, but whose level of democratic, constitutional and economic development – measured against EU accession standards – is highly deficient. The EU is therefore faced with a dilemma between geopolitical and military requirements and incalculable integration costs. This dilemma is being used strategically, at least by the present Hungarian government, to increase the pressure to join. The Orbán regime is trying to speed up accession negotiations with Serbia in particular, partly in the hope to gain a potential ally in the EU. At the same time, it is being reported quasi-officially by the government that the majority of EU member states do not want the Balkan countries to join. „Everyone is publicly in favor of enlargement, but when the 27 of us foreign ministers close the door behind us, the majority speaks against enlargement”²

The dilemma for the EU is that it is under time pressure due to the geopolitical rivalry for the accession processes, but that on the other hand the development of the rule of law, repression of corruption, etc. takes time, and this before accession. This is because through the experiences with Poland (until 2023) and Hungary, the EU has "realized that it has less leverage in this area over members (post-accession) than over candidates" (Kribbe – van Middelaar 2023).

DEMOCRATIC DEFICITS IN THE ACCESSION COUNTRIES

Most of the candidates for southern and eastern enlargement are characterized by a sharp division of their populations into pro- and anti-EU attitudes. Behind this are different perceptions of national identity, which are hardly capable of compromise and have the potential for civil war. This creates a sanctions dilemma for the EU in view of anti-Western policies (e.g. the NGO law in Georgia): if the EU imposes sanctions that affect the entire country, it frustrates the pro-EU faction; if it does not react, it strengthens the anti-EU faction. Either the pro-EU group feels penalized or it accuses the EU of unduly upgrading autocratic governments (Lippert 2023a: 3). This is the prerequisite for a blockade that has brought the

² Foreign Minister Slams EU's Hypocrisy on Western Balkan Enlargement. Hungary Today 19. 9. 2024. <https://hungarytoday.hu/foreign-minister-slams-eus-hypocrisy-on-western-balkan-enlargement/>

enlargement process in the Balkans to a standstill for a long time: In contrast to the phase prior to the 2004 enlargement, the prospects of accession in the Balkans at present (2025) are hardly triggering a spirit of optimism and thus substantial reform processes towards democracy and the rule of law (Vulovic 2024) So the EU is waiting for progress on the rule of law, etc. progress, and the accession countries are waiting for incentives for reform and integration. As a result of the blockade, the accession processes are dragging on and support for accession is waning in both the EU and the accession countries.

Closely related to the sanctions dilemma is the stability-democracy dilemma. On the one hand, the rapid expansion of the EU is necessary in order to counter rival expansionist policies. On the other hand, however, there is the requirement that the accession countries are actually “ready for accession” (Bonomi – Mastrorocco 2024: 14). It can be assumed that democracy is insufficiently realized in all accession countries (see the brief overview in Maugeais 2023). On the one hand, the establishment of democratic institutions is a prerequisite for accession³, but on the other hand, the creation of political stability in the periphery is a key motive for EU enlargement. Political stability and established democracy are compatible, but political stability and the transition to democracy are hardly compatible.

The dilemma facing the EU can also be described as the incompatibility of two different time horizons: In the long term, democratization is the appropriate means for political stability; in the short term, however, it disrupts the political stability that authoritarian regimes guarantee. The EU's short-term interest in stability is at odds with its commitment to promote democracy. This dilemma cannot be resolved with well-meaning appeals (Maugeais 2023: 6). It has been exacerbated by the changing geopolitical conditions, the time pressure and the special difficulties of democratization under wartime conditions (Sirbiladze Ventura 2023).

THE SENSE OF SOVEREIGNTY IN THE ACCESSION COUNTRIES AND SOVEREIGNISM IN THE EU

In the course of a southern and eastern enlargement the EU faces a problem that already became virulent after the eastward enlargement of 2004/07: The defense of national sovereignty as a question of identity. In the Balkans an ethnonationalist-based sense of sovereignty dominates (Petritsch, Pichler 2004), which was consolidated by the wars following the collapse of Yugoslavia and sets narrow limits on political and cultural rapprochement with the EU. Regardless of how it ends, the war of aggression against Ukraine has decisively consolidated its complex identity (Riabchuk 2010), as Putin has made Russia “Ukraine’s constitutive other” (Wilson 2023: 14). To a lesser extent, this probably also applies to Moldova and Georgia. For this reason, the political elites and large parts of the populations of the accession countries cannot be expected to immediately hand over relevant aspects of their recently acquired national sovereignty to the supranational level, to “Brussels”. The EU dilemma is therefore that, on the one hand, these countries can only be integrated as fully

³ On the relationship between EU-supported democratization, its acceptance by the populations and the positions of political elites in Ukraine, Moldova and Georgia, cf. Sirbiladze, Ventura (2023).

sovereign states, but that, on the other hand, their national concept of sovereignty means that considerable integration problems are inevitable. The unwieldy problem of identity and democracy is exacerbated by the fact that it finds a counterpart within the EU.

In the last 20 years, the term “sovereignty” has degenerated into a reactionary fighting word, so “that it is irremediably discredited.” (Outhwaite 2021: 35, Vobruba 2012). However, this does not mean ignoring it but rather taking its rhetorical use seriously as a problem in social science and politics. In this sense, it can be stated that a “populist sovereignty”, or “PopSovism” for short (De Spiegeleire et al. 2017), has spread within the EU and consolidated in party politics. In contrast to the situation 20 years ago, there are right-wing parties whose stance on the EU is (at best) ambiguous, and an extreme right-wing scene that politically exploits unresolved EU dilemmas and turns them into fundamental criticism of the EU. In particular, the Commission is the agency of a globalist agenda, a recipient of orders from the USA, corrupt, has a democratic deficit and is destroying sovereignty – all against the backdrop of a populist concept of the “will of the people”, which is allegedly being sabotaged by the aloof EU elites. I cannot go into the spread of such ideas in conspiracy theory texts here (cf. Vobruba 2024: 68). However, it is clear that there are direct links between conspiracy journalism and EU-relevant politics. I refer only to the Hungarian president’s justification for the “Sovereignty Act” (December 2023) to monitor organizations with foreign financial sources: Foreign countries want to “buy Hungary by the kilo” (Tagesschau 5. 2. 2024). The links between sovereigntist texts in the Hungarian government’s self-portrayal platform “Hungary Today” and in so-called alternative media and radical right-wing publications are also relevant here. The fact that Hungary has lost approx. one billion euros in cohesion funds due to rule of law deficits was interpreted by an Austrian conspiracy scene magazine as a “hybrid war against Budapest” and as a sign that “the EU’s war against national sovereignty”⁴ is being intensified. Such cross-connections exist among all those political forces that have united in the EU Parliament as the “Patriots for Europe”, “soon derided as “Putinists for Europe”” (The Economist July 13th 2024). The present Hungarian government is just the most striking example.

MULTIPLE DISTRIBUTION CONFLICTS

Enlargement leads to multiple distribution conflicts, which are determined by a two-stage prosperity gap: differences between old and new members; differences between new members and accession countries. Here are some key figures to illustrate this (GDP/capita adjusted for purchasing power; IMF estimates for 2024): Germany US\$ 67,240; Bulgaria US\$ 35,960; Kosovo US\$ 16,780; Ukraine US\$ 15,460. This results in a ratio between Germany and Bulgaria of just under 2 to 1, between Bulgaria (the poorest EU member state) and Kosovo (the poorest Balkan country) of more than 2 to 1, and between Bulgaria and Ukraine of 2.3 to 1. The welfare gap between Germany and Ukraine is 4.35 to 1.

⁴ Thomas Oysmüller, Die EU verschärft den Krieg gegen Orbán. Tkp 3. 1. 2025. <https://tkp.at/2025/01/03/die-eu-verschaerft-den-krieg-gegen-orban/>. In the same sense: Thomas Fazi, EU targeting of Orbán should worry other member states. UnHerd January 1, 2025. ???

Among the many consequences of the dynamics that create welfare gaps, the distribution conflicts arising from the EU's redistribution rules are of particular interest here. The accession of countries with a significantly lower level of prosperity leads to conflicts between net contributors (core countries) and all net recipient countries, between old (eastern members) and new net recipient countries (south-eastern candidates), and it is generating resistance in particular from countries that are at risk of becoming net contributors rather than net recipients (Kribbe – van Middelaar 2023). There are already concerns about losing their own net recipient position (Emerson 2023). The pattern of conflict is familiar from the 2004/07 eastward enlargement. Foreseeable distribution conflicts will be exacerbated by various new challenges: from 2028 to 2058 by interest payments and repayment of the Community debt incurred to deal with the consequences of the coronavirus crisis (Vobruba 2023: 320ff.), by the growth of competing spending areas, particularly defense budgets, and by economic problems in Germany, which is by far the largest net contributor to the EU budget (Nowotny 2023: 7ff.).

A projection by the Jacques Delors Center of the Hertie School arrives at a notional annual budget burden of EUR 13.2 billion for the EU for the seven-year period 2021–2027 because of Ukraine's EU membership from 2021, of which around 90% would be attributable to the Common Agricultural Policy (CAP). "Fictitious" here means the assumption that the southern and eastern enlargement will take place under the multiannual financial framework (MFF), which was agreed for the period 2021–2027. Lindner, Nguyen and Hansum emphasize that the MFF will have to be renegotiated for the period from 2028, with an unpredictable outcome. For the accession of the Balkan countries and Moldova, they arrive at annual budget costs of EUR 5.8 billion using the same fictitious assumptions. In total, they estimate the annual budget burden of a southern and eastern enlargement of the EU (excluding Kosovo and Georgia) at EUR 19 billion (Lindner – Nguyen – Hansum 2023: 7). This results in a notional burden of 133 billion euros for the entire budget period. In this projection, there are no losses for the previous net beneficiary countries. On the same fictitious basis, Bruegel (Darvas et al. 2024) arrives at a budget burden for the EU of 126 billion euros in a baseline scenario and 110 billion euros in an alternative scenario due to Ukraine's accession alone. Darvas et al. emphasize that these figures do not consider financial returns from Ukraine to the EU 27 and are therefore (slightly) exaggerated. They expect changes in the support status of regions in some member states because of Ukraine's accession. „Some EU regions currently classified as 'less developed regions' would graduate to 'transition regions', and some current 'transition regions' would graduate to 'more developed regions', implying lower cohesion funding“ (Darvas et al. 2024: 6f.). However, their scenarios also do not result in any significant losses for the previous net recipients, at least none that do not already result from existing cut-off rules (Darvas et al. 2024: 53). However, all these projections are based on the fictitious assumption that the rules of the multiannual financial framework (MFF, 2021–2027) will apply to a future enlargement to the south and east and therefore only provide a rough indication of their costs and distributional conflicts. What is certain, however, is that an unintended consequence of individual Member States switching from net recipients to net contributors would be that the EU would effectively lose the financial sanction options that the "rule of law mechanism" has provided for since January 1, 2021.

THE ELIMINATION OF BUFFER ZONES. WAR

The EU's expansion policy has so far been based on the idea of a stable, prosperous core that is protected by multiple rings. The EU members with external EU borders form an inner ring, while the countries of the European Neighbourhood Policy (ENP) form the outer ring. The relationship between the EU and the countries of the ENP could be understood as an offer of a political exchange: They assume buffer functions for the EU and in return are gradually included in the prosperity and stability of the EU. In principle, everything was possible for the ENP countries except participation in the political decision-making process and the EU's automatic redistribution mechanisms. The success of the ENP has fallen far short of the expectations placed in it. Nowhere has the EU's outer periphery become the intended "ring of friends" (Prodi 2002, European Commission 2023: 2). In the South, expansionist interests are met with cool-headed interest calculations (Faath 2007), in the East with hostility. This means that the EU must redefine its understanding of the buffer zone: Previously understood as barriers to mobility for the purpose of shielding against migration (Hilpert 2022), it now also means a security zone between the EU and Russia.

The EU's expansion policy to date has been a project to secure stability, often presented as an export of norms⁵, "a convergence agenda within a scenario of pacified spaces" (Lippert 2023b: 478; my translation). You can also put it like this: The eastward enlargement of 2004/2007 took place under the protection of NATO. All the countries joining the EU at that time were already members of NATO. The fact that the expansion process of NATO and the EU was largely frictionless was due to the weakness of the USSR/Russia at the time. However, this does not change the problem that the expansion dynamic to the east – at least from Putin's perspective – caused buffer zones to disappear.⁶ The Russian occupation of Crimea and the war of aggression against Ukraine confirmed this view of the problem symmetrically and reciprocally through the respective political reactions. Since 2022, there are no longer any countries that could act as a neutral buffer zone to shield the EU's expansion to the south and east. The EU must therefore "flank its enlargement policy with security policy and coordinate it transatlantically. Because it took a credibility risk when it gave Ukraine the prospect of accession in June 2022." (Lippert 2023b: 480, my translation) The problem is clear: the EU's credibility with regard to southern and eastern enlargement also depends on conditions ("transatlantic") that it does not have in hand.

The accession of the eastern neighbours Ukraine and Moldova is most clearly driven by the stability interests of the EU core. In principle, this is the same as the 2004/07 eastward enlargement, but the instability in this EU neighbouring region is being strategically deployed by third parties (i.e. Russia). That is the difference to 2004/07. The EU can therefore start accession negotiations with Ukraine during the war, but accession can only take place at the

⁵ This changed hesitantly when the revised ENP began to include the interests of the "neighbours of the neighbours" in its strategic considerations (Perchoc 2017: 27f.).

⁶ Ukraine's exposure was already registered in 2013 and the threat of war was even hinted at. However, not much followed from this. "Today, countries like Ukraine are more than ever seeking closer ties to the European Union, attracted by our economic and social model. We cannot turn our back on them. We cannot accept any attempts to limit these countries own sovereign choices. Free will and free consent need to be respected." (Barroso 2013) The next but one sentence of the speech contains the word "war".

cost of the EU being drawn into the war due to its obligation to provide assistance (Article 42(7) TEU). The EU is therefore faced with the dilemma of either taking this risk of war or accepting that Russia has a de facto veto over Ukraine's accession.

CONCLUSION

The starting point was the thesis that a southern and eastern enlargement of the European Union is hardly feasible in terms of integration policy but is geopolitically necessary. This is the basic dilemma the European Union is currently (2025) facing. The change in the geopolitical framework and time pressure have weakened the EU's position and exacerbated its problems in enforcing standards of readiness for accession. Closely related to this is the dilemma arising from the divisions of interest in accession countries: Accessions at lowered conditions mean false incentives and program later problems, but insisting on high standards can frustrate the pro-EU faction and risks turning away from the accession project. In addition, there is the dilemma that the EU promotes democracy as a guarantor of political stability, but transitions to democracy lead through a phase of political instability. The problems are exacerbated by the entrenchment of sovereignism outside and inside the EU with hostile or cynical-utilitarian attitudes towards membership. Finally, accession in the context of war means either a strong NATO commitment or a de facto veto option for Russia. The consequence is that the prospect of accession to the EU, intended as support, leads to the perpetuation of war or the threat of war.

What follows from this? It would be important to take the time pressure out of the enlargement project and develop new ideas for shaping the EU's neighborhood. There is no point in continuing with the ENP. It would be far preferable to risk some at least discursive disruptions: Are there any states outside or even inside the EU that are showing signs of pushing themselves into the role of buffers? They should not be blamed for this but rather facilitated. One contribution to this would be to enhance the value of peacekeeping intermediary regions by linking them with benefits for them. The most important thing, however, is to take a realistic view of the dilemmas of further enlargement to the south and east and to communicate them openly. This alone will make some dilemmas less harmful. That is also the intention of this text. Enlargement will be a difficult but not impossible mission.

REFERENCES

- Barroso, M. (2013): State of the Union Adress 2013. European Parliament plenary session 11. 9. 2013. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/SPEECH_13_684
- Bechev, D. (2024): Can EU Enlargement Work? Carnegie Europe, June 20, 2024. <https://carnegieendowment.org/research/2024/06/can-eu-enlargement-work?lang=en>
- Bonomi, M. – Mastrococco, R. (2024): Negotiating EU Enlargement: Scenarios for Future Integration. Istituto Affari Internazionali (IAI). Roma. <https://www.astrid-online.it/static/upload/9788/97888893683395.pdf>

- Croft, S. – Redmond, J. – Rees, G. – Webber, M. (1999): *The enlargement of Europe*. Manchester, New York: Manchester University Press.
- Dabrowski, M. (2022): *Towards a New Eastern Enlargement of the EU and Beyond*. *Intereconomics* Vol. 57, No. 4. 209–212. <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1064-3>
- Dabrowski, M. – Moffat, L. (2024): *The changing dynamics of the Western Balkans on the road to European Union membership: an update*. Policy Brief 22. 7. 2024. Bruegel, Brussels. <https://www.bruegel.org/policy-brief/changing-dynamics-western-balkans-road-european-union-membership-update>
- Darvas, Zs. – Dabrowski, M. – Grabbe, H. – Moffat, L. – Sapir, A. – Zachmann, G. (2024): *The Impact on the European Union of Ukraine’s potential future accession*. Bruegel Report 11. 4. 2024. Brussels. <https://www.bruegel.org/system/files/2024-04/Report%2002.pdf>
- De Spiegeleire, S. – Skinner, C. – Sweijts, T. (2017): *The Rise of Populist Sovereignism. What it is, Where it Comes from, and What It Means for International Security and Defense*. Hague Centre for Strategic Studies. <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2017/09/The-rise-of-Popular-Sovereignism-what-it-is-where-it-comes-from-and-what-it-means-for-international-security-and-defense.pdf>
- Emerson, M. (2023): *The Potential Impact of Ukrainian Accession on the EU’s Budget – and the Importance of Control Valves*. International Centre for Defense and Security. Estonia. <https://icds.ee/en/the-potential-impact-of-ukrainian-accession-on-the-eus-budget-and-the-importance-of-control-valves/>
- European Commission (2020): *Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0057>
- European Commission (2023): *Communication on EU Enlargement Policy*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/cc71d42b-6c07-4deb-9069-5ca2082d166d_en?filename=COM_2023_690%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy_and_Annex.pdf
- Faath, S. (2007): *Die ENP in Nordafrika und Nahost. Wahrnehmungen, Erwartungen und Probleme*. *Osteuropa*, 57. Jg., Heft 2–3. 209–216.
- Hilpert, I. (2022): *Fragile Buffer Zones. The Externalization Dynamism in the Field of Border Security and Possible Alternatives*. *Journal of Migration Studies* 2(1): 165–175.
- IMF (2024): *International Monetary Fund, World Economic Outlook (April 2024)*. Washington D. C. <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPPC@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO-WORLD/DEU>
- Kribbe, H. – Middelaar, L. (2023): *Preparing for the next enlargement: Tough choices ahead*. Brussels Institute for Geopolitics. BIG002, Sept. 2023. <https://big-europe.eu/publications/big002-preparing-for-the-next-eu-enlargement>
- Lehne, S. (2014): *Time to Reset the European Neighbourhood Policy*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2014/02/time-to-reset-the-european-neighborhood-policy?lang=en¢er=europe>

- Leigh, M. (2024): EU enlargement: Exporting stability or importing instability? Sieps, Swedish Institute for European Policy Studies. <https://www.sieps.se/en/fit-for-35-forum/eu-enlargement-exporting-stability-or-importing-instability/>
- Lindner, J. – Nguyen, T. – Hansum, R. (2023): What Does It Cost? Financial Implications of the Next Enlargement. <https://www.delorscentre.eu/en/publications/financial-implications-of-the-next-enlargement>
- Lippert, B. (2023): EU-Erweiterung: Geopolitik trifft auf Integrationspolitik. https://www.swp-berlin.org/publications/products/aktuell/2023A63_EU-Erweiterung.pdf <https://doi.org/10.1007/s41358-023-00350-w>
- Lippert, B. (2023b): EU-Erweiterungspolitik in der Zeitenwende: Zäsur oder business as usual? Zeitschrift für Politikwissenschaft. Vol. 33, 475–485. <https://doi.org/10.1007/s41358-023-00350-w>
- Maugeais, D. (2023) How to support democratisation in the Western Balkans? ÖGfE Policy Briefs, Oct 27. <https://www.oegfe.at/policy-briefs/how-to-support-democratisation-in-the-western-balkans/>.
- Nowotny, E. (2023): The looming deep crisis in Europe – and what to do about it. ÖGfE Policy Briefs. <https://www.oegfe.at/policy-briefs/the-looming-deep-crisis-in-europe-and-what-to-do-about-it/>.
- Outhwaite, W. (2021): The Postnational Constellation Revisited: Critical Thoughts on Sovereignty. Berlin Journal of Critical Theory. Vol 5, No. 1, 31–57. https://www.bjct.de/files/Issues%20of%20the%20BJCT/BJCT_1-2021.pdf#page=31
- Perchoc, P. (2017): The European Neighbourhood Policy. In-Depth Analysis. European Parliamentary Research Service, PE 595.865. Brussels. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/595865/EPRS_IDA\(2016\)_595865_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/595865/EPRS_IDA(2016)_595865_EN.pdf).
- Petritsch, W. – Pichler, P. (2004): Kosovo–Kosova. Der lange Weg zum Frieden. Klagenfurt/ Celovec: Wieser.
- Prodi, R. (2002): A Wider Europe – A Proximity Policy as the Key to Stability. SPEECH/02/619, 5–6th December 2002. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_02_619
- Riabchuk, M. (2010): Die Ukraine am kulturellen und geopolitischen Scheideweg. In: Drechsel, B. et al. (Hg.), Bilder von Europa. Innen- und Außenansichten von der Antike bis zur Gegenwart. Bielefeld: transcript. 117–134. <https://doi.org/10.14361/transcript.9783839414583.117>
- Sirbiladze, I. – Ventura, E. (2023): The EU’s Eastern Enlargement and Differentiated Democracy Support. Carnegie Europe, 11. <https://carnegieendowment.org/research/2023/09/the-eus-eastern-enlargement-and-differentiated-democracy-support?lang=en¢er=europe>
- Vobruba, G. (2003): The enlargement crisis of the European Union: limits of the dialectics of integration and expansion. Journal of European Social Policy, 13(1): 35–49. <https://doi.org/10.1177/0958928703013001039>
- Vobruba, G. (2012): Der postnationale Raum. Weinheim, Basel: Beltz Juventa.

- Vobruba, G. (2023.): European Integration as Complementary Institution-Building: The Impact of the COVID-19 Pandemic. In: Börner, S. Seeleib-Kaiser, M. (eds.), *European Social Policy and the COVID-19 Pandemic. Challenges to national Welfare and EU Policy*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197676189.003.0012>
- Vobruba, G. (2024): *Das Verschwörungsweltbild. Denken gegen die Moderne*. Weinheim, Basel: Beltz Juventa.
- Vulovic, M. (2024): Die Erweiterungspolitik der Europäischen Union: Fit für die Zukunft? In: Bossong, R. – von Ondarza, N. (eds.): *Stand der Integration. Zehn zentrale politische Projekt der EU und wie sie die Union verändern*. SWP Studie 11, 23.4. 2024. 103–112.
- Wilson, A. (2023): Ukraine at war: Baseline identity and social construction. *Nations and Nationalism*, Vol. 30, No. 1. 8–17. <https://doi.org/10.1111/nana.12986>.

Az izlandi büntetőpolitika a Hólmsheiði börtön és Vernd-i félutas ház látogatása során szerzett tapasztalatok tükrében¹

Miklósi Márta

MIKLÓSI MÁRTA: Debreceni Egyetem Művelődéstudományi- és Humán Tanulmányok Tanszék; miklosimarta@unideb.hu

ABSZTRAKT Izland alapvetően alacsony bűnözési rátájú ország, az egy főre jutó izlandi börtönbüntetési ráta az összes európai nemzetnél alacsonyabb. Emellett a szigetország csekély, 4 intézetből álló börtön-állományának fele kerítés nélküli nyitott börtön, sajátos szabályokkal. Tanulmányunkban részletesen bemutatjuk, hogyan szerveződik az izlandi börtönrendszer a skandináv büntetőpolitikai modell mentén, milyen sajátos intézettípusokkal, alternatív büntetési lehetőséggel találkozhatunk, milyen eszközökkel érik el azt, hogy csökkenjenek a bebörtönzéssel járó ártalmak. Izlandon a börtönbüntetést csak „ultima ratio”, végső eszközként alkalmazzák, a szabadságvesztés büntetés letöltése során hangsúlyos a fogvatartottak teljes jogú állampolgárként kezelése, mindennapjaik megszervezése során elsődleges, hogy az minél jobban hasonlítson a hétköznapi életvitelhez, ezzel is támogatva a társadalomba történő jövőbeli visszailleszkedésüket. Kitérünk a börtönoktatás rendszerének működésének vizsgálatára, feltárjuk, miért jelent nehézséget az alacsony fogvatartotti létszám, milyen kihívásokkal kell megküzdeni a fogvatartottak oktatásának biztosítása során. Részletesen bemutatunk két intézetet, a Hólmsheiði börtönt és a Vernd-i félutas házat, amelyek meghatározó jelentőségűek a szigetországban és hozzájárulnak ahhoz, a fogvatartottak sikeresen reintegrálódnak a társadalomba szabadságvesztés büntetésük letöltése után.

Kulcsszavak: skandináv börtönpolitika, izlandi börtön, félutas ház, börtönoktatás

Icelandic Penal Policy in the Light of the Experience Gained During the Visit to Hólmsheiði Prison and Vernd Halfway House

ABSTRACT Iceland is a country with a fundamentally low crime rate, with a lower per capita incarceration rate than all European nations. In addition, half of the island nation's small prison capacity of 4 institutions are open prisons without fences, with specific rules. In our study we will describe in detail how the Icelandic prison system is organised along the lines of the Scandinavian penal policy model, what specific types of institutions and alternative sentencing options are used, and what means are used to reduce the harms of imprisonment. In Iceland, imprisonment is used only as an ultima ratio, as a last resort, and the emphasis is on treating prisoners as full citizens, organising their daily lives to resemble as closely as possible their everyday lives, thus supporting their future reintegration into society. We will examine the functioning of the prison education system, why the low prison population is a problem, and the challenges of providing education for prisoners. We describe in detail two institutions, Hólmsheiði prison and Vernd halfway house, which are of key importance in the island country and contribute to the successful reintegration of prisoners into society after serving their prison sentences.

Keywords: scandinavian prison policy, icelandic prison, halfway house, prison education

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (azonosítószám: BO/00099/24/2) támogatásával készült.

BEVEZETÉS

Izland alapvetően alacsony bűnözési rátájú ország, a szigetország még a többi skandináv államhoz képest is kivételes helyzetben van (Pratt 2008). Az egy főre jutó izlandi börtönbüntetési ráta igen alacsony, 100 ezer lakosra vetítve 35 fő, ami szinte az összes többi európai nemzetnél alacsonyabb, beleértve a skandináv országokat is (World Prison Brief 2024). Ráadásul Izland csekély börtönállománya nyitott börtönöket is magában foglal, ami arra utal, hogy Izland a többi skandináv nemzethez hasonlóan támogató a rehabilitatív jelleggel működő, nyitott, pozitív börtönrendszer működtetése előtt (Gunnlaugsson 2017).

Az izlandi börtönrendszer a skandináv büntetőpolitikai modell mentén szerveződik, az északi országokban a börtönrendszer működtetésének alapelve a liberalizmus és a normalizáció (Pratt 2008, Ruzsonyi 2011). A szabadságvesztés büntetés letöltése során hangsúlyos a fogvatartottak teljes jogú állampolgárként kezelése, mindennapjaik megszervezése során elsődleges, hogy az reális életkörülmények biztosításával minél jobban hasonlítson a hétköznapi életvitelhez, ezzel is támogatva a társadalomba történő jövőbeli visszailleszkedésüket (Pakes – Gunnlaugsson 2018).

Tanulmányunkban bemutatjuk, mi jellemzi az izlandi büntetőpolitikai modellt, hogyan épül fel a börtönrendszer, milyen alternatív lehetőségek kínálóznak a szigetországban a büntetés letöltésére. Kitérünk a börtönoktatás rendszerének működésének bemutatására és bemutatunk két intézetet, egy börtönt és a félutas házat, amelyek meghatározó jelentőségűek a szigetországban.

AZ IZLANDI BÜNTETŐPOLITIKAI MODELL ÉS AZ IZLANDI BÖRTÖNRENDSZER MŰKÖDÉSE

Izlandon az összes börtönlétesítményt az állam működteti, a szervezet neve Fangelsismálastofnun Ríkisins (angolul: Prison and Probation Administration, a cikkben a továbbiakban Büntetés-végrehajtási Igazgatóság) (Prison and Probation Administration 2020). A Büntetés-végrehajtási Igazgatóság 1989 óta működik, feladata a börtönök irányítása és a büntetések végrehajtásának felügyelete a 15/2016. sz. büntetés-végrehajtási törvénynek megfelelően és az annak alapján kiadott rendeletek rendelkezéseivel összhangban. Feladatköre nemcsak a létesítmények működtetésére terjed ki, hanem azon elkövetők felügyeletére is, akik büntetésüket közérdekű munka keretében töltik és elektronikus megfigyelés alatt állnak (Prison and Probation Administration 2020).

2020 elején Izlandon öt büntetés-végrehajtási intézet működött – ez a szám mára négyre csökkent –, összesen közel 200 zárkával (Pakes – Gunnlaugsson 2018). Egy börtön Reykjavík környékén (Hólmsheiði börtön, erről részletesebben a 4.1. fejezetben írunk) található, a többi az ország különböző régióiban szétszórva – kettő Délnyugat-Izlandon (Litla-Hraun, Sogn), egy Nyugat-Izlandon (Kvíabryggja). A börtönök alacsony befogadóképességűek, jellemzően 10-20 fogvatartott tölti a büntetését a Sogn-i és a Kvíabryggja-i intézetben, a két nagyobb intézet a Litla Hraun-i (87 férőhely), illetve a Hólmsheiði börtön (56 férőhely). Csak a Hólmsheiði börtön épült börtönnek, a többi épületet eredetileg más célokra tervezték, később átalakításra kerültek, hogy börtönként működhessenek.

Az izlandi büntetés-végrehajtási intézetek két csoportba sorolhatóak, megkülönböztetjük az ún. letöltő intézeteket (ide kerülnek a jogerős büntetésüket töltő elítéltek), valamint az előzetes letartóztatásban lévő személyek elhelyezésére szolgáló intézeteket (Gunnlaugsson 2011, 2019). Egy másik kategorizálási szempont szerint különbséget tehetünk a zárt és nyitott börtönök között, valamint létezik egy félutas ház is. A jelenleg Izlandon működő négy börtönből kettő nyitott, kettő pedig zárt börtön. Nyitott börtönök a sogn-i és a kviabryggja-i börtön, míg a zárt börtönök a hólmsheiði és a litla-hraun-i börtön. A nyitott börtönök körül nincsen kerítés, kevesebb kamerával találkozhatunk és a helyiségeket éjszaka sem zárják be. Ezenkívül a látogatásokra a fogvatartottak szobáiban kerül sor, nem egy külön látogatóhelyiségben, emellett az internet-hozzáférés is kevésbé ellenőrzött, mint a zárt börtönökben. A zárt börtönökre jellemző, hogy a fogvatartottak elhelyezésére szolgáló épületeket kerítéssel határolják el, a zárkák éjszaka zárva vannak és a látogatásokra külön látogatószobákban kerül sor (Daviðsdóttir – Jóhannsdóttir 2024).

Amellett, hogy a nyitott börtönök különböznek az archetipikus nyugati börtönöktől, kulcsfontosságú a személyzet meghatározó szerepének vizsgálata. Sajátos szemléletmód jellemzi a börtönben dolgozó munkatársakat, sokat elárul a rendszerről az a tény, hogy a fogvatartottakról „kliens”-ként beszélnek. A felügyelő mintegy „személyes tisztviselővé” válik (időnként ezt a területet ellátó munkatársat „kontakt tisztviselőnek” – contact officer – is nevezik) (Ruzsonyi 2011: 15). A felügyelők munkájuk során maximum három fogvatartott támogatásért felelősek, feladatuk nem csupán őrzés, hanem aktív szerepvállalás a fogvatartottak fejlődésében és társadalmi beilleszkedésük elősegítésében. Feladataik ellátása során nemcsak a fogvatartott intézetbeli mindennapjaival foglalkoznak, hanem hangsúlyt fektetnek társadalomba történő visszailleszkedés szempontjából kulcsfontosságú szabadulás utáni tervek kidolgozására és támogatására egyaránt. A felügyelet tagjaitól elvárják az alábbi négy feladat teljesítését: *„biztonsági feltételek biztosítása, gondozói/szociális segítségnyújtás, munkáltatási felügyelet és a szabadidős tevékenység irányítása”* (Ruzsonyi 2011: 15), tehát munkájuk túlmutat az őrzésen, biztonsági feladatok ellátásán.

Az izlandi börtönök alacsony befogadóképességűek, jellemzően 10-20 fogvatartott tölti a büntetését egy-egy börtönben, az ilyen méretű intézetek működtetése számos előnnyel jár. A börtönélet minősége általában korrelál a börtön méretével (Johnsen – Grahnheim – Helgesen 2011). A problémák általában könnyebben észlelhetőek és gyorsabban megoldhatóak, személyesebb a kapcsolat a személyzet és a fogvatartottak között, a mindennapokban jóval kisebb az esélye annak, valamilyen súlyos zavar alakuljon ki a működésben (Baldursson 2000). A kis börtönöknek azonban megvannak a maguk hátrányai is, mivel a börtönök mérete akadályozhatja a szakosodott börtönök fejlesztését, szolgáltatások kialakítását. Izlandon ez különösen érezhető a szociális ellátás, a mentális egészségügyi szolgáltatás és pszichiátriai ellátás területén (Gunnlaugsson 2011, Shestak – Tsyplakova 2023). A közelmúltban megfogalmazódott az igény, hogy legalább egy tucat pszichológusra lenne szükség, de csak egy pszichológus és két szociális munkás volt állományban (RÚV 2017a). Ez azt jelenti, hogy a rászoruló fogvatartottak mentális ellátása problémákba ütközik, bár a helyzet azóta javult, de még mindig vannak fennakadások. Ugyanígy nehézségekbe ütköznek a szakemberek például fogvatartottak speciális csoportja számára terápiás foglalkozás megszervezése során is, ezeken a területeken mindenképpen hátrány az alacsony fogvatartotti és ezáltal személyzeti létszám. Az alacsony befogadóképesség másik hátulütője az, hogy a rendszer nem képes befogadni az összes

ítélettel rendelkező fogvatartottat. Izlandon abban az esetben, ha valakit szabadságvesztésre ítélnék, de nincsen szabad zárka egyetlen börtönben sem, várólistára kerül. Hónapokkal, de lehet, hogy évekkel később tudja elkezdni letölteni a büntetését (Pakes – Gunnlaugsson 2018).

Az izlandi börtönrendszer elkötelezettsége az alternatív megoldások irányában

Izlandon alapvető cél a börtönbüntetés végső eszközként való alkalmazása és a börtönben eltöltött idő lehetséges minimalizálása, ezért a börtönbüntetés letöltése mellett egyre fontosabb szerep jut a szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazásának. Ilyen lehetőségként jelenik meg a feltételes szabadságra bocsátás, a félutas ház, az elektronikus nyomkövetési rendszer és a közérdekű munka.

A feltételes szabadságra bocsátás aránya folyamatosan nő. A 2000–2008 közötti időszakban a fogvatartottak mintegy 60 százaléka hagyhatta el a büntetés-végrehajtási intézetet a teljes büntetés letöltése előtt (40 százalékuk töltötte le a teljes büntetését a börtönben), 2008-ban ez a szám emelkedett, több mint 70 százalékukat helyezték feltételes szabadságra (körülbelül egynegyedük töltötte le a teljes büntetés időtartamát) (Gunnlaugsson 2021). Az elmúlt évtizedekben arányaiban több elítélt kapott feltételes szabadságra bocsátást, ugyanakkor a börtönbüntetések száma is emelkedő tendenciát mutat. A 15/2016. sz. büntetés-végrehajtási törvény előírja, hogy a 21 évnél fiatalabb elítéltek a büntetésük egyharmadának letöltése után feltételes szabadságra bocsáthatóak (80. cikk), a felnőttkorú elítéltek esetén ez a lehetőség a büntetés felének letöltése után áll rendelkezésre.

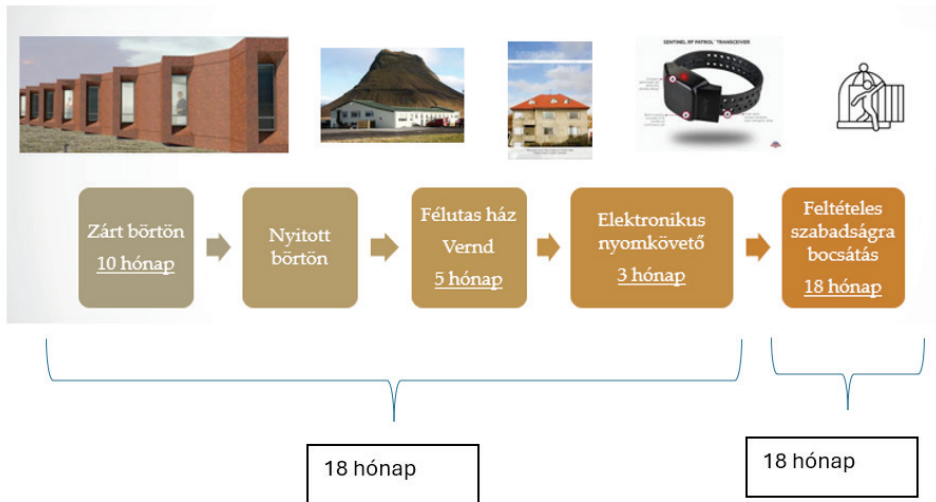
Azok, akik hosszú börtönbüntetésük letöltéséhez közelednek, és munkát szereztek, vagy oktatási programban vesznek részt, jogosultak arra, hogy büntetésüket a Verndben, egy reykjavíki félutas házban töltsék le, amelyet egy magán nonprofit szervezet működtet, mielőtt elektronikus nyomkövetővel otthonukba engedik őket. 2019-ben naponta több mint 20 személy töltötte le büntetését a félutas házban (Gunnlaugsson 2021). A Vernd-i félutas házról részletesebben a 4.2. fejezetben írunk.

Izlandon az elektronikus nyomkövetési rendszer 2012 óta működik. Jelenleg azon elítéltek számára érhető el, akik több mint 12 hónapos vagy annál hosszabb börtönbüntetést kaptak; ez lehetővé teszi a korábbiaknál korábbi szabadulást a börtönből (back-door policy).

Ha egy olyan személyt veszünk példának, akit a büntetőbíróság 3 év börtönbüntetésre ítél, akkor a börtönben letöltött 3 év felét követően feltételesen szabadlábra helyezhetik, ami Izlandon a nem erőszakos, első büntényes elkövetők esetében tipikus eljárás. Ez a személy összesen 10 hónapot tölthet le nyitott vagy zárt börtönben, öt hónapot a reykjavíki félutas házban, és végül három hónapot elektronikus megfigyeléssel (tehát ez összesen 18 hónap, másfél év), mielőtt feltételes szabadságra bocsátják (Gunnlaugsson 2021). Ezt illusztrálja az 1. ábra.

1. ábra Börtönbüntetés alternatív letöltése Izlandon

Forrás: saját szerkesztés

Izlandon az elmúlt évtizedekben egyre gyakrabban alkalmazzák a szabadságelvonás alternatívájaként a közérdekű munka büntetést. 1995 óta létezik a közérdekű munka büntetés, 2016 óta pedig azok számára, akik 12 hónapos vagy annál rövidebb feltétel nélküli börtönbüntetést kaptak (Gunnlaugsson 2021). A börtönbüntetés letöltése helyett a közérdekű munkára vonatkozó döntést a Büntetés-végrehajtási Igazgatóság hozza meg, nem pedig a büntetőbírók, ami más skandináv országokban jellemző eljárás. A Büntetés-végrehajtási Igazgatóság dönthet úgy, hogy a büntetést legalább 40 és legfeljebb 480 óra időtartamú, nem fizetett közérdekű munka formájában lehet végrehajtani. Izlandon évente akár kétszáz személy is közérdekű munka formájában tölti le a büntetését szabadságvesztés helyett, így az ilyen jellegű statisztikákban sem jelennek meg, nem terhelik a börtönrendszert (Gunnlaugsson 2021).

A börtönbüntetés számos alternatívájának alkalmazása azt mutatja, hogy Izlandon a bűnözés megfékezésére törekedve a hatóságok olyan büntetések kiszabását preferálják, amelyek elősegítik a fogvatartottak társadalomba történő reintegrációját, akár a félutas házra, a közérdekű munkára, akár az elektronikus nyomkövetési rendszerre gondolunk (Gunnlaugsson 2021).

Ezen intézkedések alkalmazásának további előnye, hogy kiszabásukkal csökkentik a börtönökre fordított állami kiadásokat, mivel kevésbé költségesek, és így politikailag vonzóak. Ezen túlmenően ezek az alternatívák segítenek csökkenteni a börtönökre nehezedő nyomást. A legtöbb elítélt, akit a korai időszakban kiválasztottak e programokba, nem erőszakos bűncselekmények elkövetői voltak, akiket vagyon elleni bűncselekményekért vagy közlekedési szabályok megszegéséért ítélték el. Később az alternatív büntetések lehetősége a súlyosabb bűncselekmények elkövetői számára elérhetővé vált, tovább segítve a börtönrendszerre nehezedő nyomás mérséklését (Gunnlaugsson 2021).

OKTATÁSI LEHETŐSÉGEK BIZTOSÍTÁSA AZ IZLANDI BÖRTÖNÖKBEN

Bár az alacsony befogadóképességű izlandi börtönöknek számos előnye van a több száz férőhelyes börtönökkel szemben, a börtönoktatás több okból is a kis létesítmények egyik problémás aspektusa, ezért érdemes egy külön fejezetet szentelni ennek vizsgálatára. A kis létszámú fogvatartotti állomány rendkívül eltérő lehet életkor, előképzettség, a büntetés időtartama, egészségi állapot stb. tekintetében. Mindez azt jelenti, hogy az oktatási lehetőségeket egyénre szabottan kell kialakítani, amely számos kihívást jelent a börtönoktatási rendszer kialakítása során (Baldursson 2009, Pakes – Gunnlaugsson 2018).

A börtönoktatási tevékenység költségeit megosztják az oktatási hatóságok és a Büntetés-végrehajtási Igazgatóság között. Az előbbi finanszírozza a tanárok fizetését, az utóbbi pedig minden egyéb kiadást. Az izlandi börtönök közül csak kettő, a Litla-Hraun és a Hólmsheiði kínál szervezett oktatást. A Litla-Hraun-i börtönbe a tanárok a közeli középiskolákból érkeznek, Hólmsheiði börtönben online oktatásban lehet részt venni (Baldursson 2009).

A 15/2016. büntetés-végrehajtási törvény 26. cikke részletesen szabályozza a tanulmányok folytatásának szabályait. A jogszabály előírja, hogy a fogvatartottnak lehetőséget kell biztosítani tanulmányok folytatására vagy szakképzésre. A Büntetés-végrehajtási Igazgatósággal folytatott konzultációt követően a börtön igazgatója dönthet arról, milyen munkában vesz részt a fogvatartott, ugyanakkor a kötelező munka helyett tanulmányokat is folytathat. A tanulmányok minden egyes óráját egy munkaórával egyenértékűnek kell tekinteni (15/2016. büntetés-végrehajtási törvény 26. cikk). Ha a fogvatartott nem teljesíti a tanulmányi kötelezettségeit, az iskola igazgatója a börtönigazgatóval konzultálva dönthet úgy, hogy kizárja őt a tanulmányi programból.

Megszerezlik a felelősség a börtön és az oktatási intézmény között a tanulási lehetőségek megszervezése során. A börtön biztosítja és fizeti a tanulmányok során használt tankönyveket, amelyek a börtön tulajdonát képezik. A fogvatartottak tanulási lehetőségeinek biztosítása a börtönökben az oktatási hatóságok felelőssége (15/2016. büntetés-végrehajtási törvény 26. cikk).

A börtönoktatás és az oktatási lehetőségek az elmúlt 20 évben egyre nagyobb figyelmet kaptak az izlandi börtönigazgatás részéről. A Büntetés-végrehajtási Igazgatóság javaslatára az oktatási miniszter 2006-ban szakértői bizottságot hozott létre, amelynek feladata a börtönoktatás jobbítását megfogalmazó javaslatok megfogalmazása volt. A hangsúly a szakképzés, IKT (Információs és kommunikációs technológiák) készségek támogatása, alulképzett vagy végzettség nélküli fogvatartottak oktatása, külföldi fogvatartottak nyelvtudásának fejlesztése, életvezetési készségek elsajátítása területeire helyeződött (Baldursson 2009). 2007-ben elkészült a bizottság javaslata², több területen reform ötleteket fogalmazott meg. A bizottság ja-

² Javasolták, hogy minden börtönben lehetővé kell tenni az oktatásban való részvételt, alkalmazniuk kell oktatási tanácsadót, fontos, hogy elérhetőek legyenek IKT eszközök ellenőrzött internet-hozzáféréssel, a fogvatartottak látogathassák a könyvtárat. A fogvatartottakat ösztönözni kell az oktatási tevékenységekben való részvétellel büntetésük letöltése alatt, támogatni kell őket tanulmányi tervek készítésével, kompetenciafelméréssel, életvezetési készségeik fejlesztésével. Az oktatásban való részvételért ugyanolyan órákban kell részesülniük, mintha dolgoznának. Meg kell vizsgálni annak lehetőségét, hogy a fogvatartottak zárkájában meghatározott célokra internet-hozzáférést lehessen biztosítani. A külföldi fogvatartottnak ugyanolyan joguk van a tanuláshoz, számukra izlandi nyelvtanfolyamokon való részvétel lehetőségét kell biztosítani (Baldursson 2009).

vaslatai kedvező fogadtatásra találtak, és sokat közülük már át is ültettek a gyakorlatba. Minden börtönben dolgoznak oktatási tanácsadók, támogatva ezzel a fogvatartottak tanulási- és karriercéljainak megvalósulását. Megemelték a fogvatartottak „fizetését”, így ugyanolyan összeget kapnak abban az esetben is, ha tanulnak, mintha dolgoznának. Az internet felügyelt használata megvalósult nyitott börtönökben, részben felügyelt módon használhatják a zárt börtönökben is. Emellett jelentősen javultak a távoktatásban való részvétel lehetőségei is. Ezeket az egyedülálló reformokat már 2007-től kezdve folyamatosan vezették be, ezzel is elősegítve a tanulásra való ösztönzés mellett azt, a börtönön belüli élet lehető leginkább hasonlítasson a kinti, szabad élethez, például az internet használat tekintetében (Baldursson 2009).

A legösszetettebb problémák a szakképzés megvalósítása során jelennek meg, ugyanis a gyakorlati képzés nehezen szervezhető meg az intézetek falain belül. Nem áll ehhez rendelkezésre elegendő infrastruktúra, felszerelés, eszköz. Az izlandi börtönök közül egyedül Litla-Hraunban van lehetőség szakképzésben való tanulásra, itt elektrotechnikát és a hegesztést tanulhatnak a fogvatartottak (Þorkelsson 2017).

Pakes és Gunnlaugsson (2018) megfogalmazza ugyanakkor, hogy bár a fogvatartottak oktatási lehetőségeinek támogatását illetően egyértelműen látszik a jó szándék, de a konkrét stratégia és a finanszírozás hiányzik. További nehezítő körülmény a fogvatartottak túl alacsony létszáma egy-egy intézetben, ami nagyon megnehezíti az oktatás megszervezését, ezért inkább az online oktatásban való részvétel felé tereli a fogvatartottakat.

INTÉZMÉNYLÁTOGATÁSI TAPASZTALATOK A HÓLMSHEIÐI BÖRTÖNEN ÉS A VERND-I FÉLUTAS HÁZBAN

2024 novemberében az Izlandi Kriminológiai Társaság meghívására eltölthettem néhány napot Reykjavíkban és meglátogathattam a Hólmsheiði börtönt és a Vernd-i félutas házat, így bepillantást nyertem abba, hogyan működik az izlandi börtönrendszer a gyakorlatban. Ebben a fejezetben bemutatom a két intézetet, mindkét helyszínen az igazgató fogadott és vezetett körbe a kollégáival az intézeten.

Hólmsheiði börtön

Az intézet egy régi, Reykjavík belvárosában lévő börtön helyébe lépett, amelyet 2016 májusában zártak be (a Hólmsheiði börtönben a mai napig látható a régi börtön egyik zárkaajtaja, valamint fotók a korábbi börtönről, számos legenda kering arról, mennyire kellemetlen helyzeteket szült, amikor valaki bevonult letölteni a büntetését a város egyik főutcáján, mindenki szeme láttára). Az új, modern Hólmsheiði börtönt – mivel zárt börtön – kívülről magas fémkerítés veszi körül. A létesítmény Reykjavíkhöz közel helyezkedik el, a főút mellett egy eldugott kis völgyben, meglehetősen korlátozott kilátással (ezt a kollégák hátrányként említették). Magas fokozatú börtönként működik, maximum 56 fogvatartott elhelyezésére alkalmas, ahol egyetlen egység sem nyitott, az épületkomplexum három szárnyra oszlik, elkülönítve az előzetes letartóztatásban lévő, a rövidebb büntetést töltő fogvatartottakat, valamint a hosszútávú letartóztatásban lévő, a rövidebb büntetést töltő fogvatartottakat, valamint a hosszútávú letartóztatásban lévő, a rövidebb büntetést töltő fogvatartottakat, valamint a hosszútávú letartóztatásban lévő, a rövidebb büntetést töltő fogvatartottakat. A Hólmsheiði börtön egyik szárnya az egyetlen kifejezetten nőknek szánt intézeti egység Izlandon, a női elítélteknek azonban – ítéletüktől függően – lehetőségük

van arra is, hogy a férfiakhoz hasonlóan átkerüljenek nyitott börtönökbe (Gunnlaugsson 2021).

A börtön kissé személytelennek és sterilnek tűnik, fehér belső falakkal. Az épületben minden új, kifejezetten börtönnek tervezték, ellentétben más izlandi börtönépületekkel (Gunnlaugsson 2021). A Hólmsheiði börtön az épületet tekintve előrelépést jelent az izlandi börtönökhöz képest, mivel felváltja az elavult létesítményeket, köztük a Litla-Hraunban található régi börtönt. A Litla-Hraunban található őrizeti egység nem volt praktikus egy büntetőeljárás során; az ügyvédeknek, rendőröknek, Reykjavík és Litla Hraun között mintegy 60 km-t kellett utazniuk a bűncselekmények gyanúsítottjainak kihallgatása céljából. Ezenkívül mind a magánzárkák gyakori alkalmazását, mind a Litla-Hraunban lévő elavult létesítményt olyan nemzetközi szervek, mint az ENSZ Kínzás elleni Bizottsága bírálták embertelen körülmények miatt (RÚV 2017b). A Hólmsheiði új börtönrel ez a folyamat zökkenőmentesebbé válik, mivel Reykjavík közvetlen közelében helyezkedik el és jobb minőségű létesítményeket biztosít.

Az épületet a díjnyertes Arkis cég építette, a tervezőcsapat szorosan együttműködött a Büntetés-végrehajtási Igazgatósággal egy okos börtön létrehozásában, amely gazdaságosan, költséghatékonyan fenntartható és kialakításában humánus, a fogvatartottak érdekeire fókuszál, így kimondott cél volt a tervezés során az is, hogy az emberiség jobbá tételéhez is hozzájáruljon kialakítása révén (Fangelsismálastofnun Ríkisins 2025).

A hólmsheiði börtön parancsnoka Halldór Valur Pálsson, aki munkatársaival, Anna Kristín Newtonnal (Fogvatartottak Szolgáltatási Osztályának vezetője = Head of Client Treatment Services), Erla Kristín Árnadóttirral (Ítélet-végrehajtási Osztály vezetője = Head of Sentence Management) és Birgir Jónasson (Fangelsismálastofnun Ríkisins = Büntetés-végrehajtási Igazgatóság igazgatója) személyesen mutatta meg a börtönt, minden kérdésemre válaszolva ka-lauzolt körbe az épületben.

Az épület formája három kulcselem köré épül.

1. Az első a biztonsági irányítóterem (mintegy 80 kamera képét nézik itt folyamatosan, éjszaka a Vernd-i félutas ház kameráit is itt kísérik figyelemmel), amely az épület középpontjából helyezkedik el, innen felügyelik a különböző szárnyakat. Ez egy közös helyiség, találkozási pont is a személyzet számára, itt cserélnek információt a munkatársak a műszak kezdetén és végén. 37 fős személyzet látja el itt a feladatokat, nappal 20-an teljesítenek szolgálatot.

2. A második elem a belső udvarok rendszere és az épület központi része (közös helyiségekkel, műhelyekkel, oktatási helyiségekkel, egészségügyi létesítménnyel, bolttal stb.) Az udvarok központi szerepet töltenek be azzal, hogy „elosztják a napfényt” a zárkákban, hozzájárulnak ahhoz, hogy a börtön belső terei kellően világosak legyenek. Emellett lehetővé teszik a szabad-
téri levegőzést, és kilátást biztosítanak a fogvatartottaknak az udvarokra (kivétel képeznek ez alól a biztonsági célt szolgáló magánzárkák, ezeknél tejüveggel került megoldásra, ne lássanak ki az udvarra, ez is a büntetés részét képezi).

3. A harmadik elem a sorban elhelyezett zárkák „kiemelkedései”. Ezek a kiszögellések kettős célt szolgálnak. Egyrészt minden fogvatartottnak kilátást és napfényt biztosítanak a zárkába, másrészt korlátozzák a kilátást, hogy a fogvatartott ne láthassa egy másik zárka ablakát vagy udvarát. Ez a kialakítás egyszerre biztosítja, hogy a fogvatartottak szabadon élhessen a börtön falain belül, ugyanakkor korlátok között tehessék ezt.

Az egyfős zárkák 20 m² alapterületűek, ágygal, szekrénnyel, íróasztallal, gurulós székkal, televízióval, zuhanyzós fürdőszobával felszereltek. A szellőzőrendszer segítségével a fogvatartott maga is módosíthatja a hőmérsékletet zárkájában. Minden zárkának van udvarra néző ablaka, vastag ütésálló üvegből, rácsok nélkül. A tervezés során biztonsági szempontokat is figyelembe vettek, ugyanis minden zárkán kívül, a folyosóról elérhető egy kabin, ahol el lehet zárni a vizet és az áramot kívülről, veszélyhelyzet esetén. Így a biztonsági személyzet megelőzheti, elkerülheti a veszélyes helyzeteket. A fogvatartottak az éjszaka kivételével bármikor kimehetnek a szabadba, hogy friss levegőt szívjanak, vagy dohányozzanak, ami az épületben tilos (Hallsson 2016).

A börtönben mindent megtesznek annak érdekében, hogy minél kevesebb időt töltsenek a fogvatartottak a zárkában és minél több programon vehessenek részt, tanuljanak, sportoljanak, dolgozzanak, könyvtárba menjenek stb. (Pétursson 2024). A folyosón elérhető faliújság aktuális programokkal, lehetőségekkel (ottjártamkor munkalehetőségek és online tanfolyam mellett jógára, gitároktatásra is lehetett jelentkezni). A kábítószerfüggő, valamint szexuális bűncselekményt elkövető fogvatartottak speciális kezelési programban részesülnek. Az AA (Anonim Alkoholisták klubja) szervezet hetente kétszer tart rendszeres találkozót a börtönben férfi és női fogvatartottak számára. A hosszútávú női fogvatartottak egy külön szárnyban töltik a büntetésüket (itt 8 zárka áll rendelkezésükre, de az igényektől függően alakítható ezek száma, mivel mobilisan lezárhatóak, összevonhatók szárnyak), közös nappalival (sarokkanapéval, könyveszekrénnyel, televízióval, napilapokkal az asztalon), közös konyhával (a konyhaszekrény egyes elemei külön-külön zárhatóak, de látogatásomkor az igazgató megmutatta, a legtöbb nyitva volt, ami a bizalom jele), mosó- és szárítógéppel felszerelt mosókonyhával, két külön udvarral. Ők maguk dönthetnek arról, hogy kérik-e a napi háromszori étkezést, vagy ehelyett a fogvatartotti kártyájukra kapnak napi 10 eurónyi izlandi koronát, amiből maguk oldhatják meg az ételmezésüket, ezzel is segítve őket, életvitelük a kinti normális életvitelhez a leginkább hasonló lehessen.

A fogvatartottak dolgozhatnak a börtönben. Különböző összeszerelési és csomagolási munkákat vagy kültéri munkákat végeznek, részt vesznek az épület karbantartásában, takarítanak, a konyhán dolgoznak, árufeltöltési vagy eladói feladatokat látnak el a boltban. Ezen kívül ajándéktárgyakat készítenek a webáruházat is működtető Fangaverk számára (elérhető: fangaverk.is), részt vehetnek a tervezés és gyártás folyamatában. Ottjártamkor karácsonyra készítették ajándéktárgyakat, külön műhelyben dolgoznak a férfiak és a nők, a két helyiség között a személyzet megfigyelőhelyisége helyezkedik el, így rálátnak mindkét műhelyre.

A műhelyek mellett oktatási célú létesítmények is elérhetőek a fogvatartottak számára, online tanulhatnak, bár elhangzott a látogatásomkor, hogy sok fogvatartott tanulási zavarral küzd, így számukra az online tanulás nem a legjobb forma. Minden fogvatartott a büntetése teljes tartama alatt e-mailben kapcsolatba léphet tanulási- és karrier-tanácsadóval, erre az izlandi rendszer lehetőséget biztosít. A tanulási- és karriertanácsadás fő célja, hogy az egyén jobban megismerje érdeklődési körét, képességeit, megtudja, miben jó, mely területen lehet sikeres. A tanácsadóval való konzultáció segítheti a hozzá forduló klienst (jelen esetben fogvatartottat), hogy erősségeiket megismerve könnyebben hozhassanak döntést arról, mit tanuljanak a börtönben, szabadulás után mihez kezdjenek életükkel (Fangelsismálastofnun Ríkisins 2025).

Rendelkezésre áll számítógépes terem is, az internetet is használhatják. A „digitális nyitás” kérdésköre számos biztonsági szempontot vet fel börtönökben Izlandon, évekig viták dúltak ennek eldöntésére (Ruzsonyi 2011). A pro- és kontra érvek ütköztetése sokáig zajlott, de eldőlni látszik a kérdés. Ma már elképzelhetetlennek tartják Skandináviában a fogvatartottak reintegrációra való felkészítését a „digitális kompetencia”, az internet használatának elsajátítása nélkül (Ruzsonyi 2011). A civil iskolarendszer működése, a szabadulás utáni beilleszkedés elősegítése jelentkezett szükségletként. Breivik és Hansen (2010) véleménye szerint (1) a digitális eszközök használata ma már minden állampolgár kompetenciájának alapvető részét képezi, (2) minden tanuló számára hangsúlyos és meghatározó kérdés az internetelérés, (3) a legtöbb skandináv iskolatípusban nemcsak a vizsgákra jelentkezés, de a felkészülés, sőt, gyakran maguk az írásbeli vizsgák is interneten keresztül zajlanak, ezért az internet elérése a fogvatartottak számára is szükséges.

Működik a börtönben egy könyvtár, azonban nem igazán kihasznál, mivel a fogvatartottak DVD-t, USB-n filmeket vihetnek be a börtönbe, minden zárkában saját televízió van, így inkább a televíziót nézik olvasás helyett.

A szabadidő hasznos eltöltésére rendelkezésre áll tornaterem, kondicionáló terem, de az udvaron is sportolhatnak a fogvatartottak. Kialakítottak egy termet zenélésre, benne egy zongorával. Margrét Bóasdóttir, a Reykjavíki Hallgrímskirkja evangélikus templom gyülekezetének zenei igazgatója ajánlott fel egy régi zongorát a börtönnek, amit örömmel el is fogadtak (Guðbjartsson 2019).

A fogvatartottak hetente kétszer vásárolhatnak a börtönön belül működő boltban alapvető élelmiszereket, itt fogvatartotti kártya mellett bankkártyával is fizethetnek. Szintén hetente kétszer fogadhatnak látogatót, a zárkával egyező méretű kb. 15 négyzetméter alapterületű, kanapéval, nappalikeént berendezett fogadószobában (családonként külön-külön ilyen látogatóhelyiség áll rendelkezésre).

Az intézetben tett látogatásom során megállapítottam, hogy valóban mindent megtesznek annak érdekében, a kinti, szabad élethez leginkább hasonlító életkörülményeket alakítsanak ki a fogvatartottak számára, annak ellenére, hogy a Hólmsheiði intézet egy zárt börtön. Ez hatványozottan igaz a hosszútávú női fogvatartottak szárnyára és életkörülményeire, amit azzal indokolnak, még nagyobb kényelmet, jobb körülményeket kell azoknak biztosítani, akik hosszú éveket töltenek börtönben, azokhoz képest, akik csak néhány hónapot vagy évet vannak itt.

A Vernd-i félutas ház

A Vernd-i félutas ház az izlandi büntetés-végrehajtási rendszer részét képezi, Reykjavík kertvárosi részében, a Laugarteigur 19. alatt található, vezetője 2006 óta Þráinn Bj Farestveit. Ez egy olyan átmeneti otthonként működik, ahol a börtön elhagyása után a reintegrációs folyamat részeként maximum 18 hónap tölthető el, ez beleszámít a büntetés idejébe (Vernd Fangahjálþ 2025). Komoly segítséget nyújt a társadalomba történő visszailleszkedés elősegítésének támogatásában, kedvezményes költségű lakhatást, pszichológiai segítséget és támogató családi légkört biztosítva félúton a börtön és a szabad élet között. Egy 1958-ban alapított civil szervezet (ennek elnevezése Vernd) működteti, amely a 15/2016. sz. büntetés-végrehajtási törvény 31.

cikke alapján megállapodást kötött a Büntetés-végrehajtási Igazgatósággal. Az itt büntetésüket töltő személyek hozzájárulnak lakhatásukhoz, 1/3–1/3–1/3 arányban fizeti ezt az adott személy, az Izlandi Állam és Vernd civil szervezet.

Nagyon szigorú szabályokat kell betartaniuk az itt élő személyeknek, szerződést³ kötnék már a börtönbe való bekerülésükkor, ha ide szeretnének majd kerülni. Ehhez kifogástalanul kell viselkedniük bent a börtönben, bármiféle kihágás, magatartási probléma a listáról való lekerülést jelenti. Bármilyen bűncselekmény elkövetője kerülhet ide, ha jó a magatartása, kivétel ez alól a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények köre, pedofília (ehhez a környéken lakók ragaszkodtak). Þráinn elmondta, semmilyen incidens nem történt mind ez ideig, az itt lakók nem követnek el újabb bűncselekményt, tisztában vannak annak következményeivel. Ha Verndben megszegik a magatartási szabályokat, visszakerülnek a börtönbe, ez az itt élők kb. 8%-át érinti. Tilos alkoholt, drogot fogyasztaniuk, este 23 óra és reggel 7 óra között a félutas házban kell tartózkodniuk. Fontos továbbá, hogy a 18 és 19 óra közti közös étkezésen mindenki részt vegyen, ekkor tudják megbeszélni egymással, kivel mi történt azon a napon, milyen problémával találkoztak esetleg. Mindenki részt vesz a házimunkában, de alkalmazásban áll egy házvezető is a házban, aki főz napi egyszer az itt lakóknak. Vernd lakóinak nagy része alkohol-, illetve drogproblémákkal küzd, rendszeresen részt vesznek AA gyűléseken, terápiás csoportokba járnak. Legtöbbször dolgoznak, alapvető szabály, hogy napközben mindenki vagy a munkahelyén, vagy a terápiás csoportban, foglalkozáson tartózkodik. Általában körülbelül 20 férfi és nő lakik a házban, kétfős szobákban élnek, de ezen kívül hatalmas közös helyiség (nappali, konyha, étkező) is a rendelkezésükre áll (Vernd Fangahjálp 2025).

Vernd jogállása és az ott büntetésüket töltők jogi státusza számos kérdést felvet, korábban viták kereszttüzében állt. A börtönökkel kapcsolatos vitában elhangzott az a kijelentés, hogy a Vernd egy börtön, azonban a 15/2016. sz. büntetés-végrehajtási törvény szerint egyértelmű, hogy a Vernd nem börtön a jogszabály értelmében. Ez a kérdés a Verndben büntetésüket töltő személyek járandóságával kapcsolatosan merült fel, rehabilitációs nyugdíj, rokkantsági támogatás, önkormányzati támogatás ugyanis nem jár fogvatartottaknak, így kulcsfontosságú volt döntésre jutni ebben a kérdésben és deklarálni az itt élő egyének jogállását. A hatóságok kimondták, hogy az a személy, aki büntetését félutas házban, elektronikus nyomkövető eszközzel, vagy közérdekű munkában tölti le, jogilag nem számít fogvatartottnak, így jár neki a rokkantsági vagy egyéb támogatás, amíg ez a helyzet fennáll (Farestveit 2011). Ha az egyén megszegi a szabályokat és ismét börtönbe kerül, az ellátások a következő hónap első napjától megszűnnek.

A Verndben eltöltött idő után (maximum 18 hónap) otthonukba távozhatnak és elektronikus nyomkövetővel további 12 hónapig figyelik őket, ennek központja is itt található Verndben, az alagsorban lévő irodában. Ebben az irodában követik az összes kameraképet, a szobákon és a fürdőszobákon kívül a teljes épület be van kamerázva (a kamerafelvételeket éjszaka a Hólmsheiði börtön munkatársai figyelik). Þráinn Bj Farestveittel folytatott beszélgetésem során Þráinn megerősítette, nem könnyű kilépni Vernd védett közegéből, ahol a lakhatás erősen támogatott az Izlandi Állam és a működtető civil szervezet révén. Előfordul, hogy az illetőnek

³ A fogvatartott és a Vernd-i félutas ház között valóban aláírásra kerül egy megállapodás, amelyben rögzítik, milyen feltételeknek kell megfelelni a fogvatartottnak a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során ahhoz, hogy ide kerülhessen.

nincs hol laknia, vagy ismét drogfogyasztóvá válik, könnyű újra visszacsúszni és ismét bűncselekményt elkövetni, így a visszailleszkedés neheze a Vernd-i félutas ház elhagyása után vár az illető személyekre.

ÖSSZEGZÉS

Izland egy kis és viszonylag homogén szigetország, amely még a skandináv országokhoz képest is alacsony bűnözési rátával jellemezhető (Gunnlaugsson – Galliher 2000, Ólafsdóttir – Bragadóttir 2006). Az alacsony bűnözési ráta mellett az ország nyitott az alternatív büntetések alkalmazására, a bűnözéssel kapcsolatos vélemények Izlandon nem oszlanak meg politikai pártok mentén, egyik párt részéről sem jelenik meg szigorításokra való törekvés (Gunnlaugsson 2021). Izland megtestesíti azt, amit Pratt (2008) skandináv kivételességgént írja le, következésképpen alacsony arányú börtönbüntetésekkel és viszonylag rövid ítéletekkel.

Az izlandi börtönök működtetésének hátterében az a felfogás áll, hogy a fogvatartottak is a társadalom tagjai, állampolgárok, emellett a börtönbüntetést csak végső eszközként alkalmazzzák, a lehető legrövidebb ideig, minél korábban visszaengedve őket a társadalomba, hogy reintegrálódhassanak. Baldursson (2000) szerint nem létezik „jó börtön”, csak vannak olyanok, amelyek a többiekénél is rosszabbak, meglátása szerint az izlandi intézetek relatív módon, csak a többi ország börtöneihez hasonlítva jók. Ezt alátámasztják izlandi tapasztalataim is, ugyanis a Vernd-i félutasházban rengeteg kritikát fogalmaztak meg például a Hólmsheiði börtön körülményeire vonatkozóan, amely közép-kelet-európai szemmel egy minden igényt kielégítő, modern, világos, rácsok nélküli, tágas büntetés-végrehajtási intézet.

IRODALOM

- Baldursson, E. (2000): Prisoners, prisons and punishment in small societies. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 1(1): 6–15. <https://doi.org/10.1080/14043850050116228>
- Baldursson, E. (2009): Iceland. In: Langelid, T. – Mäki, M. – Raundrup, K. – Svensson, S. (eds.): *Nordic Prison Education A Lifelong Learning Perspective*. TemaNord, Nordic Council of Ministers, Copenhagen. 77–85. <https://doi.org/10.6027/tn2009-536>
- Brevik, P. C. – Hansen, B. D. (2010): IFI – Internet for inmates – the Norwegian approach. 8th European Conference of Directors and Co-ordinators of Prison Education. Luzern, Svájc, 2010. szeptember 9–12.
- Davíðsdóttir, R. J. B. – Jóhannsdóttir, A. S. (2024). *The prison system in plain language = Fangelsiskerfið á mannamáli*. <https://vernd.is/all-articles/fangelsiskerfidh-a-mannamali> (Utolsó letöltés: 2024. 11. 25.)
- Execution of Sentences Act No. 15/2016 No. 15 of 23 March 2016. *Execution-of-Sentences-Act-No-15--23-March-2016.pdf* (Utolsó letöltés: 2024. 12. 20.)
- Farestveit, Þráinn Bj (2021): Þú ert víst fangi. (You are probably a prisoner). <https://www.vernd.is/component/content/article/fangi-2?catid=20&Itemid=101> (Utolsó letöltés: 2024. 11. 11.)

- Guðbjartsson, S. (2019): The prison is the best place. https://www.mbl.is/frettir/innlent/2019/05/31/fangelsid_besti_stadurinn/ 2019 (Utolsó letöltés: 2024. 11. 11.)
- Gunnlaugsson, H. – Galliher, J. F. (2000): *Wayward Icelanders: Punishment, Boundary Maintenance, and the Creation of Crime*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Gunnlaugsson, H. (2011): Criminal Punishment in Iceland in the New Millennium. In: Kury, H. – Shea, E. (eds.): *Punitivity International Developments, Vol. 3: Punitiveness and Punishment*, 2011: 43–60. Bochum: University Press Brockmeyer.
- Gunnlaugsson, H. (2019): Crime and criminal justice in Iceland. In: Lauritsen (ed.): *Crime and Crime Control in Four Nordic Island Societies: The Faroe Islands, Greenland, Iceland and the Åland Islands*, 47–62. Århus: Scandinavian Research Council for Criminology.
- Gunnlaugsson, H. (2021): Criminal justice in a small Nordic country: The case of Iceland. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 108(1): 27–45. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v108i1.125562>.
- Gunnlaugsson, H. (2017): Criminal justice in Iceland: A case of Scandinavian exceptionalism? *Nordisk Samarbejdsråd for Kriminologi*, 155–166.
- Johnsen, B. – Granheim, P. K. – Helgesen, J. (2011): Exceptional prison conditions and the quality of prison life: prison size and prison culture in Norwegian closed prisons. *European Journal of Criminology*, 8(6): 515–29. <https://doi.org/10.1177/1477370811413819>
- Olafsdottir, H. – Bragadottir, R. (2006): Crime and criminal policy in Iceland: Criminology on the margins of Europe. *European Journal of Criminology*, 3(2): 221–253. <https://doi.org/10.1177/1477370806061977>
- Pakes, F. – Gunnlaugsson, H. (2018): A more Nordic Norway? Examining prisons in 21st century Iceland. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 57(2): 137–151. <https://doi.org/10.1111/hojo.12244>
- Pétursson, V. Ö. (2024): *A constant struggle against not having people in isolation*. <https://www.visir.is/g/20242597699d/stans-laus-bar-atta-vid-thad-ad-vera-ekki-med-menn-i-ein-angrun-> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 10.)
- Pratt, J. (2008): Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess: Part I: The nature and roots of Scandinavian exceptionalism. *British Journal of Criminology* 48(2): 119–137. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm072>
- Prison and Probation Administration. (2020): The Prison and Probation Administration Home Page. from: <https://www.fangelsi.is/english> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 21.)
- RÚV, (2017a): Einn sálfræðingur sinnir 180 fongum (One psychologist serves a total of 180 inmates). RÚV. January 31, 2017. <https://www.ruv.is/frett/einn-salfrædingur-sinnir-180-fongum> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 20.)
- RÚV, (2017b): Kastljós í kvöld: einangrun mannréttindabrot (Focus tonight: solitary confinement a human rights violation). RÚV. May 7, 2017. <https://www.ruv.is/frett/kastljós-i-kvöld-einangrun-mannrettindabrot> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 20.)
- Ruzsonyi, P. (2011): A skandináv országok büntetés-végrehajtási rendszerének elemzése. *Börtönügyi Szemle*, 30(1): 1–19.

Shestak, V. A. – Tsyplakova, A. D. (2023): Icelandic Prevention Model. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*, 16(5): 764–774.

Þorkelsson, G. (2017): 'Er ekkert að gera í fangelsunum? [Is there not much to do in prisons?], Stundin. Available at: <http://stundin.is/pistill/er-ekkert-ad-gera-i-fangelsunum/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 15.)

Vernd Fangahjálpi (2025): Introduction. <https://www.vernd.is/index.php/vernd/starfsemi> (Utolsó letöltés: 2025. 01. 11.)

World Prison Brief (2024): Iceland. <https://www.prisonstudies.org/country/iceland> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 10.)

A nyílt örökbeadás mint a reprodukzív méltányosság határhelyzete

Katona Enikő Julia

KATONA ENIKŐ JULIA: Semmelweis Egyetem EKK Mentálhigiéné Intézet mesterszakos hallgatója;
e.j.katona@gmail.com

ABSZTRAKT A nyílt örökbeadás az örökbefogadási rendszer kevésbé ismert, ám kiemelten érzékeny területe, amely különösen komplex döntési helyzetet jelent a vér szerinti anyák számára. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja a nyílt örökbeadást választó anyák társadalmi háttérét, kapcsolati státuszát, motivációit és döntéseik strukturális meghatározottságát. A kutatás alapját a Fészek az Örökbefogadókért és Örökbefogadottakért Alapítvány által 2019 és 2024 között dokumentált 100 örökbeadó anya adatainak kvantitatív és kvalitatív feldolgozása képezi. Az eredmények azt mutatják, hogy a döntést többnyire súlyos szocioökonómiai hátrányok, instabil párkapcsolatok, valamint társadalmi előítéletek és a támogatórendszerek hiánya befolyásolják. A kutatás rámutat arra is, hogy a nyílt örökbeadás nem csupán jogi aktus, hanem hosszú távú pszichológiai és társadalmi következményekkel járó folyamat. A tanulmány célja nemcsak a láthatatlan szereplők – az örökbeadó anyák – megértése, hanem a társadalompolitikai és szakmai gyakorlatok újragondolása is, különösen a krízisvárandósokkal való munka és a gyermekvédelmi rendszer prevencióis lehetőségei tekintetében.

Kulcsszavak: nyílt örökbeadás, krízisvárandósság, szocioökonómiai háttér, örökbeadó anya, társadalmi előítéletek

Open adoption at the margins of reproductive justice

ABSTRACT Open adoption is a lesser-known yet particularly sensitive area of the adoption system, presenting a highly complex decision-making situation for birth mothers. This study aims to explore the social background, relationship status, motivations, and structural determinants of the decisions made by women who choose open adoption. The research is based on the quantitative and qualitative analysis of data from 100 birth mothers documented by the Fészek Foundation for Adoptive Parents and Adoptees between 2019 and 2024. The findings indicate that these decisions are primarily influenced by severe socioeconomic disadvantage, unstable partnerships, pervasive social stigma, and a lack of support systems. The study also reveals that open adoption is not merely a legal act but a process with significant long-term psychological and social consequences. Its aim is not only to shed light on the invisible actors – the birth mothers – but also to contribute to the rethinking of social policy and professional practice, particularly in the context of supporting women in crisis pregnancies and strengthening the preventive capacities of the child protection system.

Keywords: open adoption, crisis pregnancy, socioeconomic background, birth mother, social stigma

BEVEZETÉS

Az örökbefogadásról szóló diskurzusokban ritkán hallhatók azoknak a nőknek a hangjai, akik – gyakran súlyos krízishelyzetben – úgy döntenek, hogy gyermekükről nyílt örökbeadás útján gondoskodnak. Ezek az anyák sok esetben láthatatlanok maradnak a társadalom és a szakpolitika számára, miközben döntésük mögött mély érzelmi folyamatok, bonyolult élettörténetek és strukturális kényszerek húzódnak. A velük kapcsolatos közvélekedések gyakran előítéletesek, leegyszerűsítőek, nem ritkán megbélyegzőek. Az a kérdés, hogy „miért ad valaki örökbe egy gyermeket?“, nem válaszolható meg anélkül, hogy megvizsgálhánk: milyen társadalmi, gazdasági és kapcsolati feltételek között születik meg ez a döntés.

A tanulmány célja, hogy a nyílt örökbeadást választó vér szerinti anyák szemszögéből tárja fel e döntés hátterét, és hozzájáruljon egy olyan társadalmi érzékenyítéshez, amely képes túllépni a stigmatizáló narratívákon.

Jelen kutatás a Fészek az Örökbefogadókért és Örökbefogadottakért Alapítvány 2019 és 2024 között dokumentált 100 nyílt örökbeadási esetének feldolgozásán alapul. Az adatgyűjtés az Alapítvány szakmai protokollja szerint, krízistanácsadási folyamat során történt. A vizsgálat kvantitatív és kvalitatív adatokat egyaránt tartalmaz: a strukturált adatlapok alapján a szocioökonómiai helyzet, iskolázottság, etnicitás és kapcsolati státusz, míg a tanácsadói jegyzetek alapján az élethelyzet értelmezése és intézményi tapasztalatok kerültek elemzésre.

Az alapítványnál szakmai koordinátorként dolgozom, így közvetlenül részt veszek a krízishelyzetben lévő várandós nők támogatásában és a nyílt örökbeadások előkészítésében. Ez a terepmunka nemcsak az adatgyűjtést tette lehetővé, hanem meghatározó módon formálta az elemzési szempontjaimat is. A személyes részvétel és rendszerismeret révén az elemzett esetek különösen alkalmasak arra, hogy a nyílt örökbeadás társadalmi beágyazottságát és intézményi működését árnyaltabban érthessem meg.

A kutatás egyik alapvetése, hogy az örökbeadás nem csupán egyéni döntés, hanem társadalmi beágyazottságú aktus, amely mögött rendszerhibák, ellátási hiányosságok és megelőzhető krízisek is állhatnak. A tanulmány célja, hogy az empirikus eredményekre támaszkodva javaslatokat fogalmazzon meg a gyermekvédelmi és szociális szakemberek érzékenyítésére, a krízisvárandós ellátórendszerek fejlesztésére, valamint a nyílt örökbeadás társadalmi megítélésének átalakítására.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A nyílt örökbefogadás helyzete Magyarországon

Az örökbefogadás jogi kereteit Magyarországon többek között az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (Gyv.), valamint a 149/1997. (IX.10.) Korm. rendelet szabályozza. A törvény két alapvető örökbeadási formát különböztet meg: a titkos és a nyílt örökbeadást. Titkos örökbeadás esetén a vér szerinti szülő a gyermek születését megelőzően, vagy azt követően írásban lemond a gyermekéről, a gyermeket pedig a gyermekvédelmi rendszer juttatja örökbefogadó szülőkhöz. A felek nem ismerik egymást, egymás adataiba nem nyerneket betekintést.

A nyílt örökbeadás ezzel szemben közvetítő szervezet – jellemzően civil szervezet – bevonásával történik, és legalább egy alkalommal találkozásra kerül sor a vér szerinti és az örökbefogadó szülők között, akik megismerik egymás kilétét. Nyílt örökbeadás esetén a krízistanácsadás biztosítása kötelező a vérszerinti anya számára. A 2014-es jogszabály-módosítás értelmében a nyílt örökbeadás esetén is biztosított a hathetes meggondolási idő, amely az élettani krízishelyzetek pszichés sajátosságait és az európai jogharmonizáció szempontjait is figyelembe veszi.

A jelenlegi szabályozás ugyan formálisan biztosítja a döntés szabadságát, de nem ír elő egységes tanácsadási protokollt. Titkos örökbeadás esetén a krízistanácsadáson való részvétel nem kötelező, így előfordulhat, hogy az anya tájékoztatás nélkül, akut krízishelyzetben dönt. Ezzel szemben a nyílt örökbeadásban közreműködő civil szervezetek általában többalkalmas tanácsadást biztosítanak, amely a szülői döntés átgondolását, valamint az autonóm és informált választás lehetőségét szolgálja (Székely – András-Stahl 2023). A különbségek ellenére nincs egységes, kötelező érvényű gyakorlat sem a tanácsadás időtartamára, sem a tartalmára vonatkozóan, így az országon belül is jelentős eltérések tapasztalhatók az örökbefogadás előkészítésében és lebonyolításában.

A Központi Statisztikai Hivatal (2023) adatai szerint Magyarországon évente 900–1300 örökbefogadás történik, az elmúlt évek adatai szerint a 2019–2023 közötti időszakban átlagosan évi 1100 körüli volt az engedélyezett örökbefogadások száma. Az örökbefogadások mintegy harmadában (átlagosan 33%-ban) a vér szerinti szülő aktívan részt vett a döntéshozatalban, vagyis szülői hozzájáruló nyilatkozatot tett.

A nyílt örökbeadások aránya ezen döntésalapú örökbeadásokon belül 2014–2017 között átlagosan 46% volt, vagyis azok közül, akiknek volt lehetőségük dönteni gyermekük sorsáról, közel minden második szülő a nyílt örökbeadást választotta. Az összes örökbefogadás arányában ez az érték 2014–2017 között átlagosan 22% volt.

A nyílt örökbefogadás rendszere Magyarországon

A nyílt örökbeadás különösen fontos lehetőség azok számára, akik tudatosan szeretnének dönteni gyermekük sorsáról, ugyanakkor megfelelő támogatás és információ hiányában ez a lehetőség gyakran rejtve marad. A rendszer jelenlegi működése még nem egységesített – az eljárási gyakorlatok régióként és szervezetként is eltérhetnek, ami különösen nehezé teszi a krízishelyzetben lévő szülők eligazodását a lehetőségeik között.

A titkos örökbeadások során jelenleg nem kötelező krízistanácsadást biztosítani a vér szerinti szülő számára. Neményi (2006) arra mutat rá, hogy a nők sokszor már a szülést követően, erősen szűrt intézményi információk alapján, nagyon rövid idő alatt hozzák meg döntésüket, gyakran anélkül, hogy a gyermek megtartásához szükséges alternatív támogatásokról (pl. anyaothon, családsegítő rendszer) tudomást szereznének. A gyakorlatban sok esetben már a szülést követő órákban, a kórházi ágyon keresik meg a hivatal munkatársai az anyát, és rövid idő alatt kérik tőle a titkos lemondó nyilatkozat aláírását akár még úgy is, hogy az anya szándékot fejez ki arra, hogy nyílt örökbeadás útján kíván gondoskodni a gyermekéről. Bár ez egyes esetekben szolgálhatja a gyermek biztonságos elhelyezését, a szakirodalom és a gyakorlati tapasztalatok szerint számos szakmai és etikai dilemmát vet fel. A hormonális változásokkal és

pszichés terheléssel járó szülés utáni időszakban egy frissen szült nő döntési képessége beszűkülhet, érzelmileg sérülékeny lehet. Éppen ezért lenne indokolt, hogy a titkosan örökbe adni kívánó nők is részesüljenek strukturált, több alkalmas krízistanácsadásban – hasonlóan a nyílt örökbeadás esetén előírt gyakorlathoz.

TÁRSADALMI ÉS PSZICHOSZOCIÁLIS MEGHATÁROZOTTSÁGOK

A nyílt örökbeadási döntés hátterében legtöbbször súlyos szocioökonómiai hátrányok, kapcsolati bizonytalanság, és az intézményrendszerhez való korlátozott hozzáférés áll (Benedek 2015, Hajdu 2018). A pszichés teher gyakran a Selye-féle distressz tüneteit idézi elő, amely tovább szűkíti a döntéshozó mozgásterét (Selye 1956). A döntéshozatal folyamata pszichológiai értelemben is egy krízishelyzetben történik: a várandós nő gyakran mentálisan beszűkülött állapotban van, amelyet a Caplan-féle krízismodell szerint magas érzelmi nyomás, kontrollvesztettség és jövőkép-hiány jellemez (Caplan 1964, Seligman 2010). Mindez a reprodukív önrendelkezés gyakorlati korlátaiként értelmezhető (Neményi 2006).

A társadalmi stigmatizáció, a női szerepelvárások és a szülői kudarcélménytől való félelem tovább erősíti a döntés izoláltságát (Pásztor 2019). A származás kérdése ebben a helyzetben különösen érzékeny pontként jelenik meg: a magukat romának valló anyák esetében gyakori, hogy az etnikai identitás nem konzekvensen jelenik meg az életvitelben, ugyanakkor a társadalmi előítéletek és a gyermek jövőbeli elfogadottságához kapcsolódó félelmek meghatározóak lehetnek a döntés hátterében (Ladányi – Szelényi 2002, Kóczé 2009). Az identitás látható vagy rejtett megélése nemcsak személyes választás, hanem a társadalmi közeghez való alkalmazkodás kényszerített stratégiája is lehet.

Az érintett anyák gyakran olyan helyzetben döntenek, amelyben a támogatás strukturális feltételei – mint a hozzáférhető szociális szolgáltatások, elérhető krízisotthonok vagy empatikus tanácsadói jelenlét – részben vagy teljesen hiányoznak. A társadalmi és kulturális tőke hiánya, valamint a hatalmi egyenlőtlenségek rendszere alapvetően befolyásolja a választási lehetőségek értelmezését és az autonóm döntéshozatal lehetőségét (Bourdieu 1986).

Az örökbeadó anyák élethelyezetei ezért nem csupán pszichológiai, hanem társadalmi struktúrákba ágyazott folyamatként szükséges értelmezni, amelyben az egyéni döntések kollektív viszonyokban, társadalmi normákban és intézményi működésmódokban gyökereznek (Andorka 2006, Wells 2011).

Reprodukív méltányosság és társadalmi kettős mérce

A gyermekvállaláshoz és gyermekneveléshez való jog társadalmi egyenlőtlenségei azt mutatják, hogy a reprodukív döntések meghozatalára nem minden társadalmi csoport számára adottak azonos feltételek. A reprodukív méltányosság fogalma arra világít rá, hogy a szülővé válás lehetősége nem csupán biológiai kérdés, hanem intézményi normák, társadalmi elvárások és gazdasági erőforrások által meghatározott térben valósul meg.

A társadalmi kettős mérce különösen élesen jelenik meg a gyermekvállalás társadalmi megítélésében: míg a középosztálybeli, stabil párokban élő nők gyermekvállalása támogatott és elismert, addig a szegénységben élő, alacsony iskolai végzettségű, roma vagy

egyedülálló nők esetében gyakran felelőtlenségként vagy kockázatként értelmezik ugyanazt a döntést (Kováts 2013). Ez a kettős mérce ahhoz is hozzájárul, hogy az örökbeadást választó anyák társadalmi megítélése stigmatizáló, gyakran leegyszerűsítő és kirekesztő.

A szülővé válás társadalmi feltételrendszere éles kontrasztokat mutat, ha összevetjük az örökbefogadás és az asszisztált reprodukciós technikák (ART) társadalmi, intézményi és szakmai megítélését. Míg az ART eljárásokat az állami és szakmai rendszerek általában támogatják, az örökbefogadás, különösen a nyílt örökbeadás még mindig stigmatizált, félreértett és alulkommunikált alternatíva marad.

A jelenlegi protokollok az ART kezelések során kevésbé nyitottak a holisztikus, rendszer-szemléletű támogatás irányába. A gyermekre vágó párok sokszor csak biológiai és medikális aspektusok mentén kapnak tájékoztatást és segítséget, miközben az eljárás mentálisan, érzelmi és kapcsolatilag is megterhelő folyamat. Ráadásul jellemző, hogy az alternatív családalapítási lehetőségekről – így az örökbefogadásról – csak akkor esik szó, amikor az ART kezelések sorra kudarcot vallanak, ezzel tovább növelve az örökbefogadás „végső lehetőségként” való megjelenését.

Ebből a szemszögből az örökbeadó anyák döntése és a meddő párok gyermekvállalási küzdelme nem egymással szemben álló, hanem rendszerszinten összefüggő jelenségek. A gyermekhez jutás lehetősége és társadalmi értékelése azt is tükrözi, hogy kinek a szülőisége válik *vagyott* és kinek a szülőisége *kétségbe vont* vagy *lemondásra ítélt* élménnyé.

A reprodukív igazságosság kérdésköre megköveteli, hogy ne csak a biológiai szülőiséget ismerjük el legitim útnak, hanem azokat is, akik szülővé válásukhoz másokat is „beengednek” – legyenek ezek a mások örökbeadó anyák, örökbefogadók, vagy épp szakemberek. A családot nem csupán vérségi kötelékek, hanem kapcsolati elköteleződések és felelős döntések hozzák létre – ezek felismerése és intézményi támogatása a jövő családpolitikájának egyik kulcskérdése lehet.

Az örökbefogadás tehát egyszerre válasz a reprodukív krízisre és következménye egy másik – szociális – krízisnek. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy e két történet gyakran úgy kapcsolódik össze, hogy az egyik fél választ, míg a másiknak alig van valódi lehetősége. A rendszer igazságossága azon múlik, hogy miként tudjuk mindkét oldalt támogatni, és biztosítani a valódi döntés lehetőségét – nemcsak jogilag, hanem pszichésen és társadalmilag is.

A reprodukív igazságosság eszméje megköveteli annak elismerését, hogy a szülőiséghez vezető utak különbözőek lehetnek, és minden szülői döntést – legyen az biológiai, nevelői vagy örökbefogadó – méltányosan és támogatással kell kezelni (Takács 2007).

A KUTATÁS BEMUTATÁSA

A vizsgálat alapját a Fészek az Örökbefogadókért és Örökbefogadottakért Alapítvány nyílt örökbeadásban érintett 100 örökbeadó anyáról vezetett dokumentációja képezte. Az esetek 2019 és 2024 között keletkeztek. Az Alapítványnál kötelezően kitöltendő adatlap az alábbi kulcsadatokat rögzíti: életkor, lakcím, családi állapot, iskolai végzettség, származás, addikció, a várandósság titkolása, az apa szerepe és támogatottsága, a szülés előtt kért-e segítséget; ha igen, a terhesség hányadik hetében, illetve a válság okának rövid leírása. Az adatok rögzítése a

tanácsadási folyamat része, amely a szervezet protokollja szerint legalább három találkozást tartalmaz a krízishelyzetben lévő várandós nővel.

A kvantitatív elemzéshez a strukturált adatlapokon szereplő változókat dolgoztam fel, elsősorban leíró statisztikai módszerekkel. A kvalitatív rész alapját a tanácsadók által írt szabad szöveges megjegyzések képezték. Ezekben az anyák élethelyzete, döntésük indoklása és kapcsolati kontextusa jelent meg. A tartalmi feldolgozást tematikus kódolás alapján végeztem. Az adatkezelés anonimizált formában történt, a kutatás nem érintett közvetlen interakciót az érintett nőkkel.

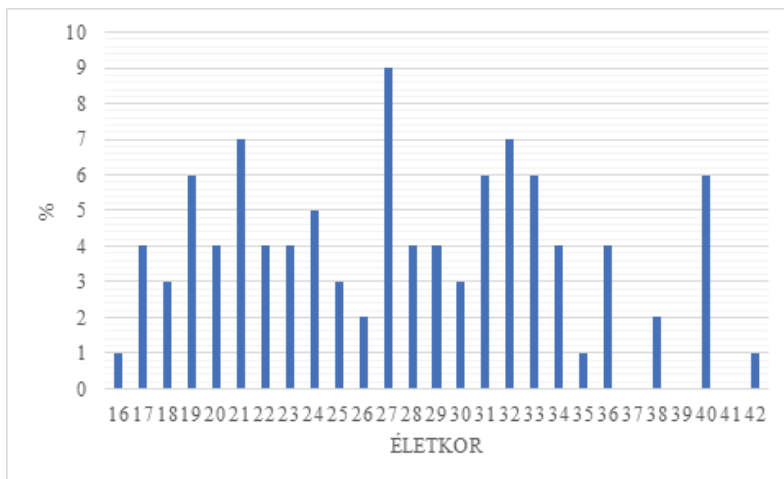
A kutatás célja kettős: egyrészt feltárni a nyílt örökbeadást választó anyák társadalmi hátterét, döntési motivációit, valamint az örökbeadáshoz vezető folyamat főbb mintázatait; másrészt hozzájárulni egy olyan szakmai és társadalmi diskurzushoz, amely érzékenyebben és árnyaltabban képes kezelni a krízisvárandósság és az örökbeadás kérdéseit. A vizsgálat arra is keresi a választ, hogy milyen intézményi és szakpolitikai beavatkozások lennének szükségesek ahhoz, hogy ezekben a helyzetekben valódi választási lehetőség, érdemi támogatás és méltóságteljes bánásmód álljon rendelkezésre.

A minta nem reprezentatív, olyan eseteket tartalmaz, amelyeknél az örökbeadás döntése saját akaratból, intézményen kívüli keretek között született meg. A tanulmánynak nem célja az egyéni döntések értékelése vagy morális megítélése, hanem azoknak a társadalmi és strukturális tényezőknek a feltárása, amelyek a nyílt örökbeadás felé terelik a nőket.

Az örökbeadó anyák szociodemográfiai jellemzői

Általános adatok

1. ábra Az örökbeadó anyák életkor szerinti megoszlása (N=100)

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. számú ábra alapján megállapítható, hogy a vizsgált mintában szereplő nők életkora széles skálán mozog: a legfiatalabb 16, a legidősebb 42 éves. A résztvevők átlagéletkora 28 év. Az adatok azt mutatják, hogy a nők többsége nem tizenévesen hozta meg az örökbeadási döntést, hanem jellemzően a húszas éveik közepén vagy végén. A 30 év felettiek aránya meghaladja a fiatalkorúakét, ami arra utal, hogy az örökbeadási döntés nem kizárólag a fiatalkori megfontolatlanosság következménye, hanem komplexebb élethelyzeti tényezők is szerepet játszanak benne. A termékenység hajlandóság csökkenésével kapcsolatos aggodalmakat megerősíti Balázs (2010), aki szerint a nők harmincas éveit követően jelentősen nő a meddségi problémák aránya.

A lakóhely szerinti megoszlás azt mutatja, hogy a résztvevők között a községben és kisvárosokban élők felülreprezentáltak. Az adatok alapján a városban vagy megyeszékhelyen élők egy része is szociálisan hátrányos helyzetben van, mivel szegregátumokban, anyaatthonban vagy hajléktalanszállón laknak. Összességében elmondható, hogy a vizsgált anyák többsége a lakóhelye alapján is hátrányos helyzetűnek tekinthető. Ez összhangban áll a hazai szakirodalom megállapításaival, miszerint a krízisterhesség és örökbeadás gyakran kapcsolódik a perifériára szorult társadalmi rétegekhez (Neményi 2006).

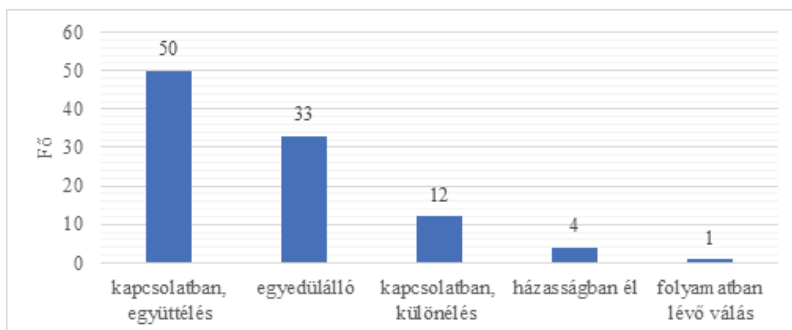
Az iskolai végzettség vizsgálata azt mutatja, hogy a résztvevők többsége nem rendelkezik érettségivel. A legtöbben legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végeztek, vagy 10 osztályt teljesítettek, ami jellemzően a tankötelezettség végét jelenti. Néhány esetben a tanulmányok folyamatban voltak, de ezek aránya alacsony. Az alacsony iskolai végzettség a munkaerőpiaci esélyeket is csökkenti, ezáltal az anyagi kiszolgáltatottságot növeli. Ez a tendencia jól illeszkedik a társadalmi hátrányok újratermelődéséről szóló elméletekhez (Ladányi, Szélényi, 2000), miszerint az alacsony végzettség korlátozza a munkaerőpiaci lehetőségeket, ezáltal fokozva az anyagi kiszolgáltatottságot.

A kapcsolati státusz elemzése során két szempontot alkalmaztam: egyrészt a hivatalos családi állapotot (pl. házasság, élettársi kapcsolat, egyedülállóság), másrészt az együttélés vagy partner jelenlétének tényszerű rögzítését. Az elemzés során egyértelművé vált, hogy az örökbeadási döntést nem csupán a jogi státusz, hanem a kapcsolat érzelmi minősége, biztonsága és támogatottsága is befolyásolta.

A résztvevők 94%-a hajadon, 5%-uk házas, 1% él bejegyzett élettársi kapcsolatban. Az örökbeadás tekintetében ez azért fontos, mert csak a házasságban élő nőknek kellett a gyermek tényleges vagy bejegyzett apjával megjelenni az örökbeadási tárgyaláson, 95%-uk azzal a jogi lehetőséggel élt, miszerint az anyának jogában van nem megnevezni a gyermek apját. Ez sok szempontból egyszerűsíti a lemondó nyilatkozat megtételét, de ráerősít arra az előítéletre, hogy egyedül az anya felelős ezért a helyzetért, pedig minden esetben két ember szükséges egy élet megfogadásához. A 2. számú ábra jól mutatja, hogy a résztvevők csupán 34%-a egyedülálló valójában. A fennálló 66%-ban az apák nem kívántak semmilyen formában felelősséget vállalni a gyermekükért. Ez az adat azzal is alátámasztható, hogy a gyámügyi tárgyalásokon készült jegyzőkönyvekben a gyermekek rendezetlen családi jogállásúak, azaz apai elismerő nyilatkozat nem készült, és az apáknak nem is állt szándékában ezt pótolni.

2. ábra Az örökbeadó anyák kapcsolati státusza (N=100)

Forrás: saját szerkesztés

A kvalitatív feljegyzések alapján a partnerkapcsolatok jelentős része instabil, konfliktusos vagy érzelmileg elhanyagoló volt. Több esetben az apa érzelmileg vagy fizikailag nem volt jelen, még akkor sem, ha a hivatalos adatok szerint a pár együtt élt. A döntés háttérében gyakran szerepelt bántalmazó kapcsolat, elhagyás, vagy az apa bizonytalan attitűdje az örökbeadás kérdésében. Mindez megerősíti, hogy a kapcsolati háttér minőségi aspektusai lényegesebbek lehetnek, mint a jogi státusz önmagában.

Ezért a kapcsolati státusz elemzése nem kizárólag kvantitatív bontásban értelmezendő, hanem az érzelmi dinamika és a támogatottság felől is.

Tapasztalatom alapján gyakori tévhit, hogy a legtöbb örökbeadó vér szerinti szülő cigány származású. Az adatfelvétel önbevallás alapján történt, ugyanakkor az attribúciós torzítás lehetőségét minimálisnak tartom, mivel az adatokat olyan krízistanácsadást végző szakemberek vették fel, akik közvetlen, bizalmi kapcsolatot alakítottak ki az anyákkal, és számos tabu témáról is tudtak velük beszélgetni. A résztvevők csupán 41%-a vallotta magát roma származásúnak – ami persze a roma lakosság részarányához képest sokkal magasabb szám, ugyanakkor az érintett anyák felét sem teszi ki. Az ő esetükben az adatgyűjtés során rasszjegyeket is rögzítettek a tanácsadók szubjektív észlelése alapján. A kvalitatív adatok alapján megállapítható, hogy az etnikai identitás megjelenése az érintett anyák életében nem konzekvens: a roma identitás vállalása gyakran nem társul a kulturális hagyományok aktív őrzésével. Mindössze 2%-uk (1 fő) említette, hogy a roma etnikumhoz tartozó hagyományokat aktívan gyakorolja. Ez a tendencia összhangban áll a szakirodalom azon megállapításaival, melyek szerint a roma identitás megélése sok esetben nem autonóm választás, hanem a társadalmi környezethez való alkalmazkodás függvénye (Ladányi – Szelényi 2000).

Az ilyen helyzetekben központi dilemma lehet, hogy az örökbefogadott gyermek identitásban milyen szerepet kapjon az etnikai háttér, ha az a vér szerinti szülő életében nem volt meghatározó.

Nyílt örökbeadások kimondott és kimondatlan okai

Az nyílt örökbeadások egyik fő oka tapasztalataim szerint az, hogy az anyák egyedül vannak ebben a nehéz helyzetben. Ennek az okát a továbbiakban érdemes vizsgálni, de megállapítható, hogy sem a gyermek apja, sem a közvetlen környezetből nincs legalább egy olyan személy, aki mentális és/vagy anyagi támogatást nyújtson az anyának. A résztvevők csak 30%-a kért segítséget a gyermek születését követően, a többieknek sok esetben lett volna lehetőségük anyaothtonba, vagy családok átmeneti otthonába költöznie. Ez rengeteg lemondással és nehézséggel járna (valószínűleg a lakóhelytől távol, a pár nélkül tudnak elhelyezést kapni, és minden gyermek körüli teendőt nekik kell végezni, alkalmazkodva az otthonok szigorú keretrendszeréhez), amire sok nő a kutatásban résztvevők közül személyében nem alkalmas. Ez azt jelenti, hogy a korábbi élettapasztalataikból fakadóan nehezen igazodnak el az anyaothtonok strukturált, szabályozott környezetében, ami megnehezíti számukra ezeknek az intézményeknek az igénybevételét.

A résztvevők csupán 3%-a kért mentális segítségnyújtást az örökbeadást követően, amiből arra következtetek, hogy nincsenek olyan szociális helyzetben, hogy értsék, ez milyen lehetőség. Mindössze 21%-uknál nem jelennek anyagi nehézségek az örökbeadás melletti érvek között. 32%-uk esetében volt az örökbeadott gyermek az első gyermek, 18%-uknál a második, a többinél 3. vagy többedik. Több gyermeket nevelő anyák esetében gyakran megjelenik a féltelenség attól, hogy ha megtartja ezt a gyermeket is, akkor a már otthon lévőket veszélyezteti.

A várandósság titkolása gyakori jelenség az örökbeadó anyák körében. A minta alapján a nők 27%-a teljesen titokban tartotta terhességét, míg további 5% részben – vagyis csak szűk környezetének egyes tagjai tudtak róla. Előfordult olyan eset is (4%), ahol az anya csak a szülés beindulásakor észlelte a terhességet, ami orvosi értelemben rejtett terhességnek minősül. A titkolás mögött gyakran társadalmi szégyen, kapcsolati erőszak vagy a támogatás teljes hiánya húzódik meg.

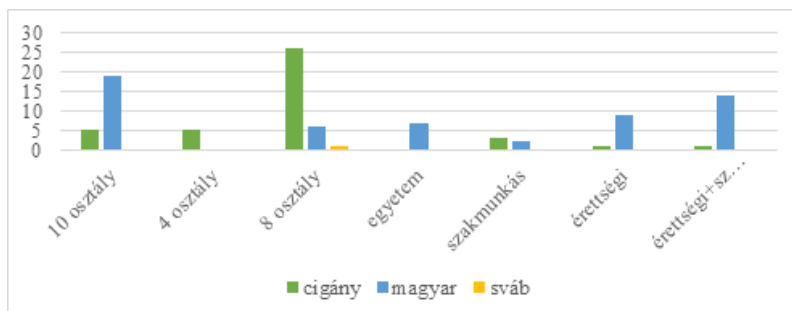
Az addikciók vizsgálata során az derült ki, hogy az érintettek többsége nem használt tudatmódosító szereket, és a döntés hátterében nem a szenvedélybetegségek álltak. A leggyakoribb addikció a dohányzás volt, ami a szocioökonómiai státuszt figyelembe véve nem meglepő. A kvalitatív megfigyelések alapján viszont az apák szerhasználata sok esetben jelen volt, különösen az együtt élő párok esetében. Az apák jelenléte a tanácsadási alkalmak során gyakran otthoni tartózkodáshoz kötődött, ami szintén utalt a rendszeres munkavégzés hiányára és az életvezetési instabilitásra.

Többdimenziós összefüggések

A 3. ábra az örökbeadó anyák iskolai végzettségét mutatja származási bontásban. A többdimenziós összefüggések vizsgálata tovább árnyalja a szociodemográfiai jellemzőket. Az iskolai végzettség és a származás kapcsolatát tekintve megfigyelhető, hogy a roma származású anyák körében az alacsony végzettség – különösen a 8 osztály vagy az alatti iskolai teljesítmény – jóval gyakoribb, míg a nem roma anyák esetében nagyobb arányban jelenik meg az érettségi vagy magasabb szintű végzettség. Ez az összefüggés a társadalmi hátrányok generációs újratermelődésére is utal.

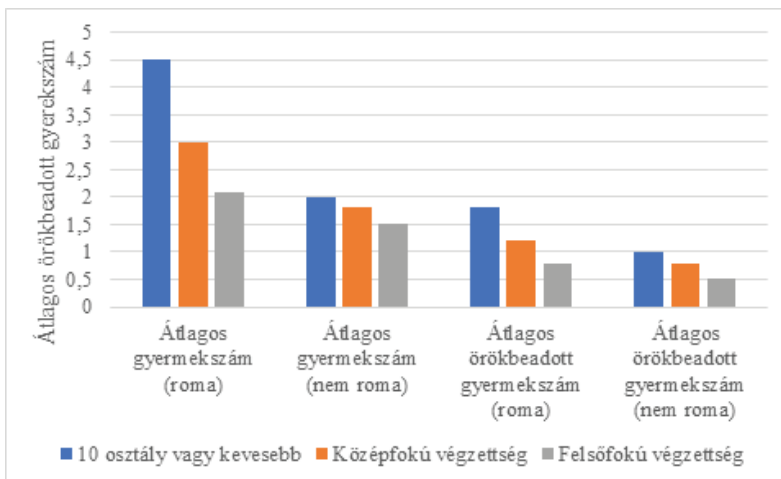
3. ábra Iskolai végzettség és származás (N=100)

Forrás: saját szerkesztés

A gyermekek számának vizsgálata fontos aspektusa az örökbeadó anyák társadalmi háttérének feltérképezésének. A kutatás során nemcsak azt rögzítettük, hány gyermeket nevelnek az anyák, hanem azt is, hogy hány gyermeket adtak örökbe. Ez az információ önmagában is jelentős: tükrözi a családtervezési stratégiákat, a szülői kompetenciák megélésének korlátait, és a társadalmi támogatórendszerekhez való viszonyt.

4. ábra Átlagos gyermekszámok roma és nem roma anyák esetében, iskolai végzettség szerint (N=100)

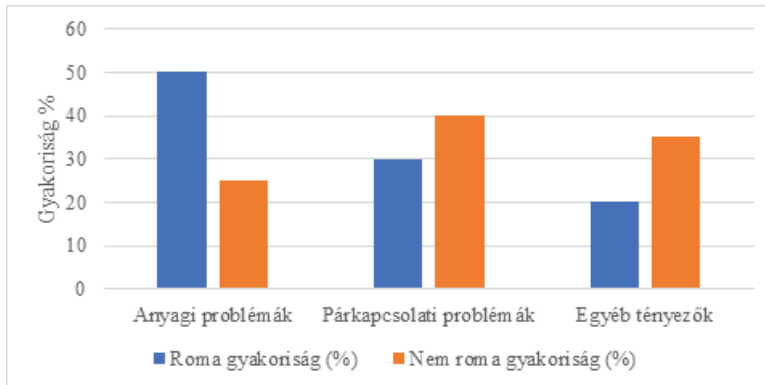
Forrás: saját szerkesztés

A 4. számú ábra alapján elmondható, hogy a roma anyák körében az alacsony iskolai végzettséghez jellemzően magasabb gyermekszám (átlagosan 5,22 gyermek) és örökbe adott gyermekszám (átlagosan 1,8 gyermek) társul. A nem roma anyák esetében ezek az értékek jelentősen alacsonyabbak: átlagosan 1,95 gyermeket vállaltak, ebből 1,37-et adtak örökbe, azaz átlagosan kevesebb mint egy gyermek maradt náluk (0,57 fő). A különbségek statisztikailag

szignifikánsak ($p < 0,001$), az örökbe adott gyermekszám esetében marginálisan szignifikánsak ($p = 0,054$). Az adatok megerősítik, hogy a roma anyák esetében az örökbeadás nem az első gyermeknél történik meg, hanem nagycsaládos mintázatba illeszkedik, míg a nem roma anyáknál gyakran már az első gyermek is örökbeadásra kerül. Ez a különbség strukturális okokra vezethető vissza, beleértve a reprodukciós mintázatokat, a családtámogatási stratégiákat és az intézményekhez való viszonyulást is.

5. ábra Örökbeadás okai roma és nem roma bontásban (N=100)

Forrás: saját szerkesztés

Az örökbeadás indokainak roma/nem roma bontású vizsgálata azt mutatja (5. számú ábra), hogy a roma anyák körében az anyagi nehézségek dominálnak (50%), míg a nem roma anyáknál a párkapcsolati problémák jellemzőbbek (40%). Mindkét csoportban megjelennek egyéb tényezők is – például a terhesség nem kívánt volta vagy a jövőbeli kilátásokkal kapcsolatos aggodalmak –, de ezek gyakorisága kisebb. Ez az eltérés rámutat arra, hogy a szocioökonómiai státusz és a kapcsolati környezet eltérő súllyal esnek latba az örökbeadási döntés meghozatalakor, attól függően, hogy az anya roma vagy nem roma származású.

A terhesség titkolása és a segítségkérés gyakorisága is különbségeket mutat a roma és nem roma anyák körében. Míg a nem roma nők esetében a terhesség titkolásának aránya magasabb (30%), addig a roma nők körében alacsonyabb (10%). Ugyanakkor a segítségkérés – különösen a várandósság korai szakaszában – gyakoribb volt a roma nők között (50%), szemben a nem roma anyák alacsonyabb arányával (20%). Ez arra utalhat, hogy a roma nők korábban fordulnak támogató szervezethez, amennyiben bizalmi kapcsolatot tudnak kialakítani, míg a nem roma anyák körében a titkolózás és a késői segítségkérés gyakoribb. A különbségek a bizalom, a szégyenérzet, a társadalmi normák és az intézményektől való távolság összetett hatása vezethetők vissza.

A szakirodalom is megerősíti, hogy az örökbeadási döntést gyakran nem a gyermek iránti szeretet hiánya motiválja, hanem az a felismerés, hogy a gyermeknek mások jobb jövőt tudnak biztosítani (Wells, 1993). Emellett Pásztor (2020) kutatásai rámutatnak arra, hogy a roma nők esetében az intézményekkel szembeni bizalmatlanság és a korábbi tapasztalatokból eredő fé-

lelmek jelentős szerepet játszanak abban, hogy kihez fordulnak segítségért, és milyen típusú megoldásokat tartanak elfogadhatónak.

A döntés motivációit vizsgálva fontos látni, hogy az örökbeadás nem minden esetben egy tragikus végkimenetelként, hanem sok esetben egy tudatos, a gyermek érdekeit szem előtt tartó döntésként jelenik meg. Ez különösen igaz azokra az esetekre, ahol az anya nem csupán krízishelyzetbe került, hanem hosszabb távon is kilátástalannak ítélte helyzetét. Az ilyen esetekben az örökbeadás egyfajta reprodukzív felelősségvállalásként is értelmezhető (Solheim 2008).

Ugyanakkor jelen vannak azok az esetek is, ahol a döntés mögött nem a gyermek jövőjéről való gondoskodás, hanem az anya aktuális életvezetési zavara, szerhasználat vagy pszichés terheltsége áll. Ezekben az esetekben a döntés nem előre megfontolt, hanem inkább sodródó, reaktív válasz egy túlterhelt élethelyzetre (Hollingsworth 2000).

A nyílt örökbeadás lehetősége olyan alternatívát kínál, amelyben az anya döntésképes szereplőként jelenik meg, és befolyást gyakorolhat a gyermek jövőjére – például az örökbefogadó szülők kiválasztásán keresztül. Ez a kontrollélmény hozzájárulhat ahhoz, hogy az örökbeadás utáni feldolgozás kevésbé járjon súlyos pszichés következményekkel, és az anyák képesek legyenek hosszabb távon vállalni döntésük következményeit (Neményi 2006).

Mindezek alapján elmondható, hogy a nyílt örökbeadás nemcsak társadalmi szükséghelyzetre adott válasz, hanem olyan döntési helyzet is, amelyben a strukturális hátrányok és az egyéni értékrend, valamint az anyai felelősség komplex módon jelenik meg.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány célja az volt, hogy bemutassa a nyílt örökbeadást választó anyák társadalmi hátterét, döntési motivációit és a döntés meghozatalához vezető intézményi környezetet. A Fészek Alapítvány adataira épülő kutatás rávilágított arra, hogy ezek a döntések nem elszigetelt, egyéni elhatározások, hanem társadalmi egyenlőtlenségekkel, intézményi hiányosságokkal és érzelmileg rendkívül megterhelő helyzetekkel átszótt folyamatok eredményei.

A vizsgálat tapasztalatai megerősítik, hogy az örökbeadás sok esetben nem autonóm választásként, hanem kényszerpályaként jelenik meg – különösen akkor, amikor a nő szociálisan kiszolgáltatott, egyedülálló, alacsonyan iskolázott, vagy roma származása miatt hátrányos megkülönböztetés éri. A döntés gyakran érzelmi önfeláldozásként és az anyai szerep egy különleges értelmezéseként jelenik meg, nem pedig a felelősség elhárításaként.

A nyílt örökbeadás lehetősége – megfelelő támogatás mellett – valóban szolgálhatja a gyermekek és anyák legfőbb érdekét. Ehhez azonban szükség van arra, hogy az intézményi rendszer ne csupán jogi, hanem érzelmi és pszichoszociális értelemben is támogató közeggé váljon. A kutatás tanulságai alapján világossá vált, hogy a nyílt örökbeadásra irányuló döntések nem értelmezhetők egységes női tapasztalatként, hanem eltérő élethelyzetek és motivációk mentén szerveződnek.

A társadalmpolitikai érzékenyítésnek ezért képesnek kell lennie arra, hogy különbséget tegyen a támogatási szükségletek között. Egyrészt el kell ismerni és képviselni azoknak a nőknek az érdekeit, akik súlyos strukturális hátrányok között, anyagi ellehetetlenülés, párkapcsolati instabilitás vagy intézményi bizalmatlanság közepette hozzák meg döntésüket. Számukra

az örökbeadás nem tudatos jövőtervezés, hanem gyakran kényszerű túlélési stratégia. Esetükben a legfontosabb cél az, hogy a döntés pszichésen feldolgozhatóvá és társadalmilag támogatottá váljon – méltóságot és biztonságot biztosító környezetben.

Ugyanakkor fontos felismerni azt is, hogy létezik egy másik női pozíció: azoké a 21. századi, autonóm döntéshozó nőké, akik tudatosan és saját meggyőződésükből döntenek a gyermek megtartásáról vagy örökbeadásáról. A vizsgált 100 örökbeadó anya közül 9 esetben merült fel, hogy a döntés háttérében nem elsősorban kényszerítő körülmények, hanem értékalapú, tudatos döntéshozatal állt. Ezekben az esetekben az anyák jellemzően stabilabb egzisztenciális háttérrel rendelkeztek, többen középfokú vagy annál magasabb végzettséggel bírtak, és már a várandósság viszonylag korai szakaszában kapcsolatba kerültek a támogató szervezettel. Egyes esetekben megjelent az a narratíva, hogy az örökbeadás a gyermek „jobb életének” biztosítása érdekében, felelős döntésként jelent meg, nem pedig kényszerű túlélési stratégiaként. Esetükben a nyílt örökbeadás az autonóm anyaság egy alternatív megélési formájává vált.

Az ő támogatásuk alapja nem a szociális segítség, hanem az önrendelkezés elismerése: annak biztosítása, hogy döntésük ítéletmentesen, partneri viszonyban születhessen meg – függetlenül attól, hogy mások számára az elfogadható vagy sem. E két dimenzió együttes elfogadása teheti lehetővé, hogy az örökbeadás ne stigmatizált végállomásként, hanem személyes és társadalmi méltósággal járó választásként jelenjen meg.

A nyílt örökbeadás nem válhat valódi választássá mindaddig, amíg az azt megelőző döntési folyamat nem történhet biztonságos, méltóságteljes és támogatott környezetben. Ehhez az érintett nők megértésére, történeteik és igényeik szakmai és társadalmi elismerésére van szükség – akár kiszolgáltatott helyzetből, akár autonóm döntéshozóként érkeznek meg a választás pillanatához.

Közpolitikai javaslatok:

A kutatás alapján öt kulcsterületen lenne szükség rendszerszintű változásra. Ezek nemcsak az örökbeadás emberibbé tételét, hanem a krízishelyzetek megelőzését és átláthatóbb kezelését is szolgálják.

1. Komplex krízistanácsadási rendszer kialakítása: jelenleg nincs egységes, országosan elérhető tanácsadói hálózat azok számára, akik várandósan krízishelyzetbe kerülnek. A döntés súlya miatt itt nemcsak jogi tájékoztatásra, hanem pszichológiai támogatásra és szociális segítségre is szükség van. Ennek intézményesítésére lenne szükség – lehetőleg már a várandósság korai szakaszában.

2. Intézményi protokoll a nyílt örökbeadásra: a gyámhivatali és kórházi eljárások jelenleg gyakran sürgetettek, és nem biztosítanak valódi döntési időt vagy tájékoztatói lehetőséget. Egy egységes protokoll biztosíthatná, hogy az anyák ne aláírásra, hanem mérlegelésre kapjanak időt és segítséget – és ne maradjon ki a folyamatból a krízistanácsadás.

3. A szakemberek érzékenyítése és képzése: védőnők, kórházi alkalmazottak, szociális munkások, családsegítők és gyámhivatali ügyintézők gyakran előítéletek, kapkodás vagy féltékenység mentén működnek. Rendszeres képzésre és társadalmi érzékenyítő programokra lenne szükség, hogy a krízisvárandósságot ne kizárólag kockázatként, hanem támogatandó élethelyzetként ismerjék fel.

4. A vér szerinti anyák társadalmi láthatóságának növelése: az örökbefogadásról szóló diskurzusban szinte kizárólag az örökbefogadók jelennek meg. Az örökbeadó nők történeteinek lát-

hatatlanok, néha szegyenként jelennek meg. Pedig ezek a döntések gyakran mély önreflexión és felelősségvállaláson alapulnak – ezt a nyilvánosságban és a szakpolitikában is el kell ismerni.

5. A civil szervezetek szerepének megerősítése: a kutatásban is látszik, hogy az érzékeny, személyes támogatás legtöbbször nem állami szereplőktől, hanem civil szervezetektől érkezik. Az ő munkájuk nemcsak pótolja a hiányokat, hanem bizalmat is képes teremteni – ehhez viszont kiszámítható, hosszú távú finanszírozásra lenne szükség.

Ezek nem radikális, hanem megalapozott és reálisan beépíthető változtatások – és nemcsak a krízisvárandós nők, hanem a gyermekek, örökbefogadók és a szakemberek érdekét is szolgálják.

IRODALOM

- Abramson, L. Y. – Seligman, M. E. P. – Teasdale, J. D. (1978): Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87(1): 49–74. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.87.1.49>
- Andorka, R. (2006): *Bevezetés a szociológiába* (15. kiadás). Budapest: Osiris Kiadó.
- Balázs, P. (2010): Reprodukciós medicina és demográfia. *Demográfia*, 53(1): 5–30.
- Benedek, I (2015): Krízishelyzetben lévő várandós nők segítése. In: Kállay Éva (szerk.): *Pszichológia a perinatális ellátásban*. Budapest: Oriold és Társai Kiadó.
- Bogár, Zs. (2011): *Örökbeadás és örökbefogadás Magyarországon*. Budapest: NCSSZI.
- Bourdieu, P. (1986): The forms of capital. In Richardson, J. G. (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* 241–258. Greenwood.
- Brindzik, B. (2017): Az apai hozzájárulás problémája a hazai és nemzetközi gyakorlatban. *Diszkurzus*1.
- Deli, J. – Bánfalvy, Cs. – Szerdahelyi, J. (2022): *Az örökbefogadás módszertana*. Budapest: KIM.
- Hajdu, T. – Hajdu, G.,– Kertesi, G. (2021): Társadalmi háttér és újszülöttek egészsége. *Közgazdasági Szemle*, 68(6): 639–660.
- Hollingsworth, L. D. (2000): Who seeks to adopt a child? *Adoption Quarterly*, 4(1): 7–23. https://doi.org/10.1300/J145v03n03_01
- James, R. K. – Gilliland, B. E. (2017): *Crisis Intervention Strategies* (8th ed.). Boston: Cengage Learning.
- Kiss, L. – Makó, Zs. (2017): A gyász kommunikációja az örökbefogadásban. *Gyermeknevelés*, 5(3): 55–67.
- Kováts, E. (2013): A reprodukzív igazságosság és a nők szerepének társadalmi megítélése Magyarországon. *Esély*, 6: 43–58.
- Központi Statisztikai Hivatal (2022): *Nők és férfiak Magyarországon, 2021*. Budapest: KSH. <https://www.ksh.hu>
- Központi Statisztikai Hivatal (2023): *Örökbefogadási statisztikák, 2019–2023*. <https://www.ksh.hu>

- Ladányi, J. – Szelényi, I. (2000): A kirekesztettség változó formái: A poszt-szocialista átmenet szociális következményei Kelet-Európában. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Neményi, M. (2006): Krízisterhesség és örökbeadás. In: Tausz Katalin (szerk.): *Gyermekvédelem és gyermekszegénység*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó: 135–153.
- Örökbefogadói tanfolyam Tanulói jegyzet (2017). Budapest: TEGYESZ (Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat).
- Pásztor, A. (2020): Roma nők és az intézményi rasszizmus tapasztalata. *Esély*, 1: 35–53.
- Pásztor, A. (2020): Intézményi bizalom és marginalizáció: Roma nők tapasztalatai a közszolgáltatásokhoz való hozzáférésben. *Kapocs*, 1: 33–52.
- Pavao, J. M. (2012): *The Family of Adoption*. Boston: Beacon Press.
- Seligman, M. E. P. (1972): *Learned Helplessness*. Annual Review of Medicine. <https://doi.org/10.1146/annurev.me.23.020172.002203>
- Selye, J. (1976): *A stressz élete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Solheim, C. A. – Zaid, S. – Ballard, J. (2008): Decision-making and adjustment after placing a child for adoption: Perspectives of birth mothers. *Adoption Quarterly*, 11(1): 1–27.
- Székely, Zs. – Andrási-Stahl, J. (2023): *Krizistanácsadás – hallgatói jegyzet* (2. kiadás). Családbarát Magyarország Központ Nonprofit Közhasznú Kft.
- Takács, J. (2007): A család és a társadalmi nemek elvárásai. In Takács, J. (ed.): *Társadalmi nemek és társadalmi egyenlőtlenségek* Budapest: Új Mandátum Kiadó, 89–105.
- Wells, S. J. (1993): Postplacement Adjustment of Mothers Who Make Adoption Plans. *Child Welfare*, 72(3): 231–242.

Jogsabályi hivatkozások

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. (1997). *Magyar Közlöny*.
- 149/1997. (IX.10.) Korm. rendelet a gyámhatóságok, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárások részletes szabályairól. *Magyar Közlöny*.

Kalandterápia az egyetemen: tapasztalati outdoor módszerek a szociális munkás képzésben

Kosztka Júlia

KOSZTKA JÚLIA: SE EKK Mentálhigiéné Intézet; kosztka.julia@semmelweis.hu

ABSZTRAKT Kutatásom során a tapasztalati tanuláson alapuló természetben zajló vagy más néven outdoor módszerek, mint az élmény- és kalandterápia szociális munkások egyetemi oktatásában való hasznosíthatóságát vizsgáltam. Kutatásom kvalitatív módszertanra épül, feltáró jellegű. Szociális munka alap- és mesterszakos egyetemi hallgatók élmény- és kalandterápiás kurzuson való részvétel után írt reflexiós dolgozatait elemeztem. Az adatok elemzésekor adatvezérelt kategorizációt és szövegelemzést alkalmaztam. Az élmény- és kalandterápiás szabadterén tartott kurzusok a módszertani hasznosulás mellett a kurzusok önismereti, szakmai önismereti és személyiségfejlődést támogató vonatkozása is hasznos része lehet a szociális munkások egyetemi képzésének, jól kiegészítve a szakra jellemző személyiség- és készségfejlesztő kurzusokat. A kinti, „friss levegőn”, természeti környezetben való óratartás hozzájárulhat a hallgatók – és az oktatók – mentális jóllétéhez is, a természeti közeg pozitív hatásaiból adódóan. A természeti környezetben való szociális munka alkalmazása és további kutatása pedig segíthet jobban megérteni a természetnek az emberek fizikai és mentális jóllétében játszott szerepét.

Kulcsszavak: szociális munka oktatása, tapasztalati outdoor módszerek, élmény- és kalandterápia

Adventure therapy at the university: outdoor methods at the social work education

ABSTRACT In my research, I investigated the potential of experiential learning-based outdoor methods, such as adventure therapy, in the university education of social workers. My research is based on qualitative methodology. I analyzed reflective essays written by undergraduate and master's degree students in social work after participating in an experiential and adventure therapy course. I used data-driven categorization and text analysis to analyze the data. In addition to their methodological utility, outdoor courses in experiential and adventure therapy can also be useful parts of the university education of social workers, complementing the personality and skill development courses in the field. Lessons in the open air, in a natural environment, can also contribute to the mental well-being of students and teachers due to the positive effects of the natural environment. Further research into social work in natural environments can help us better understand the role of nature in people's physical and mental well-being.

Keywords: social work education, experiential outdoor methods, adventure therapy

BEVEZETÉS

A tapasztalati outdoor módszerek, mint például az élmény- és kalandterápia szociális szférában való felhasználási, hasznosulási területe széleskörű: nem csak a szociális munka hagyományos értelemben vett klienscsoportjaival, ügyfeleivel alkalmazható, hanem magukkal a szociális munkás szakemberekkel is, például tréningeken, szakmai továbbképzéseken, oktatásban vagy önismereti célú csoportokon. A módszerek egyetemi képzésbe való beillesztésének is

többféle megvalósítása és motivációja lehet. Jelen kutatás célja e módszerek egyetemi környezetben való alkalmazási lehetőségeiknek és céljainak vizsgálata kvalitatív módszerrel, valamint a további hasznosulás lehetőségeinek feltárása.

A szociális munkások egyetemi képzésében fontos helyet kap a különböző gyakorlatban alkalmazható módszerek hallgatók általi megismerése, elsajátítása. Ilyen jellemző módszerek lehetnek többek között a különböző művészetterápiák, resztoratív módszer, mediáció, konfliktuskezelés. Ezek oktatása jellemzően gyakorlati szemináriumok vagy tréning-jellegű kurzusok keretében történik, ahol sok esetben a hallgatók saját élményű gyakorlati tapasztalatokat szerezhetnek az adott módszer használatáról, hatásáról, előnyeiről és a vele kapcsolatosan felmerülő szakmai dilemmákról, felhasználási korlátokról. Ezen módszerek közé illeszkedik az élménypedagógia és a tapasztalati outdoor módszerek, mint az élmény- és kalandterápia. Ezeket egyetemi keretek között oktattva, a többi módszertani kurzushoz hasonlóan, gyakorlatban jól hasznosítható módszereket ismerhetnek meg a hallgatók, elősegítve szakmai eszköztáruk bővülését, későbbi munkájuk sokszínűségét és hatékonyságát.

Felmerül a kérdés, hogy hasznosulhatnak-e más módon is a különböző módszerek, beépülhetnek-e más formában és céllal is a szociális munkások képzésébe, a felsőoktatás keretrendszerén belül. Jelen dolgozatban az élmény- és kalandterápiás módszerekre fókuszálva tárom fel ezen esetleges felhasználási lehetőségeket, hasznosulási módokat.

ELMÉLETI HÁTTER, ALAPFOGALMAK

A magyarországi egyetemeken a szociális munkás-képzések alapelveikben és alapfelépítésükben megegyeznek, az egységes központi szabályozásra támaszkodva. A szakmai gyakorlat szerves része a képzéseknek, lévén az alapképzés gyakorlat-orientált, a mesterképzés pedig ki-egyensúlyozott szak (Budai 2006).

A kutatásom alapjául szolgáló kurzusok megtartásához az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociális Munka Tanszékétől kaptam lehetőséget, a tanszékhez tartozó Szociális munka BA és Szociális munka MA szakokon. Az ELTE TáTK szociális munka képzéseinek célja jól körül határolt és illeszkedik a szociális munka gyakorlati praxisához, valamint a Szociális munka globális definíciójához (IFSW 2014), és a Szociálismunkás-képzés Globális Irányelveihez (Budai – Toldiné 2020, Bulyáki et al. 2021).

A tapasztalati outdoor módszerek egy gyűjtőfogalom, melybe beletartozik többek között a tapasztalati oktatás vagy élménypedagógia, a vadon- és természetterápia, az élmény- és kalandterápiás módszerek és a természetben zajló/outdoor tréningek. Közös jellemzőik, hogy változatos célokkal és klienscsoportokkal alkalmazhatóak, a tapasztalati tanulás elméletére épülnek, természeti környezetben valósulnak meg és fontos elemük a reflexió. A tapasztalati tanulás egy olyan folyamat, amely során a tudás a tapasztalat átalakulása által jön létre. Leírható egy ciklikusan ismétlődő négyfázisú folyamatként is, ahol az egyes fázisok a tapasztalat-szerzés, a megfigyelés és reflexió, az elvont fogalmak alkotása és az újracselekvés (Kolb 1984).

E módszerek jellemző eszközei lehetnek a csoportos problémamegoldó feladatok, élménypedagógiai játékok, alacsony és magas kötőpályák alkalmazásai, természeti metaforákkal való munka, különböző sportokra és aktivitásokra épülő módszerek is (Kosztka – Rá-kár-Szabó 2019).

Az élménypedagógia vagy tapasztalati oktatás olyan cselekvésorientált módszer, ahol a résztvevőket különböző szociális, fizikai és lelki kihívások elé állítjuk, hogy mintaszerű tanulási folyamatok segítségével fejlődhessen a személyiségük és különböző készségeik (Michl 2017).

Rövid meghatározását tekintve az élmény- és kalandterápia a tapasztalati terápiák egy fajtája, melyek olykor az élménypedagógia terápiás megvalósulásaként is szoktak említeni. Elsősorban természeti környezetben (de bizonyos körülmények között beltéri megvalósítással is) kaland alapú aktivitásokat kínál, melyeket egyéni vagy csoportos reflektálás, feldolgozás kísér. A kalandterápiás programokat jellemzően rekreációs, személyiség- és készségfejlesztési, rehabilitációs vagy terápiás céllal alkalmazzák, a különböző célcsoportok igényére és a beavatkozás lehetőségeire való tekintettel (Rákár-Szabó – Kenézlői 2019). Az utóbbi években egyre elterjedtebbek például a traumafeldolgozás vagy szenvedélybeteg rehabilitációs célú terápiás alkalmazások is (Gillis 1992, Gass 1993, Crisp 1998, Bandoroff – Newes 2004). Az élmény- és kalandterápia egy fajtája a vadonterápia, amely nagyobb fókuszot helyez a természetkapcsolatra, természeti szimbólummunkára, mint a problémamegoldó és kihívás szerű gyakorlatokra.

A természeti környezetben végzett tapasztalat alapú módszerek – mint amilyen az élmény- és kalandterápia – a szociális munka gyakorlatában is jól alkalmazhatók, annak céljaihoz, alapelveihez és hagyományos eszköztárhoz jól illeszkednek. A tapasztalati tanulás intenzívebben és hatékonyabban valósulhat meg kinti környezetben, a természet kitágítja a módszer lehetőségeit, segíti a fókuszálást és elmélyülést, a természetes következmények miatt a (terápiás) folyamat jelentőségteljes és valóságos lesz a résztvevő számára (Gass 1993).

MÓDSZERTAN

E kutatás adatforrását az általam az ELTE TáTK szociális munkás képzésében tartott Élmény- és kalandterápia, illetve Élmény- és kalandterápia módszerei és alkalmazása kurzusokon résztvevő hallgatók által irt önreflexiós dolgozatok adták. A kurzusokon résztvevő alap- és mester szakos hallgatóknak lehetősége volt sajátélményű betekintésre az élmény és kalandterápiás módszerek gyakorlati alkalmazásába és azok szociális munkában való alkalmazási lehetőségeibe. A kurzusok egyfajta módszertani fejlesztésként valósultak meg, magyarországi viszonylatban elsőként. Ebből kiindulva releváns a kurzusok empirikus kutatással való kísérése, mely elősegíti a módszertan szociális munkások képzésében való helyének és szerepének vizsgálatát. A kutatás során elemzett szabad keretű, formai megkötés nélküli önreflexiók használata lehetővé teszi a hallgatók saját megéléseinek, gondolatainak, témáinak kevésbé irányított formában való megjelenését, ami a kutatás feltáró jellege miatt indokolt. A reflexió megírása a kurzus teljesítésének feltétele volt, annak tartalma azonban nem befolyásolta a hallgató érdemjegyét, hiszen elsődleges célja egy – a tapasztalati tanulás körkörös modelljébe is illeszkedő – újabb önreflexiós lehetőség biztosítása volt. Másodlagos célja volt a jelen kutatás számára való adatgyűjtés, melyhez a hallgatók engedélyét a kurzus értékelése után kértem ki, elkerülve ezzel mindenfajta befolyásolást.

A reflexiókat az Atlas.ti kvalitatív adatelemző szoftver segítségével elemeztem. Adatvezérelt kategorizációval (Kuckartz 2019) dolgoztam, vagyis nem határoztam meg előre a használandó kódokat, kódcsoportokat, mert a hallgatók személyes tapasztalataira, saját fogalmaira szerettem volna építeni az adatgyűjtést. A kódolás adatvezérelt mivolta kétlépcsőssé tette az

elemzési folyamat e részét. Az első elemzés során induktív kódolás történt tartalmi összefoglalás alapján. A második elemzéskor történt meg a kódok rendszerezése, csoportokba rendezése és a szakirodalommal, a téma alapfogalmaival való összevetés. Az eredményeket is e kód-csoportok mentén mutatom be, ahogyan az 1. ábrán is látható.

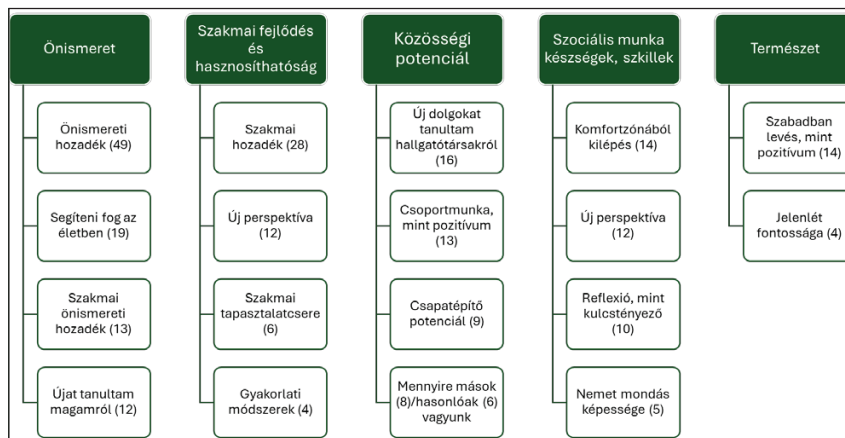
EREDMÉNYEK

A kutatás adatait szolgáltató reflexiókat négy kurzus hallgatói készítették, 56 dolgozat került elemzésre: harmincnyet alapszakos hallgató készített, huszonkettőt pedig mesterszakra járó. A kurzusok 2019 szeptembere és 2024 januárja között valósultak meg az ELTE TÁTK Szociális Munka Tanszék által meghirdetett választható vagy kötelezően választható kurzusként.¹ Az elemzett dolgozatok száma és minősége lehetővé teszi a kurzussal és a módszerrel kapcsolatos tanulságok, következtetések levonását.

A hallgatók életkora változó, az alapszakosok nagyrészt a húszas éveik elején járnak, a mesterképzéses hallgatók esetében nagyobb a szórás. Mesterképzésre egyaránt járnak az alapszak után rögtön továbbtanuló huszonevesek és már hosszú évek óta a szakmában dolgozó idősebb szociális munkások is. A hallgatók nemek szerinti megoszlása megítélésem szerint beleillik abba a képbe, amit általában a szociális munkában és képzésben – és jellemzően egyéb szociális szakmákban – tapasztalhatunk, vagyis a nők magasan felülreprezentáltak a férfiakhoz képest.

A reflexiók elemzése során azonosított témákat gyakoriság szerint és tematikus csoportokba rendezve mutatja be az 1. ábra, ahol zárójelben látható a megjelenések száma is.

1. ábra Hallgatói reflexiókban azonosított témakörök

Forrás: Saját szerkesztés

¹ Egy alapképzéses és egy mesterképzéses kurzus is a Covid-19 világjárvány korlátozásokkal terhelt időszakában valósult meg, így a tanórák egy része – más lehetőség híján – online került megtartásra. Jelen kutatásnak nem célja az online oktatással kapcsolatos kérdések vizsgálata. Mivel ezeken a kurzusokon is legalább fele a tematika szerint, személyes jelenléttel valósult meg és a reflexiók is a személyes alkalmakra fókuszálnak, nem volt szükség alcsoport létrehozására a mintában, a reflexiók összevethetők, egy csoportban elemezhetők.

Az 1. ábrán is látszik, a hallgatók jelentős többsége érezte úgy, hogy a kurzuson való részvételnek volt valamifajta önismereti hozadéka, vagyis tapasztalt személyes vagy szakmai jellegű önismereti vonatkozású fejlődést, fejlődési lehetőséget az órai gyakorlatok, reflexiók vagy azok tovább gondolása kapcsán. A mesterképzéses hallgatók közül mindenki megemlítette az önismereti vonatkozást, és az alapképzéses hallgatóknak is több, mint háromnegyede.

A *szakmai önismeret* külön említése az alapszakosoknál kevésbé volt jellemző, a mesterszakosok fele viszont ezt is kiemelte, mint külön aspektust. A szakmai önismeret talán nem minden esetben választható el teljesen a személyes önismerettől. A szakmával, szakmai személyiséggel összefüggő felismerések és fejlődési lehetőségek sorolhatók ide az értelmezésemben, az a terület, amit a szakmai szupervízió is megcéloz.

„A másik feladat, ami sokáig foglalkoztatott és dolgozott még bennem, az a szakmai folyó ábrázolása volt, amit a természetben talált termékekből, ágakból, kövekből alkottam meg. Még sosem gondoltam így végig a szakmai pályafutásomat, a jelenemet és jövőképeimet. Mintha egyet hátra léptem volna és elkezdtem kívülről szemlélni a szakmai életemet. Kis kavicsokat helyeztem el a folyó elejére, ez jelképezte a nehéz elindulást...” (13. számú mesterképzéses hallgató)

A kurzus gyakorlatai és reflexiók körei célzottan a szakmai önismeretre fókuszáltak, a szakmai személyiség fejlesztése volt a központban. A dolgozatokra és a szemináriumok reflexiók köreiből visszatekintve látható, hogy a szakmai fókusz mellett is sok magánéleti vonatkozás merül fel, sokszor párhuzamosan vagy összefonódva egymással. A fenti, szakmai folyóépítéssel kapcsolatos idézet esetében is megjelenik (kavicsokkal ábrázolva) a szakmai életút elején lévő nehéz indulás, melynek magánéleti és szakmai elemei is vannak.

Megoszlanak a hallgatók tapasztalásai azzal kapcsolatban, hogy a kurzus során új dolgokat tanult-e valaki önmagáról, vagy pedig megerősítést nyert valamilyen magával kapcsolatos önismereti vonatkozásban. Mindkét felismerés fontos önismereti lépcsőfok, és kellő nyitottságot igényel. A mesterképzéses hallgatók közel fele ír arról, hogy *megerősítést nyert önmagával kapcsolatos már meglévő tudásáról, új felismerésekről vagy a magukról alkotott kép megváltozásáról* is írnak néhányan. Az alapszakos hallgatók esetében arányaiban is kevesebben térnek ki mindkét témára: kilencen tanultak új dolgokat és ötven erősödtek meg magukkal kapcsolatos tudásban a dolgozataik alapján.

Mindkét alcsoportban több hallgatónál is felmerül, hogy *segíteni fogják őket a kurzuson tanultak*, tapasztaltak, illetve, hogy *sokáig foglalkoztatta őket* valamely gyakorlat vagy reflexiók beszélgetés, felmerült téma. Felfedezhetjük a tanulás körkörös megvalósulását a hallgatói reflexiókon keresztül. A tapasztalati tanulás elmélete (Kolb 1984) szerint a tanulás első fázisa maga a cselekvés, a tapasztalatszerzés, jelen esetben az órai egyéni vagy csoportos gyakorlat. Ezt követi a reflexió vagy feldolgozás fázisa, vagyis az órán megvalósult páros vagy csoportos reflexiók kör. A harmadik fázis a reflektált tapasztalat tovább gondolása, mindennapi életese-ményekkel való összekötése, amely fázisnak megfeleltethető az a visszajelzés, hogy sokáig foglalkoztatta a hallgatókat egy adott élmény vagy téma. A kör negyedik fázisa az újracselekvés, nyilvánvalóan már a tapasztaltakkal és tanultakkal felvértezve. Ehhez a negyedik fázishoz kapcsolható az a gondolat, hogy segíteni fogják őket az életben, vagyis tulajdonképpen egy hasonló helyzetben való újbóli cselekvésben a kurzuson tanultak, tapasztaltak. E gondolat mentén látható, hogy míg a kurzuson a Kolb-féle modell első két fázisára van lehetőség fókuszálni,

a hallgatókban megvalósulhat a harmadik és negyedik fázishoz való elérés. Hogy ezt a folyamatot a reflexiós dolgozatok megírása elősegíti, vagy csak rávilágít azok megvalósulására, e kutatás alapján nem lehet megállapítani.

„Az első óra végén egy csalánt választottam, ami jelképezte, hogy milyen érzéseket váltott ki belőlem az élmény és kalandterápiás kurzus. A csalán, ami eleinte csíp és viszketést okoz, de ha türelmesek vagyunk, akkor idővel kifejti a gyógyító hatását. Számomra azt a felismerést hozta az élményterápiás kurzus, hogyha eleinte nehéz is, de lépjek ki a komfortzónámból, higgyek magamban és merjem megmutatni magamat, mert ez a fejlődésemet fogja elősegíteni.” (15. számú mesterképzéses hallgató)

Valamely, a közösségi potenciál csoportba tartozó téma szinte az összes hallgató írásában megjelent. A hallgatók több, mint egyharmada írta, hogy az órán *ismerte meg csoporttársait, vagy pedig tanult róluk új dolgokat*, jobban meg tudta ismerni őket. A kurzusnak nem volt kifejezett célja a közösségépítés, a tematikába beépített gyakorlatok is inkább a résztvevők szakmai önismeretére, személyes fejlődésére fókuszáltak. Megjelentek persze bemelegítő ismerkedő és bizalomkialakító gyakorlatok is az alkalmak elején, de a reflexiós körök fókuszába a személyes vonatkozások, szakmai önismeret került, valamint a gyakorlatok és módszerek szakmai felhasználási lehetőségei. Ennek ellenére a közösségi fókusz hangsúlyos volt mind a reflexiós dolgozatokban, mind az órai visszajelző körök során.

„Az óra a szabadban volt tartva és elég interaktív módon zajlott. Ez azért is volt jó, mert segített – az önismeret elmélyítése mellett – megismerni a csoporttársainkat is. Mivel mi levelező szakra jelentkezünk és nem voltunk gólyatáborban, így ezen az órán találkoztunk először. Én egy introvertált és kissé szociálisan szorongó személyként kicsit féltem ettől az első találkozástól, de nagyon jól telt, hogy ezen a kurzuson volt lehetőségünk először találkozni egymással.” (14. számú mesterképzéses hallgató)

„A tantárgy során tanult játékok és feladatok felületet meg keretet adtak annak, hogy kontaktusba kerüljek a csoporttársaimmal, ami így magamtól nem megy túl egyszerűen, az órát megelőző szünetet például egy biztonságosan eldugott padon ülve töltöttem.” (18. számú mesterszakos hallgató)

E két mesterszakos hallgatótól származó idézet hasonló gondolatokra épül, mégpedig, hogy a levelező egyetemi képzésen szükségét érzi a közösségépítő, ismerkedési fókuszú képzési elemek vagy gyakorlatok meglétének, például a képzés elején, amely egyfajta közös alapozást teremthetne a későbbi tabuláshoz, csoportos munkákhoz és szakmai beszélgetésekhez. Felmerült a reflexiókban a különböző szakos hallgatók egymás megismerésének a lehetősége is, amely új szakmai és személyes kapcsolódásokra adhat lehetőséget. A több szak hallgatóit is fogadó interaktív szemináriumok alapot adhatnak a szakmai kapcsolathálózat kialakítására is.

„Lehetne az egyetemen sokkal több ilyen óra, amelyben lehetőség van ilyen szempontból megismerni a hallgatótársunkat. ... Azt hiszem, ez nem csak az én érdekem, hanem mentálhigiénés szempontból az ELTE érdeke is. ... A kutatószemináriumokon például kifejezetten hasznos lenne néhány ilyen játék, és ezek után könnyebben menne a csapatban való munka is.” (20. számú alapszakos hallgató)

A dolgozatok nagy részében, összesen 52 alkalommal jelennek meg a szociális munkás kompetenciák és készségek fejlesztésével kapcsolatos csoporthoz tartozó témakörök. A hallgatók tehát tapasztalták a szociális munkásként hasznos szkilljeik fejlődését vagy fejlődésének lehetőségét a kurzus során. Az egyik ilyen kompetencia a *nemet mondás*, amely érdekes módon az egyik alapszakos kurzus során merült fel hangsúlyosan több esetben, a többi kurzus hallgatóinál nem kapott akkora hangsúlyt. Ennek oka a kutatásból nem derül ki, a témafelvetést mindenestre fontosnak tartom, mivel a nemet mondás a szociális munkában is hangsúlyos lehet. A nemet mondás egyfajta határhúzás is, amit egy szociális szakembernek gyakorolnia kell a mindennapi munkájában, és felvethet különböző etikai és személyes dilemmákat is. A szakmai önismeretnek, érett szakmai személyiségnek része kell, hogy legyen a saját határok ismerete, ideértve mind a kompetenciahatárokat, mind pedig a személyes határok meghúzását is.

„Nem éreztem azt, hogy nekem feltétlenül meg kellene csinálnom, vagy hogy el kellene mondanom, hogy miért nincsen kedvem elvégezni egy feladatot. Ez is szintén egy olyan érzés, amit már olyan régen nem tapasztaltam, hogy el is felejtettem, hogy milyen megnyugtató – valamire, amit nem szeretnénk, vagy nem tudunk megcsinálni – nemet mondani.” (2. számú alapszakos hallgató)

A szociális munkás készségek fejlesztése témacsoporthoz tartozik a *komfortzónából való kilépés*, a komfortzónán kívüli feladatok megtapasztalásának gyakorlása is. Egy szociális munkás szakemberre sokszor előfordul munkája során, hogy ki kell lépnie a komfortzónájától, és ismeretlen terepen dolgoznia – akár szó szerinti, akár átvitt értelemben, számára kihívást jelentő, olykor ijesztő szakmaterületen kell helyt állnia, nagy kihívást jelentő üggyel vagy ügyféllel dolgoznia. A természetben zajló kurzus, a természetben zajló vagy az élmény- és kalandterápiás módszerekkel való első találkozás is hasonló, komfortzónából kilépést jelentő helyzet lehet. A tanulási zóna elmélet (Luckner – Nadler 1997) szerint a komfort zónát elhagyva lépünk a tanulási vagy fejlődési vagy növekedési zónába, ahol az ember a számára megszokott és kényelmes területen kívül kerül, tehát szükségessé válik új viselkedések és reakciók alkalmazása, új dolgok és helyzetek megtapasztalása, melyek egy idő után ismertté, komfortosabbá válhatnak, vagyis megtörténik a személyes fejlődés, kvázi növekedés. Amikor a hallgató biztonságos körülmények között találkozik a komfortzóna elhagyásával, és tapasztalatot szerez a tanulási zónában való mozgásról, az megerősítheti őt, támogathatja őt egy következő hasonló jellegű kihívás esetén is.

Megjelent a dolgozatokban mind az egymással való hasonlatosság felfedezésének tapasztalata, mind pedig az egyediség és különbözőség értékének artikulálása is. A szociális munkás munkája során rengeteg különböző emberrel, élethelyzettel és életúttal találkozik, szüksége van mind a sokszínűség felismerésére és elismerésére, mind a hasonlóságok, közös tulajdonságok tudatosításának képességére is.

Szociális munkásként, segítő szakemberként rendszeresen kell (vagy legalábbis kellene) különböző, sokszor új perspektívákból szemlélnünk ügyfeleink helyzetét és a szakmánkat is, valamint elengedhetetlen a szakmai folyamatokra és saját munkánkra való folyamatos kritikus rátekintés, *reflexió*. E két téma is megjelent mind az alapszakos, mind a mesterszakos dolgozatok legalább egyötödében.

„A reflexió jelentőségét a kurzus során is hangsúlyoztuk, de igazán csak a magánéletembe történő átvezetést követően jöttem rá, hogy legalább olyan fontos, mint maga a folyamat, amely után alkalmazom.” (13. számú alapszakos hallgató)

A szakmai fejlődés és hasznosíthatóság kódcsoporthoz kapcsolódó témákat jelölő kódok a második legnagyobb gyakorisággal jelentek meg a szövegekben. A *szakmai fejlődést és gyakorlati hasznosíthatóságot* konkrétan megnevezve a mesterszakos hallgatók több, mint fele, az alapszakos hallgatóknak pedig egyharmada. Több hallgató már a kurzus során, illetve a beadott dolgozatában is összekapcsolta a megismert élmény- és kalandterápiás vagy élménypedagógias módszereket valamely más, általa használt szakmai módszerrel, mint kombinálási lehetőség. Nem csak hagyományos értelemben vett szakmai módszerek és eszközök merültek fel, hanem például a sziklamászás, túrázás, cserkészkedés vagy szerepjátékozás is.

A természettel kapcsolatos témakörök kisebb hangsúlyt kaptak a hallgatók reflexióiban. A szabadban levés, mint pozitívum a mesterképzésben részt vevők dolgozatainak felében artikulálódott, míg az alapképzésben lévőké közül csak néhányban jelent meg. Előzetes feltevéseim és a szakirodalom alapján azt vártam, hogy hangsúlyosabban fog megjelenni az egyetem épületén kívüli helyszín, a természeti környezet hallgatókra gyakorolt hatása a reflexiókban.

A reflexiók alapján nagyon különböző megélései voltak a hallgatóknak azzal kapcsolatban, hogy milyen volt a kinti, természeti környezetben lenni, illetve azzal kapcsolatban is, hogy mi számít természetes közegnek. Ugyanúgy megjelent a természet – korábbi tapasztalatokból és szabadtéri hobbikból is következő – nyugtató és otthonos érzést nyújtó hatása, mint a semleges megélés, a kellemetlen érzések, illetve a természeti közeg befelé fordulást és elmélyülést támogató mivolta is.

„Alapvetően szeretek a természetben lenni, viszont ennél az elemnél nem éreztem, hogy hatott volna rám bárhogyan is, de lehet ennek oka a rossz időjárás és a helyszín volt; az egyetempark nem nevezhető kellemes természetes környezetnek.” (28. számú alapszakos hallgató)

Az egyetemi park, mint természetes közeg meghatározása, ahogyan a fenti idézetben is megjelenik, vitatható. Ideális természeti közegnek semmiképpen nem neveznék egy autóutakkal és nagy épületekkel körül határolt, mesterséges elemekkel is telepakolt egyetemi park. Más nézőpontból viszont, ahogyan az több kurzus záró körében is artikulálódott a hallgatók részéről, a város közepén, a komor egyetemi épület helyett egy fás, füves, viszonylag nagyobb és nyugodtabb területen voltunk. Többeknek ez maga volt a megnyugtató és szokatlan természeti közeg. Másoknak a város zajos része, ami messze van a természettől.

A természetben levéshez szervesen kapcsolódik a jelenlét, fókuszált jelenlét – vagy divatosabb szóval a mindfulness – témaköre, amely szintén megjelent a dolgozatokban. A mindfulness tudatos jelenlétet jelent, vagyis, hogy tudatosan fókuszálunk arra az egy dologra, amit csinálunk, lehet ez bármilyen hétköznapi vagy különleges tevékenység.² Ennek gyakorlásához segítségül hívható a meditáció egyes eszközei, a légzésre való figyelem vagy a természet is. Ez természetesen nem csak a természetben levéssel valósulhat meg, ahogyan az idézetekből is

² Forrás: Mi a mindfulness? – Mindfulness Egyesület (mindfulnessesgyesulet.hu) (Utoljára letöltve: 2024. 04. 20.)

látszik, hanem következhet a módszer gyakorlati, sajátélményű jellegéből, a tapasztalati tanulás módszertanából.

Mindegyik kurzuson – és korábbi általam szabadterén vagy erdős környezetben tartott önismereti programok során – volt olyan résztvevő, aki valamelyik reflexiós körben kifejezte ellenérzéseit a kintléttel, zavaró rovarokkal és számára kellemetlen növényzettel kapcsolatban. Ők jellemzően arra is panaszkodtak, hogy nem tudnak a gyakorlatokra, kérdésekre koncentrálni, mert zavarja őket az outdoor környezet. Számukra nehezebb volt elmélyülni és befelé figyelni, mindfulness állapotba kerülni, pont a környezet miatt. Önismereti, fejlődési szempontból szakmai véleményem szerint ezek az esetleges kellemetlen érzések és feszültségek is fontosak és jól használhatók egy feldolgozó kör során. Az azonban tény, hogy egy módszer sem megoldás mindenre, nincs mindenki számára egyformán hatékony módszer sem az oktatásban, sem a segítő munkában.

DISZKUSSZIÓ

Az élmény- és kalandterápiás módszerek egyik kulcseleme, hogy a tapasztalati tanulás (Kolb 1984) módszertanára épülnek. Eltérnek tehát az egyetemi oktatásban hagyományosnak mondható frontális oktatási formáktól - mint például egy előadás -, és középpontba helyezik a hallgatók aktív részvételét, sajátélményű tapasztalását és az ezt követő reflexiós folyamatokat.

Kóbor (2021) amellet érvel, hogy a tapasztalati tanulás alapú módszerek hozzájárulnak a szociális munkás szkiltek, készségek elsajátításához. Kozma (2002) nyomán Bulyáki és munkatársai (2021) kiemelik, hogy a szociális munkásoknak különböző és változatos problémákkal küzdő klienseiknek való adekvát segítségnyújtáshoz és megfelelő beavatkozási stratégiák kialakításához széleskörű módszertani eszköztárra van szükségük. Az élmény- és kalandterápiás módszerek – kezdve a kurzus során elsajátított gyakorlatokkal, csoportvezetési technikákkal és feldolgozási módszerekkel – hasznos részeivé válhatnak ennek a szakmai eszköztárnak. Az élmény- és kalandterápiát komplett kiegészítő módszerként is lehet alkalmazni a szociális munkában. Nem kell azonban feltétlenül teljes módszertant alkalmazni, mivel egyes elemeit, megközelítéseit átvéve, akár megfelelően a célcsoportra adaptálva is beépíthető egy „hagyományos” praxisba is, kihasználva például a véletlenül rendelkezésre álló szabadtéri, zöld területeket. A módszertani hasznosulás mellett a kurzusok önismereti, szakmai önismereti és személyiségfejlődést támogató vonatkozása is hasznos része lehet a szociális munkások egyetemi képzésének. Az ELTE TáTK szociális munkás alapképzésén a hallgatók személyiségfejlesztő és készségfejlesztő gyakorlatokon vesznek részt, melyek hozzájárulnak önismeretük fejlődéséhez, szakmai identitásuk stabilitásának kialakításához, az önreflektív szakmai személyiség kialakításához és megerősítéséhez (Bulyáki et al. 2021). Hasonló személyiség- és készségfejlesztő képzési elemek, tapasztalati tanulás-alapú vagy tréning-jellegű képzési blokkok más egyetemeken szociális munkás képzésein is megjelennek, például a Szent István Egyetem szociális munka alapképzésének is évek óta hangsúlyos részei ezek (Kóbor 2021). Az élmény- és kalandterápiás kurzus módszertanából és szakmai önismeretre helyezett hangsúlyából adódóan jól kiegészítheti a személyiség- és készségfejlesztő kurzusokat, és az egyéb, szakmai személyiség fejlődésére pozitívan ható képzési elemeket, akár tovább mélyítve, akár más fókuszpontot adva az önismereti munkának.

Fontos kiemelni, hogy a tapasztalati tanulásra alapuló módszerek, tréningek nem csodaszerek és nem jelentenek megoldást mindenre, és nem lehetnek hatékonyak minden hallgató számára. Nem pótolhatják például az elméleti tudás megszerzését, de segíthetik az előadáson megszerzett ismeretek elmélyítését, illetve jól alkalmazhatók a készségfejlesztés területén és bizonyos témakörök gyakorlatokon keresztüli feldolgozásához (Kóbor 2021). Kóbor (2021) felhívja a figyelmet arra, hogy ha a hagyományos oktatói szerep tréneri vagy facilitátori szereppé alakul át, akkor a hallgatók részéről nagyobb bizalom alakulhat ki az oktató felé, másfajta módon kitárulkozhatnak előtte a problémáik megosztásával. Ezen a ponton, érvel a szerző, fontos a határok egyértelmű meghúása és annak megakadályozása, hogy a készségfejlesztő csoportból segítő csoport legyen. Ez a határhúzás és oktatói-tréneri szerepkonfliktussal kapcsolatban felmerülő dilemma a vizsgált élmény- és kalandterápiás kurzusok esetében is releváns. Főleg, hogy itt egy módszertani kurzusról van szó, tehát a tudásátadás is cél, nem csak személyiség- és készségfejlesztés. E szerepkonfliktus és a csoporthatárok elmosódásának elkerülésére szolgált a szakmai önismeretre való fókuszálás mellett a feldolgozó körök felépítésének és mélységének tudatos megtervezése. Folyamatos facilitátori/tréneri/csoportvezetői munkát és folyamatos önreflexiót igényel ez a kurzus oktatója részéről, hogy megmaradjon az egyensúly az ismeretátadás és az önismereti vonatkozások, a csoportmunka és az egyetemi oktatási keretek között.

A természeti közeg egyfajta plusz dimenziót adhat a tapasztalati tanulás alapú módszerekhez, nem elvitatva a tanteremben végzett tapasztalati tanulás alapú kurzusok, képzési elemek létjogosultságát és hasznosságát. A megszokott tantermi, sokszor kötött széksoros környezet-től eltérő helyszín, a fizikai elmozdulás és aktivitás elősegítheti az új nézőpontból, másfajta perspektívából való munkavégzést, motiválva ezzel a nyitottságot és a komfortzónából való kilépést. Az egyetemi épületen kívüli terek, zöld területek használata nem példa nélküli, de kevésbé jellemző. Érdemes meggondolni a speciális tantermi felszerelést – pl. okostábla, számítógépek, szemléltető és kísérleti eszközök – nem igénylő kurzusok más környezetben való megtartását akár alkalmi szinten.

A kinti, „friss levegőn”, természeti környezetben való óratartás hozzájárulhat a hallgatók – és az oktatók – mentális jóllétéhez is, a természeti közeg pozitív hatásaiból adódóan. A biofilia hipotézis (Wilson 1984) szerint az emberiség nem csak fizikailag függ a természettől, hanem igénye van esztétikai, intellektuális, kognitív és spirituális kapcsolódásokra is a természettel. Ebből kiindulva a természeti környezetben való tartózkodás, így a szabadtéren megtartott egyetemi kurzus is hozzájárul a mentális és fizikai egészség megőrzéséhez és növelheti a jóllét érzését. Kaplan és Kaplan (1989) kutatásai arra az eredményre jutottak, hogy a természeti környezettel való kapcsolat megnyugvást, örömet és akár stresszcsökkenést is eredményezhet. Felmerül itt is a kérdés, hogy mi is számít természeti közegnek és mennyire nevezhető annak egy kisméretű, város közepén álló egyetemi park. Feltételezhető, hogy minél inkább érintetlenebb, „vadabb” egy zöldterület, annál inkább érvényesülnek a fentebb említett hatások, azonban ez nem jelenti azt, hogy a kevésbé természetes parkok, zöld területek ne járnának pozitív hatásokkal. Az élmény- és kalandterápia módszerei és eszközei, amelyeket ízelítő jelleggel a kurzus során is alkalmazunk, segíthetnek a természeti környezetre való figyelésben, az azzal való kapcsolódásban, a személyes természet-kapcsolatra való reflektálásban és a minket körülvevő környezet tudatosításában.

Az egyetem környezetében levő külső terek jobb kihasználása egy nyitva álló lehetőség a kurzustervezés során. Az oktatási helyszín és környezet olyan tényezők, amelynek tudatos használatával elősegíthetjük az oktatási folyamatot és a hallgatók és oktatók jóllétét is.

A tapasztalati tanulásra alapuló, személyiségfejlesztést célzó kurzusok megvalósítása idő- és erőforrásigényes, csoporttartásra megfelelő helyszínre, eszközökre és módszertanilag felkészült szakemberre van szükség, emeli ki tanulmányában Kóbor (2021). Hozzáteszi azt is, hogy a mai magyar felsőoktatásban dolgozó oktatók többségének nincs meg a módszertani háttere egy ilyen, nem frontális kurzus megtartásához, valamint a Covid-19 járvány miatti online oktatás időszaka is inkább a frontális előadások felé billentette az egyetemi oktatást. A szerző számos jó tapasztalatot is lát a tapasztalati tanulásra alapuló kurzusokkal kapcsolatban, melyek segítik a hallgatók önismeretének fejlődését, új tanulási módszereket nyitnak előttük, ezáltal változást generálhatnak életükben (Kóbor 2021).

KÖVETKEZTETÉSEK

Az élmény- és kalandterápiás módszerek alapelemeinek tekinthető tapasztalati tanulás (Kolb 1984) és tanulási zóna (Luckner – Nadler 1997) elméletekre alapozva állítható, hogy érdemes a szociális munkások egyetemi képzésébe is beépíteni természeti környezetben zajló képzési elemeket, szabadtéren megtartott kurzusokat, tanórákat, programokat. Ha a hallgatók lehetőséget kapnak rá, hogy kapcsolódjanak a természethez, komfortosabban érezhetik magukat. Kevésbé lesz ismeretlen és esetleg kényelmetlen vagy félelmet keltő egy szabadtéri helyszín, mintha sohasem találkoztak volna a külső helyszínen való csoportmunkával, gyakorlatokkal. Amit ismerünk, azt talán bátrabban használjuk a munkánk során is. Ahogyan azt tudományos vizsgálat (Alcock et al. 2020) is alátámasztja, ha a természetben eltöltött idő mennyisége növekszik, növekszik a természeti környezetre való tudatos odafigyelés, annak megóvása is. A szociális munka, a szociális munkások feladata a társadalmi problémákra való reagálás, a társadalmi egyenlőtlenségek és krízisek mérséklése és megszüntetése, valamint a társadalmi jóllét érdekében való aktív fellépés. Ez nem lehetséges a társadalomnak helyet adó környezetnek, természetnek a megóvása, a bioszféra sokféleségének és élıhetőségének fenntartása nélkül. A szociális munkás, aki az embert a környezetében és rendszerekben szemléli, nem hagyhatja figyelmen kívül az ember környezetéhez és rendszereihez tartozó természetes környezetet sem.

A kutatás gyakorlati hasznosulásaként, kvázi oktatásmódszertani újításként megvalósult két konkrét tematika és kurzusterv kidolgozása, valamint folyamatos fejlesztése a hallgatói visszajelzések és oktatói tapasztalatok alapján. A visszajelzések és a hallgatók kurzus iránt tanúsított érdeklődése jelzi, hogy van igény az ilyen sajátélményű, szakmai önismereti fókusszal zajló módszertani kurzusra, mint az élmény- és kalandterápiás kurzus. Érdemes lehet továbbra is folyamatosan értékelni a hallgatók visszajelzéseit és az oktatói tapasztalatokat és ezek alapján fejleszteni a tematikát.

Kutatási eredményeimre, a szakirodalomra és külföldi jó gyakorlatokra alapozva úgy vélem, hogy további alkalmazási lehetőségei is lehetnek az élmény- és kalandterápiás módszereknek egyetemi keretek között. Az egyik ilyen lehetőség egy *alapozó önismereti és/vagy közösségépítő tréning*, amely adott szak első félévében valósulhat meg, optimális esetben az egyetemen kívüli, természeti környezetben. Egy ilyen tréning célja a hallgatói csoport egymással való

megismerkedése, a közös tanulási folyamat alapjainak lefektetése mellett szakmai önismeret-fejlesztés, szakmai célokkal való munka lehetne. Egy ilyen kurzus nem példa nélküli, az ELTE TáTK szociális munkás alapképzésén például több féléves kiscsoportos személyiségfejlesztő és készségfejlesztő kurzus van a képzés elején (Bulyáki et al. 2021), illetve más egyetemeken szociális munka és szociálpedagógia alapképzésében is megjelenik a személyiségfejlesztés kiscsoportos kurzusok vagy tréning formájában (Kóbor 2021, Győri-Dani 2021). Találkozhatunk egyéb, nem kurzus formájú, közösségépítést elősegítő képzésindító programokkal is. Az ELTE TáTK humánökológia mesterszakon például az oktatókkal közös évnnyitó kirándulást szerveznek az első évfolyamos hallgatóknak, amely kötetlenebb formában, kevésbé strukturált keretek között ad lehetőséget az ismerkedésre, kapcsolódásra és természeti közegben levésre. Az ELTE TáTK szociális munka alapszak esetében jellemzően az első év végén valósul meg a szociotábor, ami a képzés meghatározó eleme, egy komplex módszertanra épülő etnográfiai terep-kutatás (Bulyáki et al. 2021). E példákhoz képest egy képzés legelejére tervezett, külső helyszínen, természeti környezetben, élmény- és kalandterápiás elemeket is használó önismereti és/vagy közösségépítő tréningen nagyobb hangsúlyt kaphat a személyes fejlődés, a csoportban való működésre való rátekintés, a szakmai célok és dilemmákra való rátekintés és a közös egyetemi munka megalapozása. Egy ilyen szetting pozitívan hatna a hallgatók mentális jóllétére, hallgatói teljesítményére és szakmai önismereti fejlődésére is. Egy ilyen képzésindító tréningjellegű kurzus felfogható akár egyfajta alternatív gölyatáborként is, amely egy adott szak hallgatóinak szól.³ Tovább gondolva a dolgot, a képzés végére beillesztett hasonló csoportos alkalommal keretezhető is a képzés.

Az élmény- és kalandterápiás módszerek egyetemi környezetben való hasznosulása nem csak szociális munka szakos hallgatók körében elképzelhető, például egy szabadon választható *önismereti fókuszú kurzus* keretében. Ha egyértelműen önismereti és/vagy szakmai önismereti fókusszal, a módszertani tudásátadást és az elméleti háttér bemutatását mellőzve kerül kialakításra a kurzusterv vagy tréningterv, bárki számára hasznos lehet szakiránytól, évfolyamtól, képzési szinttől függetlenül. A különböző szakra és képzési szintre járó, eltérő életkorú és tapasztalattal rendelkező hallgatók együttes jelenléte egy ilyen csoportban plusz dimenziót adhat mind az önismereti, személyiségfejlesztő munkához, mind pedig a csoport dinamikájához és az ebből fakadó tanulási, tapasztalási folyamatokhoz. A szabadon választható kurzus-blokk célja elsősorban a hallgatók látókörének szélesítése, lehetőséget adva a saját szakirányuktól eltérő témákba, szakterületekbe való belekóstolásba. Véleményem szerint kitűnően passzol ide az önismereti, személyiség- vagy készségfejlesztő fókuszú kurzus, akár tréning-szerűen meghirdetve. Ez segítheti a résztvevő hallgatók közösségbe való beilleszkedését, megkönnyítve ezzel a csoportos tanulmányi feladatok elvégzését, a hatékonyabb tanórai munkavégzést. Az önismereti fejlődést támogató gyakorlatok és reflexiók körök hozzájárulhatnak a hallgatók személyiségének fejlődéséhez, önmaguk jobb megismeréséhez és megértéséhez. Ezáltal és a természeti, nyugodt környezet kifejtette hatások által pedig javulhat a mentális jóllétük is. Ebből a hasznosulási lehetőségből kiindulva felmerül, hogy nem csak a hallgatók,

³ A Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet Szociális munka mesterképzési szakon curriculumfejlesztés zajlott az elmúlt másfél évben. A megújult, 2024 szeptemberében indult képzés tanulmányi terve tartalmaz egy két napos képzésindító tréninget, mely tartalmaz önismereti és közösségépítő fókuszú elemeket, interaktív és tapasztalati tanulási alapú elemeket. A tréning részben külső helyszínen, egy városi parkban valósult meg.

hanem akár az oktatók és a munkájukat segítő nem oktató egyetemi munkatársak számára is meghirdethetők lennének tapasztalati tanulás alapú természetben zajló módszerekre épülő önismereti, közösségépítési, együttműködést fejlesztő vagy akár kikapcsolódást támogató tréningek, programok. Az természetesen további vizsgálatra szorul, hogy van-e igény és szükséglet ilyen jellegű programokra.

További megfontolandó hasznosulási irány lehet egy élmény- és kalandterápiás módszertani specializáció vagy kiegészítő módszertani képzés létrehozása. Ez azt jelentené, hogy a szociális munkások egyetemi képzése, leginkább a mesterképzés során lehetőség nyílna az okleveles szociális munkás végzettség megszerzésével egyidejűleg egy módszer-specifikus tudás elsajátítására. Egy korábbi, hallgatókkal és oktatókkal készített csoportos interjú alapján arra következtethetünk, hogy az egy módszertanra épülő specializáció megosztó gondolat, interjúalanyaink is inkább a szakterület szerinti specializációt támogatták a módszertanival szemben (Kosztka – Rákár-Szabó 2019). Véleményem szerint nem elvetendő az egy módszerre épülő specializáció gondolata sem, ha a szociális munka különböző szakmaterületein jól alkalmazható módszerről van szó, amelynek magasszintű ismerete hozzájárulhat a végzett szakember hatékony és sikeres munkavégzéséhez az általa választott szociális munka szakterületen. Nem csak az élmény- és kalandterápiát, mint módszert sorolom ide, hanem például a művészetterápiás módszereket is. A módszerspecifikus képzések jellemzően nagy anyagi és időbeli ráfordítást igényelnek, így – a jelenlegi béreket és leterheltséget nézve – nem biztos, hogy elérhetőek egy szociális munkás szakember számára, főleg a pályája elején. Egy korábbi kutatásom (Kosztka 2022) alapján elmondható, hogy a szociális munkások több, a szakmájukban jól alkalmazható módszert ismernek, mint amennyinek az elsajátítására és használatára lehetőségük van. Ennek okaiként megnevezték az anyagi vonzatot, mint jelentős tényezőt, illetve a munkahelyi támogatás szükségességét.

Felmerülhet még egy kreditpontos továbbképzés megvalósításának lehetősége is már egyetemet végzett szakemberek számára. Ez nem feltétlenül az egyetemi képzések körébe tartozó lehetőség, hanem az egyetemi kereteken túli hasznosulás. Elképzelhető lenne akár közösen a még képzésben lévő hallgatókkal, akik a diplomájuk mellett szerzik meg a kiegészítő képesítést. Ezzel tovább erősödhetne az oktatás és a praxis közötti kapcsolódás, a gyakorló és a leendő szakemberek párbeszéde.

A legkomplexebb szakmai tervezési és előkészítési folyamatot, valamint legnagyobb infrastruktúrát és erőforrásokat igénylő élmény- és kalandterápiás módszerekre épülő hasznosulási lehetőség egy felsőfokú szakirányú továbbképzés létrehozása lenne, természetesen együttműködve szakmai szervezetekkel, módszert alkalmazó szakemberekkel és szociális munkásokat képező egyetemekkel. Magyarországon jelenleg nem elérhető akkreditált élmény- és kalandterápiás képzés⁴. Élménypedagógiai szakmai továbbképzéseket, tréningeket és szociális

⁴ A kéTTé Magyar Tapasztalati Tanulás Alapítvány által kidolgozott nemzetközi sztenderdekre épülő élmény- és kalandterápiás fókuszú három féléves képzést eddig két évfolyam végezte el, én az első évfolyamban végeztem 2017-ben. A képzés neve: Tapasztalati / Outdoor Tréner és Tanácsadó Képzés Vadon – Kalandterápiás Specializációval. A képzés megfelel a nemzetközi és a hazai képzési sztenderdeknek is, az akkreditációja ennek ellenére eddig még nem valósult meg, ennél fogva bár magas színvonalú tudást és jól hasznosítható gyakorlati szakkilleteket nyújt a képzés, hivatalosan is elismert végzettséget nem ad.

szférában is elismertethető krediteket érő képzésekből többet is találunk⁵, de ezek nem ugyanazt a módszertani keretet fedik le. Kutatási eredményeim alapján is látszik, hogy a szociális munkás szakemberek és egyetemi hallgatók nyitottak a különböző természetben zajló módszerek iránt és szívesen vesznek részt képzéseken, fejlesztik szakmai eszköztárukat, amennyiben lehetőségeik megengedik ezt.

Az általam kutatott téma számos további vizsgálódási, kutatási lehetőséget rejt magában. Fontos következő lépés lehet a szociális munka és a természeti környezet kapcsolódásának vizsgálatában egy átfogóbb kvantitatív módszertanra épülő kutatás a magyarországi szociális munkások természetel, természeti környezettel való kapcsolatának felmérése, kitérve a rendelkezésre álló outdoor terek és azok használati gyakoriságának feltérképezésével. Ehhez kapcsolódóan további érdekes kutatási irány a szakemberek és/vagy a szociális munka ügyfélkörének mentális és fizikai jóllétének vizsgálata a természetben töltött idő viszonylatában. A természeti környezetben való szociális munka és egyetemi oktatás alkalmazása és további kutatása pedig segíthet jobban megérteni a természetnek az emberek fizikai és mentális jóllétében játszott szerepét, elősegítve az outdoor módszerek minél szélesebb körű tudatos alkalmazását, a segítő munkában való hatékony alkalmazásukat.

IRODALOM

- Alcock, I. – White, M. P. – Pahl, S. – Duarte-Davidson, R. – Flaming, L. E. (2020): Associations between pro-environmental behaviour and neighbourhood nature, nature visit frequency and nature appreciation: Evidence from a nationally representative survey in England. *Environment International*, 136(3). <https://doi.org/10.1016/j.envint.2019.105441> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Bandoroff, S. – Neues, S. (2004): *What is Adventure Therapy?* In: *Coming of Age-The Evolving Field of Adventure Therapy*, AEE Publishing, 1–30.
- Budai, I. – Szöllősi, G. (2020): A szociális munka gyakorlati kutatása. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 7(1). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2020.7/1/1> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Budai, I. – Toldiné, B. A. (2020). A Szociálismunkás-képzés Globális Alapelvei. *Párbeszéd*, 7(2). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2020.7/2/12> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Bulyáki, T. – Mihály, B. – Rácz, A. (2021): Az ELTE szociális munka alapképzés innovatív elemei és útkeresési törekvései. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 8(1). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2021.8/1/7> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Gass, M. A. (1993): The evolution of processing adventure therapy experiences. In M. A. Gass (Ed.). *Adventure therapy: Therapeutic applications of adventure programming*. Dubuque, IA: Kendall/Hunt Publishing. 219–230.
- Gass, M. A. – Gillis, H. L. – Russell, K. C. (2012): *Adventure Therapy: Theory, Research, and Practice*. New York: Routledge <https://doi.org/10.4324/9780203136768>

⁵ Kínál ilyen képzéseket többek között a Kalandok és Álmodok Szakmai Műhely, a Katalizátor Pedagógusképző Központ, illetve időszakosan az Élményakadémia Egyesület is.

- Gillis, H. L. – Thomsen, D. (1996): A Research Update of Adventure Therapy (1992–1995): Challenge Activities and Ropes Courses, Wilderness Expeditions, and Residential Camping Programs.
- Györi-Dani, D. (2021): Személyiségfejlesztő tréning és önismeret kurzus szociálpedagógia szakos hallgatóknak – célok, tanulási eredmények, témakörök és gyakorlatok. *Módszertani Közlemények*, 61(1): 97–105.
- IFSW, IAASS (2014): A szociális munka globális definíciója. *Esély*, 6: 96–100. <https://doi.org/10.48007/esely> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Kaplan, S. – Talbot, J. F. (1983): Psychological Benefits of Wilderness Experience. In: Altman, I. – Wohlwill, J. F. (szerk.): *Behaviour and Environment*, New York: Plenum Press https://doi.org/10.1007/978-1-4613-3539-9_6
- Kóbor, K. (2021): Tapasztalati tanulási módszerek helye és szerepe a szociális képzésekben. *Párbeszéd: Szociális Munka Folyóirat*, 8(2). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2021.8/2/7> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Kolb, D. A. (1984) *Experiential Learning*, Englewood Cliffs, NJ.: Prentice Hall. Kosztka, J. (2022): Kint és bent: Outdoor módszerek és terek használata a magyarországi szociális munkában. *Esély Társadalom- és Szociálpolitikai Folyóirat*, 33(1). <https://doi.org/10.48007/esely.2022.1.4>
- Kosztka, J. – Rákár-Szabó, N. (2019): Tapasztalat – természet – szociális munka: A tapasztalati tanulás alapú természeti környezetben zajló módszerek megjelenése a magyar szociális-munkás-képzésben. Rubeus Egyesület, Budapest: 58. https://rubeus.hu/wpcontent/uploads/2019/12/konyv_termeszettapasztalatszm_FINAL_2019.pdf (Utoljára letöltve: 2024. 11. 01.)
- Kuckartz, U. (2019): Qualitative text analysis: A systematic approach. In: Kaiser, G. – Presmeg, N. (szerk.): *Compendium for early career researchers in mathematics education*. Springer: 181–197. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15636-7> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 25.)
- Luckner, J. L. – Nadler, R. S. (1997): *Processing the experience: Strategies to enhance and generalize learning* (2nd ed.). Dubuque, IA: Kendall Hunt.
- Michl, W. (2017): Élménypedagógia. Budapest: KéTTé Tapasztalati Tanulás Alapítvány. Rákár-Szabó, N. – Kenézlői, E. (2019): A tapasztalati tanulástól a kalandterápiáig. Az 'Adventure Therapy' eredete, kulcsfogalmai és alkalmazásának pszichoterápiás alapja. *Serdülő- és gyermek-pszichoterápia folyóirat*, 12(1): 67–92.
- Wilson, E. O. (1984): *Biophilia. The human bond with other species*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/978067404523>

Ferge Zsuzsa öröksége és a szociális munka oktatása

Kerekasztal-beszélgetés a Szociális Munka Napja Konferencia keretében

A résztvevők a tanszékalapító, Ferge Zsuzsa hatalmas szellemi örökségéről beszélgettek 2024. november 13-án a Szociális Munka Napja konferencia keretében. A meghívott vendégek segítségével járták körül, hogy az iskolaalapító szociológus, szociálpolitikus hogyan hatott a szociális munka oktatására, a gyakorlatra és elméletre egyaránt.

A kerekasztalban különböző szociális munkás generációk beszélgettek arról, hogy mit jelent számukra Ferge Zsuzsa, illetve az ő tanításai és mit jelent maga a szociális munka, hogyan látják a szakmai jövőjét.

RÉSZTVEVŐK:

Hegyesi Gábor, ELTE TáTK, professor emeritus

Szécsi Judit, ELTE TáTK, egyetemi adjunktus, szociális munkás, szupervizor

Takács Emőke, szociális munkás, coach, gyermek és felnőtt pszichodráma vezető, metamorphoses meseterápiás foglalkozás vezető

Nemeshegyi Noémi Napsugár, Hegyvidéki Családsegítő és Gyermekjóléti Központ, családsegítő

Kovács-Pálffy Anna Margit, szociális munkás

Moderátorok:

Rácz Andrea, ELTE TáTK, egyetemi docens és

Mihály Bulcsú, szociális munkás, Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete

A kerekasztal-beszélgetés átiratát készítette és a szöveget gondozta:

Rácz Andrea, ELTE TáTK, egyetemi docens

A kerekasztal-beszélgetés Ferge Zsuzsa köszöntőbeszédével indult, amely a szociális munkás képzés 30 éves évfordulójára készült, melyet később, 2024. november 13-án, a Szociális Munka Napján láthatott a közönség először a *Ferge Zsuzsa öröksége és a szociális munka oktatása* c. szekcióban. A beszélgetést a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület elnöksége készítette. A beszélgetésért köszönettel tartozunk Hegyesi Gábornak, Hubai Lászlónak és Talyigás Katalinnak.

„Kedves Hallgatóság, mindenki, akinek köze van a szociálshoz!

Tulajdonképpen ünnepi alkalom ez, hiszen egy 30 éves évfordulót, a szociális képzés 30 éves évfordulóját ünnepelnénk vagy a szociális munka egészének a magyarországi megjelenését, de az ünnep az öröm is meg mindig van benne öröm is.

Mindenekelőtt tényleg és szívből örülök, hogy vagyunk, hogy ennyien vagyunk, hogy a szociális szakma helyet kapott, létjogosultságot kapott és elfogadottságot kapott ebben az országban. Nem lehet csak a globálissal, csak a makróval, csak a csoportokkal foglalkozni. Az egyes ember nélkül nincs társadalom, az egyes ember helyreállítódó emberi kapcsolatai nélkül és valamilyen fajta önfogadás nélkül nincs tisztességes társadalom. És hogy ez így legyen, sok-sok megnyomított embert lehet talpra állítani, ehhez nélkülözhetetlen a szociális munka. Elméletileg a magyar szociális munkás, még egyszer mondom, elméletileg, a mi akaratumk szerint, olyanfajta képzést kap, amelyikben önálló, független döntéseket tud hozni, és amelyekben az állam, az önkormányzatok ellátják megfelelő eszközökkel is, hogy ezeket a szükséges lépéseket meg tudja tenni. Nagyon jó esély volt arra, hogy a magyar szociális munka jó legyen, felszabadító legyen, embererősítő legyen. Még egyszer mondom, megvoltak a módszerek, kidolgozottak voltak, tanítottak voltak, az eszközök pedig mindig valamennyire függőben voltak. Na most ez idáig egy örömteli történet lenne. Sajnos azonban a szociális munkát lehetetlen a politikától függetleníteni. A szociálpolitika már nevében is politika, tehát elkerülhetetlen, hogy minden kormány rányomja a bélyegét, rá is nyomta. És amilyen a kormány volt, olyan lett a szociálpolitikája, sokszor összhangban az eredeti célokkal, ami szegénységscsökkenés, egyenlőtlenségscsökkenés, gyerekesély-javítás. Időnként pedig – és ez a 2010 óta tartó korszak is ilyen – ezek az alapcélok már a szociálpolitikában sem tudnak megvalósulni. A társadalmi mobilitásnak azok a csatornái, amelyek Magyarországon nem működtek rosszul, részben a képzésen keresztül, részben a munkában való előmenetelen keresztül, ezek a csatornák befulladásnak, és már most látszik, hogy a tankötelezettségi korhatár 16. évre lecsökkentése növelte azok számát, akik 18-34 évesek és se állásuk, se iskolájuk, tehát a semmiben vannak. Növeli a lemorzsolódások számát és tulajdonképpen előre jelzi azt, hogy a következő generációban nagyon sokan nem fognak valamilyen képzettségi sinthez kötött munkát találni. Márpedig a képzettségi sinthez nem kötött munkák, részben az automatizálás miatt fogynak, részben ezekre mindig lehet a legolcsóbbakat, a magyar munkaerőnél is olcsóbb, külföldi munkaerőt találni. Úgyhogy ez egy eléggé aggasztó dolog, hogy mi is lesz azokkal a gyerekekkel, akiknek a szüleik majd megélhetési szint alatti pénzt visznek haza, vagy egyáltalán nem jutnak valamilyen ellátáshoz. Válasz erre sajnos nincs.

Az egész kormánypolitikát és így ezt a területet is áthatja a tudással szembeni ellenézés, a tudás elutasítása. Mindenféle tudások elutasítása, aminek nagyon sok jele van. Az egyik jelzés mondjuk a Magyar Tudományos Akadémia lényegileg felszámolása, ami folyamatosan történik, de a történet vége a Magyar Tudományos Akadémia eltűnése. Ez tulajdonképpen a miniszter, illetékes miniszter már bejelentette. Ugyanilyen a középiskola, a gimnáziumi felvételek még nőnek, de a középiskolai beiskolázás és főleg a felsőoktatási beiskolázás csökken, és ami talán a legfájdalmasabb, a szakképzésben a közismereteknek a súlya minimálisra csökkent. Tehát arra lehet számítani vagy arra akarnak számítani, hogy a munkás ne tudjon információt megérteni. Ha az emberek nem értik az információkat, akkor azt lehet velük tenni, amit egy kormány épenséggel akar. Tehát ez a tudásellenesség a szociálpolitikában is sok módon tetten érhető. Egyelőre folynak a szociálpolitikai képzések és remélem, hogy ez így is marad. A szociális munkásokat

a különböző személyes és nem személyes információk, látogatások alapján nagyon-nagyon sok veszély fenyegeti. Mindenekelőtt arról van szó, hogy az ország egészét, tulajdonképpen a túlnyomó többséget áthatja egy szorongás. Ez a szorongás ma nem attól szorongás, hogy jön a fekete autó és elviszi az embereket, hanem attól szorongás, hogy elveszítethetem az állásomat. Na most a szociális munkások ebben a helyzetben, amikor, ha nem sikerül pénzt, állami vagy önkormányzati pénzt szerezniük arra, hogy a családokon valahogy segítsenek, ha nem is közvetlenül pénzzel, legalább azzal, hogy gyerekek iskolázódjanak, hogy a lakást meg tudják tartani, hogy ki tudják fizetni az útiköltséget, ha másutt vállalnak munkát, ha pénzüik van, ezekbe tudnak segíteni. És a másik dolog, ami elkezdődött néhány helyen és nagyon remélem, hogy terjed, ez az, hogy a civil társadalom segítségével szerveznek olyan csoportokat, amelyekben a szociális munkás a többieknek segít ahhoz, hogy segíteni tudjanak magukon. A minta, ha jól emlékszem Skóciából jön és talán Izraelből, hogy megszerveződnek városokban is ilyen csoportok. Skóciában elsősorban nőkből, Magyarországon is ennek van nagyobb esélye, mert a nők közösségibbek és jobban szerveződnek és többet tudnak arról, hogy a családoknak segítségre van szükségük. Ez egyáltalán nem tragédia, mert ha a nők megszerveződtek, akkor majd a családok is valahogy jönnek. Tehát elkezdődött egy olyan folyamat, hogy önálló, autonóm gondolkodású és az önkormányzatokkal nem ellenséges, de nem eléggé, hogy mondjam, pénzben segítő viszonyt tartó szociális munkások elkezdenek ilyen csoportokat szervezni, és ha ez tényleg olyan folyamat, ami terjed, és a pillanatban úgy néz ki, hogy a folyamat elkezdődött és lassan-lassan terjed, akkor ez egyrészt a szociális munka szükségességének és elfogadottságának és a gondolatok terjedésének nagyon fontos táptalaja. Másrészt erősíti az egyébként roppantul gyenge magyar civil társadalmat. Tehát itt a szociális munka és a civil társadalom kapcsolatára külön nagy hangsúlyt tennék. Talán ez az a terület, ahol ma más eszközök híján a szociális munkások a legtöbbet tehetnek a magyar társadalom integrálásáért és erősítéséért.”

Ferge Zsuzsa 2022, Monoszló

Rácz Andrea: Az első témánk, akár Zsuzsával való személyes találkozások vagy az írásai, az előadásai vagy akár a megtekintett kisfilm alapján, hogy mit adott nektek. A generációk sorrendjében haladunk. Gábor, Téged arra is kérek, hogy helyezd kontextusba Zsuzsa munkásságát és a szociális munkás képzés születését.

Hegyesi Gábor: Amikor készültem a mai napra, rájöttem, hogy Atyaisten, Ferge Zsuzsát 1968 óta ismerem. Közgazdasági egyetem volt az első egyetemen, ahova azért mentem, hogy szociológus legyek, mert akkor még nem volt szociológus képzés, és így belefutottam az akkor fölfutó szociológia leendő csillagaiba. Előző évben alakult meg a Magyar Szociológiai Társaság Hegedűs Andrással az élen és ekkor kezdtük megismerni azokat az embereket, akik ma ennek a periódusnak a szimbolikus alakjai: Szelényi Iván, Kemény István és persze Ferge Zsuzsa. Zsuzsa statisztikus volt, a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott, és onnan került át a Statisztikai Intézetbe. '68 a reform éve, mindenki a reform lázában égett. Én '68. szeptember elsején kezdtem. Nem voltam közvetlenül tanítvány, nem ültem be Zsuzsa szemináriumára, nem adott jegyet, de ahol lehetett, hallgattam én is. Zsuzsa fantasztikusan beszélt: minden mondatát elkezdte, kibontotta, befejezte, gyönyörűen intonált, megfogta az embereket. Szóval nagyon szerettem, ahogy beszélt, és amit beszélt. Ekkoriban Zsuzsának a fő kutatási területe az iskolarendszer volt, mely a mobilitásról szólt, hogy a tehetséges gyerekek föl tudjanak

emelkedni. Akkor alakult meg a Közgázon a Rajk László Szakkollégium, amikor jelentkeztem, ez a légkör nagyon-nagyon fontos volt, tehát ilyen értelemben boldogan tartom magam tanítványának ebben a formában. Aztán egy kicsit komolyabbá vált a dolog, amikor már egyetem után sikerült egy szociológus állást szerezni, majd megírtam az egyetemi doktorit '74-ben. A Bíráló Bizottság Szelényi Ivánból és Ferge Zsuzsából állt, rettenetesen izgultam. Onnantól közeli kapcsolatba is kerültünk, mondhatnám, nem szerénytelenségből, csak a pozíció miatt, pályatársakká váltunk. Zsuzsát lehetett kritizálni, szeretett vitatkozni, és mivel mi egy generációval később jöttünk, a reformkor tagjai voltunk, Zsuzsával nagyon sok vitánk volt ebben az időben. Ő abszolút elkötelezett volt a szocializmusnak az ideája iránt és balról kritizálta a rendszert. Tehát hogy nem elég állami, mert az iskola nem teljesíti a funkcióját, növeli a társadalmi egyenlőtlenségeket. Mi azt mondtuk, hogy ez az állam soha nem fogja másként csinálni, ezért elkezdtek szervezni a civil szektort, a civil szervezeteket. Zsuzsa féltette az ő általa megálmodott szocializmust, nem szerette a SZETA¹-t, nem szerette a LARES²-t, amit mi szerveztünk, és aztán jött a többi civil szervezet. Abszolút nem az állam, hanem az idea mellett volt, az egyenlőség és a mobilitás mellett volt, de ebben a korban ezt az állam ígérte. Zsuzsa kritizálta az államot, de kritizált minket is. Na, aztán még inkább egymás kritikusi lettünk, amikor kezdtük a szociális munkát. A szociológia mellett elmentem félállásba, '74-től a III. kerületi Nevelési tanácsadóba, kvázi család gondozó lettem. És az évtized végén elkezdtek szervezni a szociális munkás képzést, mert hogy van ez a szociálpolitikánk, amiben van pénzügyi rendszer, meg van a természetbeni juttatások rendszere, de ami hiányzik, az a humán szolgáltatás. Tehát kellene valaki, aki ezt tudja, úgyhogy elkezdtek mondani. Zsuzsa nagyon mérges volt a szociális munkára, ő ugyanis kiváló szociológus és nagyszerű szociálpolitikus volt, de nem igazán tudta a gyakorlatot, azt az elméletből tudta, az angol radikális szociális munkát ismerte. Az angol radikális szociális munka a hetvenes években joggal kritizálta a szociális munkát, ami case work volt tulajdonképpen. Ugye az volt a címszó, hogy 'sebtapasz szociális munka', amelyik csak azt segíti, hogy ne fertőződjön el a seb, de nem előzi meg a bajokat. Úgyhogy ezen az alapon nagyon-nagyon kritikus volt a szociális munkával szemben, mi is sokat vitatkoztunk, ugyan mindig nagyon jóban voltunk, tényleg lehetett vitatkozni, figyelt, nem bánta, ha kritikusak vagyunk. Sőt, egyszer írtam egy bírálatot, a Világosságban jelent meg '83-ban³, akkor jelent meg a társadalompolitikáról egy könyve⁴, és pont azt írtam meg, hogy nem lehet ma már a reform időszakban csak az államtól várni a társadalmi problémák megoldását. A piacnak is van szerepe és reméltük, hogy a civileknek is lesz. Sőt, ekkor egy rettenő fontos dolog történt, máig ható eredménnyel, ekkor bízták meg Zsuzsát a szociálpolitika reformja témájú kutatással. És ez volt akkor a harmadik szerep, amiben Zsuzsával kapcsolatba kerülhettem. Megint nem nagyképűségből mondom, de ott kutatótársak lettünk, két anyagot írtunk, mindkettőt Talyigás Katalinnal. Azt javasoltuk, hogy szükség lenne egy általános szociális

¹ Szegényeket Támogató Alap 1979-ben alakult Solt Otília vezetésével: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szeg%C3%A9nyeket_T%C3%A1mogat%C3%B3_Alap

² A Humányszolgáltató Kiszövetkezet 1982-ben alakult Budapesten a 13. kerületben, mint az első nem állami szociális intézmény: <https://kult13.hu/emlektablak/lares-human-szolgaltato-kiszovetkezet/>

³ Hegyesi G.: Szociálpolitika – a szociológus szemével. *Világosság*, 1983/4. 252–253.

⁴ Ferge Zs. (1982): *Társadalmi újratermelés és társadalompolitika*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

ellátószervezetre, ebből lett a családsegítő⁵ tulajdonképpen, a másik pedig, hogy vezessük be a szociális munkás képzést Magyarországon. Hát szerencsére ez is megvalósult, és ez az utolsó szerep, amiben szerencsém volt vele dolgozni. Amikor kint tanultam Ausztráliában, mielőtt befejeztem a dolgozatot, május 31. volt a határidő, pár nappal korábban kaptam egy levelet Zsuzsától, hogy Gábor, gyere haza, csináljuk meg a képzést. '87. szeptember 1-től indult a nulladik évfolyam a szociálpolitikai képzés keretében Budapesten.

Rácz Andrea: Judit nem csak tanítvány volt, de hosszú évek óta oszlopos tagja az ELTE szociális munka alap- és mesterképzésének. Neked mit adott Zsuzsa?

Szécsi Judit: Én 2002-ben végeztem, még abba a képzésben jártam, ahol öt év egyben volt a szociálpolitikusoknak, szociális munkásoknak és a szociológusoknak is, tehát mi az első két évben szociológusokkal jártunk, a harmadik évtől a szociális munkára koncentráltunk. Én inkább Zsuzsa tanítványaival találkoztam, ők voltak az én tanárim és nagyon-nagyon sokat a műveivel, nagyon sokat olvastuk, szinte minden órán előjött. A személyes találkozás a doktori képzésben történt meg, amikor egy nagyon-nagyon emlékezetes órán voltunk: a méltóság címet viselte, érezhető, hogy borzasztó tág a téma és nagyon sok mindenre lehetőséget adott nekünk. Nekem az maradt meg, hogy azon kívül, hogy nagyon jókat vitatkoztunk, nagyon sok szempontból közelítettük meg ezt a fogalmat, és hogy ő iszonyatosan készült mindig ezekre az órákra. Hatalmas teherbírása volt, nagyon alapos volt, soha nem állt volna ki úgy, hogy nem gondolta végig vagy nem nézett utána annak, hogy megalapozza azt, amit mondani akart. Nagyon friss volt, nagyon alázatos volt mindig a szakma iránt, ami nekem fontos példakép, hogy ő mindig nézte, hogy mit tud még tanulni. Pedig mi csodáltuk, hogy mennyi mindent tud, de hogy ő maga ezt mindig nagyon reflektíven kezelte, és hogy az, hogy lehetett vele vitatkozni, az arról is szólt, hogy neki fontos volt az, hogy mindig megkérdőjelezzük azt, amiben vagyunk, hiszen változik a társadalom, és hogy a szociális munka és a szociálpolitika is, ami nekem már úgy jött le, hogy ő szakmailag borzasztó szorosan, kézen fogva bírja elképzelni. És ez nekem nem is nagyon változott, hogy a szociálpolitika és a szociális munka kéz a kézben jár, és nem lehet egymástól függetleníteni. Voltak arról viták 10-15 éve, hogy ez egy szakma vagy két szakma, de az biztos, hogy az én fejemben a két szakma nagyon erősen összefügg, és hogy az a fajta önreflexió nélkülözhetetlen, hogy állandóan nézni kell, hogy a társadalmi változásokra hogyan tudunk reagálni. Ő nagyon be tudta engedni a kreativitást, bátran tudott gondolkodni, én azt hiszem, ez jött át, hogy az összefüggéseket értsük. Tehát, hogy nemcsak a szociális munka és a szociálpolitika jár kéz a kézben, de nem lehet elvonatkoztatni a társadalmi változásoktól, a szociológiától, a jogtól, a közgazdaságtantól, tehát hogy itt vannak piaci működések, és vannak olyan dolgok, amik az embereket mozgatják a fogyasztásuk vagy a választásaik mentén, tehát nagyon sok tudományban kell otthon lenni, kinézegetni, mert azok tudnak muníciót adni nekünk az önreflexióhoz és a kreativitáshoz is, ami valójában a cselekvésről szól, az állandó vizsgálatról, hogy miben is vagyunk mi, és hogy ehhez az ő alázata és embersége nagyon fontos volt nekem.

⁵ „A családsegítő feladata szociális és mentálhigiénés problémák, illetve egyéb krízis helyzet miatt segítségre szoruló személyek, családok számára támaszt nyújtani az életvezetési képesség megőrzésében. Ez jelenthet információnyújtást, problémamegoldást, lelki támogatást, vagy ügyintézését is.” Infojegyzet, 2016/55: 2. https://www.parlament.hu/documents/10181/595001/Infojegyzet_2016_55_csaladsegites.pdf/7bf477a6-0ad6-4ff2-a5a3-5550e0508ef2

Takács Emőke: 2003-ban végeztem, sok személyes kapcsolódásom Zsuzsához nem volt az egyetemen. Ugyanakkor valahogy azt éreztem és mind a mai napig nagyon határozott élményem az, hogy ő áthatotta a szociális munkának a képzését és ezáltal hatással van arra, hogyan gondolkodom a szakmáról. Zsuzsának a tanítványaival tanítottak, hasonló tematikával mentünk mi is és sokat olvastunk mi is tőle. Csak ismételni tudom Juditot, hogy a képzés segített kontextusba helyezni azt, hogy hogyan gondolkodik az egyes ember, hogyan működik, és ezt nagyon sok minden befolyásolja. Ezt a fajta komplexitást kaptam a képzésemtől és így Zsuzsától.

Nemeshegyi Noémi Napsugár: Iszonyatosan hálás vagyok minden nagyon fontos gondolkodónak, aki olvasmányosan és érthetően, fogyaszthatóan tudja megfogalmazni a gondolatait, és így Zsuzsának is. Tehát, hogy őt lehetett követni, nagyon könnyű volt rákapcsolódni. Szociális munka alapképzésen végeztem 2017 januárjában, és utána voltam kint gyakorlaton Erasmusszal, így '18 januárban államvizsgáztam. Sajnos nem ismertem személyesen Ferge Zsuzsát. Tulajdonképpen az volt nekem egy érdekes felismerés és tényleg csak ismétlem az előttem szólókat, hogy az egész képzést áthatotta a személyisége és a szociálpolitikai látásmódja és mindenféle kutatásai. Ami nekem nagyon hangsúlyos, az a folyamatos önvizsgálat és kritikai látásmód a társadalomra nézve, az államra nézve, és az, hogy mindezt nagyon alázatosan csinálta, nem tévedhetetlennek állította be magát, hanem hajlandó volt meghallani a felé irányuló kérdéseket, kritikákat is.

Kovács-Pálffy Anna: Én '89-ben születtem, személyesen nem ismertem, nem találkoztam Zsuzsával. Nem is készültem eredetileg szociális munkásnak, előtte pszichológiát és közgazdaságtant tanultam, évekig dolgoztam multiknál. Aztán hatalmas szerelembe estem: először önkéntes lettem a civil szférában és ez beszippantott teljesen. Elvégeztem a szociológiai alapszakot, majd utána elkezdtem a szociális munka mesterszakot, amit még most fogok befejezni. Nekem Zsuzsa abszolút egy alkotó ikon, egy értelmiségi alkotó ikon, aki elképesztően inspiráló és jó példa a jövő szociológusai és szociális munkásai számára.

Nagyon érdekes lavinát indított el bennem a kerekasztalba való felkéréseket, mert ami miatt még nem végeztem a szociális munka szakon, az, hogy négy gyermek édesanyja vagyok és a kisfiam sajnos nagyon betegesen született, most Németországban élünk, a kezelései miatt. Pár éve már tanulmányaim előtt is a szociális szférában dolgoztam és hirtelen átestem a másik oldalra. Nagy álmom volt, hogy szociális munkásként dolgozzak, úgyhogy négy gyerek mellett is mindig megtaláltam a módját, hogy hogyan tudjak kapcsolódni ehhez a szférához. Most, hogy erre a beszélgetésre készültem, interjúkat hallgattam és olvastam Zsuzsával, kitaláltam, hogy Németországból hogyan fogok Magyarországra dolgozni a szociális szférában távmunkában, három-négyhetente hazautazva. Úgyhogy csak jövő ilyenkor fogom tudni elmondani nektek, hogy Ferge Zsuzsa milyen hatással volt rám. És még egy, most, hogy rengeteg interjút néztem és olvastam vele, gyakorlatilag egy olyan megnyugvást adott nekem, hogy igazából az, hogy szociológus vagyok, szociális munkás leszek, az örök „megkérdőjelező” szerepbe helyez engem. Egy örök elégedetlenségi helyzetbe hoz, ahogy olvastam, hallgattam őt, ő is rendszer kritikával illetve mindig az adott korszakot.

Mihály Bulcsú: Nagyon érdekes dolgokat mondatok! Most visszafelé haladunk a generációk sorában és azt szeretném kérdezni, hogy mit jelent számotokra a szociális munka. Az, hogy titeket választottunk, annak az egyik apropója az, hogy mindig szociális munkásnak identifi-

káljátok magatokat, noha más végzettségekkel is rendelkeztek. Tehát szabad asszociációk a szociális munka témára!

Kovács-Pálffy Anna: Számomra ez egy szerelem, bármennyire is furcsán hangzik, a maga impulzivitásával és viharaival együtt. Teljesen más úton indultam el és hihetetlenül jó érzés volt rádöbbenni arra, hogy igazából van egy hivatásom. Utcásként dolgoztam egy ideig, majd települési felzárkóztatásban, utána a gyerekeim miatt csak adományszervezéssel foglalkozhatam, de remélem, hogy hamarosan vissza tudok térni a szakmámba.

Nemeshegyi Noémi Napsugár: Alapvetően azért jöttem erre a képzésre, mert hivatásként gondoltam erre a szakmára és tulajdonképpen a képzés ezt teljesen megerősítette. A legtöbbet a hajléktalan ellátásban voltam, már diákként is ott kezdtem, viszont fájó volt azt látni, hogy a gyakorlatban sokszor nem minden úgy működik, ahogy kellene. A szakdolgozatom is ebből indult ki, hogy az intézményi érdekek, egyéni érdekek mennyire vannak ellentétben a szakmai értékekkel. Emiatt volt bennem egy csalódás a terepen dolgozva. Jelenleg a XII. kerületi Családsegítő és Gyerekjóléti Központban vagyok, soha nem volt célom, hogy ezen a területen dolgozzak és amikor láttam a hirdetést, nekem az volt a kulcs, hogy egy jó szakmai team legyen, ahol van szupervízió, ahol vannak képzések és ezt itt megkapom. De visszatérve a hivatásra, én úgy élem ezt meg, hogy ez egy folyamatos önvizsgálat, meg a helyem keresése. Abban, hogy ezt a hivatást mennyire lehet jól megélni a jelenlegi magyarországi helyzetben, abban a szakmában, ahol nagyon sok helyen tényleg gondok vannak, akár a gyerekvédelemben vagy akár a hajléktalanellátásban, nekem ez folyamatos helykeresés is. De visszatérve Ferge Zsuzsára meg a képzésre, az mindig egy bátorító dolog vagy a helyemre tevő dolog, hogy ez a kritikai látásmód mennyire fontos, meg az, hogy az egyént ne csak az ő kicsi világából kiindulva vizsgáljuk, hanem a társadalmi háttérével együtt a nagyobb összefüggésekben, és hogy az egyéni felelősségét együtt látva, de tudva azt, hogy egyébként milyen nagyobb folyamatok hatására van ő ott. Ezt azért emelem így ki, mert ez egy alapvető gondolat elvileg, de a gyakorlatban sokszor a szakemberek is elfelejtik, hogy ne bűnbakként nézzenek egy-egy ügyfélre.

Takács Emőke: Én már nem dolgozom közvetlenül ügyfélkapcsolatban, hanem projekteket koordinálok, írom a pályázati beszámolókat, de ezt nem tudnám jól csinálni, hogyha nem ismerném azt, hogy milyen a gyakorlatban. A szociális munka ezt is jelenti, hogy ismerem azt, amiről próbálok írni és forrásokat teremteni. Erről a kérdésről a legelső szó, ami eszembe jutott, az a képesség tétel, valójában mi azért dolgozunk, hogy ne legyen ránk szükség. És szerintem ez egy nagyon fontos dilemma, amit jó, ha tudatosan nézünk szociális munkásként, hogy olyan jóleső, hogy emberileg szükség van rám, és hogy nagyon hálásak tudnak lenni az ügyfeleim. De mi van, ha ilyet nem mutatnak felém, nem érzem őket annak. Általában az önmaguk érdekeit kevésbé jól képviselőkkel dolgozunk. Tehát az, hogy kik fordulnak szociális munkások által nyújtott szolgáltatások felé, és az is egy nagyon érdekes dolog, hogy ezt így hova helyezzük el mondjuk a pszichológus, a mentálhigiénés és egyéb szakmacsoportokon belül. És azt, hogy hogyan találja meg ebben a munkában a sikerélményeket az ember, hogy kapom meg a köszönetet, azt szerintem magunkban kell elrendezni, és ehhez nagyon jó, ha van egy jó csapat, egy jó intézményi háttér. Röviden nekem a szociális munka a képesség tételről szól.

Szécsi Judit: Biztos, hogy hivatás, nekem az identitásom, kutatok, tanítok húsz éve, de a szociális munkás az első, amit magamról mondok. Nekem egy szemüveg is, tehát egy látásmód, mindent ezen keresztül nézek. Addiktológia a területem, nem kifejezetten szociális terü-

let, bár az ellátórendszerben mégiscsak az intézményrendszer, markáns része szociális, és ott is ott vannak az összefüggések: nem lehet csak egyoldalúan nézni vagy azt mondani, hogy az egyén vagy a társadalom vagy a családja az oka az addikciónak, hanem minden együtt, ez a rendszerszemlélet. Bár ez nem azt jelenti, hogy nincsenek válságaim az identitásban, hogy akkor ciki-e ezt mondani vagy nem, hogy szociális munkás vagyok. A válságaimban egyébként az szokott átsegíteni, hogyha az egyéni munkára koncentrálok. Tehát, amit mondatok már többben, hogy rendszerkritikusak vagyunk, és hogy mindig egy ellenzéki szemüvegben vagyunk, szerintem nem baj, de ezt nehéz kibírni, hogy mindig bolhás kutyaként morgunk. Ez a dolgunk szerintem, de a kritikában az is benne van, hogy a mi működésünkkel kapcsolatban mennyire vagyunk kritikusak. A rendszert nagyon könnyű kritizálni, de hogy mi az, amit én vagy mi tehetünk. És akkor az, ami a válságból vissza szokott rángatni, az az egyéni cselekvés. Amikor szupervizorként is dolgozom, azt szoktam mondani, hogy jó, érték mindent és borzalom minden, de hogy TE mit tudsz csinálni, és magamtól is ezt szoktam kérdezni, hogy jó és ÉN mit tudok tenni Pistivel meg Katival? Nem érdekel, hogy ki mit vár el tőlem, hogy mit beszél, de én hogy tudom őt az elveim mentén segíteni. És akkor ez általában visszaránt, mert azt gondolom, hogy még mindig sokat lehet egyéni szinten tenni. Akkor, amikor becsukom az ajtót és ketten vagyunk, akkor rajtam múlik, és nagyon sok múlik rajtam, és tudom, hogy az értékeken, a szemléleten, amit én beviszek az egyéni munkába, hogy mi történik velem, hogy képessé tudom-e tenni, hogy elfogadom-e az ő méltóságát, hogy nekem mi a szerepem abban, hogy öneki jó vagy nem jó. Ezt értettem az önreflexió, saját kritika alatt. Ezt iszonyú fontosnak tartom, kicsit fontosabbnak is, mint a rendszerkritikát. Tehát igen, mindig széllel szemben vagyunk és mindig magunkkal szemben is vagyunk, és akkor azokat kell megtalálni, akik, amik átsegítenek ezen.

Hegyesi Gábor: Igazából a szociológiában való csalódásom az oka, mert hogy kétféle élményem volt a Szövetkezeti Kutatóban, leadtam a kutatási jelentést, a párttitkár elolvasta, áthúzta, 'rendszerellenes', betette a fiókba. Vagy megjelent és akkor azt éreztem, hogy na és akkor mi van? Ki olvassa, hol lesz hatása? Iszonyúan el voltam keseredve és szerencsémre a középiskolai tanárnómmal baráti viszony maradt fenn, panaszkodtam és egyszer azt kérdezte, hogy nem volna kedved családgondozónak lenni? Hát ez egy izgalmas kihívás volt, ma visszagondolva Atyaisten, hályogkovács módon, fogalmam nem volt, hogy kell csinálni. Voltak is mély gödrök. Első kliensem például fölkötötte magát. Méreihéz jártam önismeretbe és azt mondta, ne hagyja abba a szakmát, tanuljon! Belefutottunk azokba a helyzetekbe, amiknek aztán nevet adtunk, olvastunk is akkor már, például amikor beszélünk egymással, a kommunikáció az olyan, hogy nem én döntök, hanem ő dönt vagy beszéljük meg közösen. Szóval egy csomó dolgot fölfedeztünk, remélem, átmegy a képzésben, mindezt mi annak idején nem tudtuk. Szóval biztos millió hibát követhettem én is el, de hozzáteszem, hogy ez a véletlen számomra sorsfordító volt: fölismertem, hogy ez az, amit szeretek csinálni. Elképesztő élmény! Megnyerni a másik bizalmát és úgy belépni az életébe, hogy együtt jobb lesz. A végén legalábbis nem lesz rosszabb, vagy ha jól megy, akkor jobb lesz valamilyen módon, belső és külső forrásokat szerezni, beszélgetni, kitalálni, gondolkodni, erőfeszítést tenni, egyszerűen az ember repül. Ez egy fantasztikus szakma, szerintem a legcsodálatosabb, mert minden benne van, a teljes élet: ember, társadalom meg még minden, ami a kettő között van.

Rácz Andrea: Ha már nálad a szó, jöjjön a következő témánk, a képzés. Nálad úgy hangzik, hogy mit tud adni a szociális munkás képzés? Oktatóként hogy éled ezt meg?

Hegyesi Gábor: Zsuzsával kapcsolatban többen elmondták és abszolút egyetértek ezzel, hogy nagy szerencsénk van, mert egy olyan formátumú ember élt pont akkor, amikor a szociális munkás képzés realissá vált, aki a maga tekintélyével, óriási tudásával, politikai kapcsolataival – ez is fontos volt, igen – erőt és háttérrel adhatott. Visszacsatolnék, amiről beszéltem Zsuzsával kapcsolatban, hogy nem szerette a hetvenes években a szociális munkát, és hogy nem csak lehetett vele vitatkozni, de meg is tudta változtatni a véleményét. Hihetetlenül rugalmas tudott lenni, azt is tudta mondani, igazad van, erre nem gondoltam. És a szociális munkával kapcsolatban pontosan ez történt. Amikor találkozott a szociális munka új koncepciójával, tulajdonképpen a később általánossá vált általános szociális munka koncepcióval, ami túllépett a hetvenes években okkal kritizált eszményi jellegű szociális munkán, hiszen a szociális munka szociálpolitika nélkül félkarú óriás. Nagyon fontos a személyes kapcsolat, de kéz a kézben a szociálpolitikával, hiszen az biztosítja a forrást a szociális munka számára, az biztosítja a mobilitási lehetőséget, az biztosítja az egyenlőtlenségek csökkentésének a lehetőségét. Az biztosítja, hogy egyáltalán tudunk prevencióra gondolni, hogy emberek ne kerüljenek ugyanabba a szociális helyzetbe, mint azelőtt. Zsuzsa nagyon harcolt a szegénygondozás ellen, nincs szegénygondozás, ha van normális szociálpolitika. Tehát nem kell szembe állítani a szociológia és a szociális munka megközelítési szempontjait, mert ez két megközelítés, mindegyik a maga területén megállja a helyét. Ez volt szerintem a kulcsa annak, hogy szövetséget tudtunk kötni, és így állt Ferge Zsuzsa a szociális munkás képzés bevezetésének az élére. Igazából nekem a gyakorlati képzés csodálatos volt, és egy másik nagy ajándék, hogy a szociális munkás képzésben oktatóként is részt vehetek a mai napig.

Rácz Andrea: Judit, kettős minőségben is kérdezek, hogy mit ad a képzés?

Szécsi Judit: Azt hiszem, azt szeretném átadni, amit én is kaptam, a képzésben a legfontosabb a szemlélet és az értékek. Ez egy posztmodern tudomány, a szociális munka mindenhol összegyűjti azokat a tudásokat, - a kompetencia határait tartva -, amivel el tud igazodni a világban. Akik a szociális munkás képzésbe járnak, számukra fontos az etika, az autonómia, a méltóság, az emberek pozitív irányú változásába vetett hit. A szemlélet. Az értékek mellé a konkrét tudások is fontosak: mit csinálók én azzal az emberrel és annak milyen hatása van? Az, hogy én hogy veszek részt, ezek a szaktudás vagy módszertanok, amiket igyekszünk átadni, és hogy ezek mit jelentenek a gyakorlatban? Hogy szűröm ezeket a tudásokat, információkat, annak mentén, hogy nekem mi a megélesem az életemben, hogy milyen puttonyaim vannak. Szerintem ez abszolút a szakmatanulás része, hogy ezeket megértsük, hogy milyen háttérrel jövünk, a mi sérüléseink hol szólnak bele abba, ahogy a kollégákkal, egymással és a kliensekkel bánunk. Alapvetés ez a fajta önismeret, ami nem csak a képzésnek a része. Mindenhol van készségfejlesztés, személyiségfejlesztés, de ez nem tud a képzés berkein belül száz százalékgig megvalósulni. Amit fel kell vállalni a képzésnek, az az, hogy nem véletlenül vagyunk itt, fel kell ismerni, hogy mi az a háttér, amit hozunk.

Takács Emőke: Nem csak koordinálok, hanem nagyon sok sapkám van, gyerekekkel és csoportozással is foglalkozom. Mindig a szociális munkás képzettségem az első, amit felsorolok, erre épült rá az összes többi. Egyébként az is szerintem nagyon érdekes, hogy ahány képzőhely, annyiféle, mindegyiknek van valami specifikuma, ami ott náluk jelenik meg. Nagyon sok szelete van a szakmának és így a képzésnek is. Segítő szakma vagyunk, igyekszünk személyes életünkben is magunkra reflektálni, igyekszik a szakma is önmagára és a szűkebb-tágabb környezetére reflektálni és sokszor mégis nagyon nehéz az intézmények, szervezetek közötti kap-

csolódás, mert mégiscsak emberből vagyunk, és mégiscsak azokon a szinteken dől el nagyon sok minden.

Nemeshegyi Noémi Napsugár: A szakmára már hivatásként tekintettem, amikor felvételiztem. Nekem nagyon megerősítő és olyan élmény volt maga a képzés, hogy a helyemen vagyok és hogy jól választottam. Általánosabban megfogalmazva tényleg azt adta, hogy a világnak egy ilyen valóságosabb és jobb megértése. Azt is adta, hogy elkezdjek önismerettel foglalkozni, a saját személyiséggemmel, a saját érintettségemmel, hátteremmel. Ugyanakkor azt gondolom, hogy erre a képzés nem biztos, hogy elég. Tehát, ezzel folyamatosan kell dolgozni.

Azt gondolom, hogy ma is ide járnék, erre büszke vagyok. Még a képzéshez elmondanám, hogy a két nagy gyakorlat mellett nagyon jó lenne, ha lenne több rövidebb gyakorlat. Sok szó esik az alkalmasságról, aminek így visszanézve örültem volna, mert tényleg kollegiális, akár baráti kapcsolatok tudnak kialakulni a tanszéken, és nem tudom, hogy mennyire bevállalható a tanárok részéről, de szerintem, ha van egy bizalmi kapcsolat egy-egy diákkal, akkor szerintem lehetne afelé terelni, hogy adott személynek milyen terápiára vagy önfejlesztésre lenne szüksége. Ezt saját magamra vonatkoztatva mondom, én lehet, hogy örültem volna, és egy-egy dolgot már hamarabb elkezdek. Még egy dolog jutott eszembe, a kritikai látásmód, amit tényleg abszolút fel is erősített bennem a képzés, alapvetően jó, de kellene mellé az asszertív kommunikáció, hogyha szembesülök a terepen való nehézségekkel, hogyan lehet frissen diplomázottként jól képviselni az értekeinket, véleményünket és nem rögtön elcsüggedni.

Kovács-Pálffy Anna: Nem ismételve az előttem szólókat, azt kiemelném, hogy egy rendkívül megtartó közeget adott. Mind személyesen, mind szakmai kapcsolatokkal, mind civil szervezeti kapcsolatokkal. Amikor gyakorlatilag átestem a másik oldalra és megtapasztaltam, hogy milyen a rendszerre szorulva átélni a dolgokat, rengeteg kolléga tudott segíteni, illetve eleve volt egy rálátásom a rendszerre, ami sokat jelentett.

Mihály Bulcsú: Hogyan látjátok mindezek fényében a szakmai jövőjét? Visszafelé haladunk újra.

Kovács-Pálffy Anna: Rövid leszek: az elmúlt hónapok személyes tapasztalatai alapján örületes különbségeket élek meg a német és a magyar rendszer között. Egyrészt örülök, hogy a német rendszer hasznélvezője vagyok, máskor viszont iszonyatosan kétségbe tudok esni a magyar helyzetet látva, úgyhogy tovább is adom a szót.

Nemeshegyi Noémi Napsugár: Ferge Zsuzsa gondolataiból és a jelenlegi állami helyzetből kiindulva nem tudom, hogy mennyire lehet pozitívnak lenni, de az egyes munkahelyeken, mindenki a saját helyén akkor tud jól működni, az lenne a jó, hogyha olyan szakmai közösség lehetne, ahol van szupervízió, számíthatunk egymásra. Nyilván ennek egy része anyagi kérdés, de nagyon nagy része a szemléletben, hozzáállásban rejlik, és ebben a folyamatos reflexió, ösztentartás szerintem sokat segítene. És hogyha lenne párbeszéd egy-egy területen belül és az intézmények között, de akár a különböző szakterületek között is.

Takács Emőke: Nekem az a gondolatom, hogyan tudjuk egyébként a cél, az ügy érdekében a saját kapcsolódásainkat a szervezetek szintjén jobban működtetni. Nagyon fontos lenne a transzparenciának az erősítése. A szociális munka jövőjéről mindig eszembe jut az a videó⁶, amit nagyon sok évvel ezelőtt egyetemista hallgatók készítettek, az akkor még Moszkva téren,

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=rFN9uRmjk5I>

hogy mi a szociális munka és mit csinálnak. Nem lepődnék meg, hogyha ma is nagyon hasonló válaszok születnének. Szerintem ez egy nagyon speciális tudás, és ha van arra lehetőség, hogy beemeljük elemeket, én úgy hívom, hogy amit a forprofit szektor használ, az megtámogatná a szakma presztízsét, elfogadottságát, merthogy nem tudjuk jól reklámozni meg eladni magunkat szakmaként.

Szécsi Judit: Én nagyon hullámzó vagyok ebben a kérdésben. Van, amikor azt gondolom, hogy a szétesés határán vagyunk és föl van húzva a szakma. Beszéltünk a képzésről, de a szociális munkakörben dolgozóknak nagy százaléka nem rendelkezik szociális munkás végzettséggel. Aztán jön a kérdés: hol van itt az önreflexió? Nem lehet Judit, hogy nem vagy elég rugalmas és a változások szelét nem érted? És lehet, hogy most kellene kreatívan megújulni! És hogy a megújulás nem biztos, hogy rossz. Amibe én kapaszkodni tudok, hogy sok jó szociális munkással találkozom a terepen, attól függetlenül, hogy mi a végzettségük. Persze az mindig kérdés, hogy meddig kell asszisztálni egy nem működő rendszerhez.

Ami nekem még vigasz az egyéni munkán kívül, hogy gyakorlatilag a szociális munka kétvált, és van egy, az állami rendszerekben végzett szociális munka, ami egy picit másabb elvárásoknak kell, hogy megfeleljen, és ott vannak a civilek, ahol a kreativitás jobban kiélhető, rugalmasabbak. Egyetlen vigasz lehet az állami rendszeren belül, hogy a személyközi kapcsolatban mi történik, és ez a szociális munkáson múlik. Az eszközök, a források tényleg szűkülnek, nehéz látni, hogy hova lehet tovább delegálni, hisz a szociálpolitika azért is nagyon fontos a szociális munkának, mert anélkül nem tud mit tenni. Ha nincs együttműködés vagy nem tudja hova delegálni az ő kompetenciahatárán túl lévő feladatokat, akkor érdemben nagyon nehéz lépni.

Hegyesi Gábor: Nagyon nagy a baj és nem csak náluk nagy a baj. Ez a szélsőjobb felé forduló világ politikailag is elég nehéz és szociálpolitikailag is, mert elnyomással kezelni a szociális problémákat és nem humanisztikus, felemelő, egyenlősítő, képessé tevő megoldással. Mondhatnám, hogy politikailag az 1930-as évek problémája előkerült száz évvel később. A '30-as években győzött a náciizmus, és most az a mi feladatunk, hogy ne győzzön még egyszer. Ez a szakmánkban hihetetlenül nagy nyomást, de esélyt is ad, példa előttünk, legalább tíz éve Németországban küzdenek a szociális munkások megvédeni a szakmát⁷. Én hiszek benne és optimista vagyok. Egy nagyon nehéz időszakra kell felkészülnünk, ebben az időszakban meg kell védenünk a szakmát, de nem vagyunk fegyvertelenek. A szociális problémák kezelése mindig téma volt az emberi társadalmakban, így ez a hatalomnak is téma. A német hatalom is meg a török, még az orosz hatalomnak is kell valamit csinálnia a szociális problémával küzdő emberekkel. És mi itt vagyunk, nem lehet átlépni ma már a szociális munkát. Tehát azt kell kitalálnunk, hogy a most már több ezer végzett ember, de ha nem is végzett és nem is képzett, de egyet ért, hogy a nehézségekkel küzdő emberek figyelmét felhívja az elnyomásra. Ebben a szociális szakma, a professzionális szociális szakma a következő módon tud eljárni: van a tudás, érték, a szakmára felkészült személyiség és a készségek és be kell emelni a politikai rendszerek elemzésének a kérdését. A sok nemzetközi példa nagyon sok lehetőséget ad. Az értékekben

⁷ Lásd bővebben: Wéber J. – Gille, C. – Krüger, C.: A szélsőjobboldal befolyása a németországi szociális munkára: szisztematikus támadások és napi eltulodások. *Párbeszéd*, 2022/2. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/12218/10815>

szerintem semmit sem kell változtatni, tehát, ami az Etikai Kódex⁸ lényege és koncepciója, az tökéletes. A professzionális személyiségben annyiban kell változtatni, ahogy valamilyen módon a kudarcúró képességünket fejleszteni kell, mert több a kudarc. A készségekben pedig annyiban, hogy – és ez egy paradigmaticus váltás – a jóléti államban kidolgozott szociális munkának az alapkonceptiója, hogy a befizetett adókból a szociálpolitikán keresztül az állam biztosítja a szociális problémák megoldását. Ott van forráshiányunk, tehát plusz forrásokat kell teremteni, a civilekből, magánadományokból, tehát ilyen készségeket is kellene tanítanunk, és a face to face kommunikációban is hatalmas eredményeket lehetne elérni.

Mihály Bulcsú: Köszönjük nektek ezt azt izgalmas beszélgetést! Most megkérdézem tőled is, hogy neked mit adott Zsuzsa és hogy tudsz kapcsolódni a beszélgetéshez?

Rácz Andrea: Szociológus vagyok, de nagy tisztelője a szociális munkásoknak. Judithhoz hasonlóan a doktori képzésben találkoztam személyesen először Zsuzsával, előtte csak legendaként olvasmányokból, és utójára is személyesen egy doktori védésen. Egy idézetet hoztam Zsuzsától a mai napra készülve: „A tudomány nem állandó, mert a tudománynak követnie kell azt, ami van.” – nekem ez a szociális munkában, szociálpolitikában, gyermekvédelmi kutatásokban fontos gondolat, amit Zsuzsától tanultam, hogy mindig az aktualitásokkal foglalkozzak. És egy másik gondolat, Zsuzsáról nem lehet a nagy tanítványai nélkül gondolkodni, és eszembe jutott Krémer Balázs, aki a mai napról is nagyon hiányzik. 2015-ben a *Beszélő*ben jelent meg egy tanulmánya⁹, amiben az EMMI-szótárát elemezte Balázs és néhányat kigyűjtöttem nektek, hogy miket nem lehet használni és mi lett helyette: esélyegyenlőség, helyette van az esélyteremtés, a rászoruló, helyette van a segítségre szoruló, de közben betiltották a Zsuzsa egyik kulcsfogalmát, a szegénységben élőt, helyette viszont van a rászoruló, amit néhány passzussal korábban cenzúráztak. Nem használhatjuk már a szegregált fogalmát, van a periférikus helyette. Betiltották a családon belüli erőszakot, helyette már csak kapcsolati erőszak van. Nincs felzárkóztatás, befogadás, már csak felzárkózás van. Zsuzsa sokat használta a segély fogalmát, ez is már csak támogatás lett. Attól tartok, hogy azóta tovább bővült ez a lista.

És hajrá szociális munka! Amit kihangsúlyoznék én is, az a láthatóság, szerintem most az a kulcs, hogy képesek vagyunk-e akár a képzést megújítani és láthatóvá tenni, hogy mire képünk, és akár mindazt, amit képzettséggel vagy képzettség nélkül, de ezen a területen dolgozók csinálnak.

És neked, Bulcsú, mit adott Zsuzsa és az ő szellemisége?

Mihály Bulcsú: Két óránk volt az egyetemen, amin ott volt, én kicsit előítéletesen érkeztem, mert Pik Katalinért rajongtunk, és megjelent egy idős hölgy 6 darab napilappal, és lenyűgöző volt a műveltsége. Ha nem is értek egy emberrel egyet, a műveltséget, felkészültséget mindig elismerem. Nekem a szociális munkás identitásom nagyon fontos, és az a mottóm, hogy nem akarok olyan országban élni, ahol a szegények pénzén lesznek gazdagok az emberek. És hogy ezt hogyan lehet megfogalmazni a hallgatók felé, de akár a baráti társaságom felé, akik nem mindig értik, hogy kik is a szociális munkások. Zsuzsában volt eleinte egy kis civil-ellenesség, és nekem a Bagázsnál és a Kontúr Egyesületben eltöltött éveim, és több civil szervezet azt tanította, hogy hogyan kell hangot adni, hogy igen, ez az állam feladata, és valahogy

⁸ Szociális Szakmai Szövetség Etikai Kódex, 2022. https://tamogatoweb.hu/letoltes2022/etikai_kodex_2022.pdf

⁹ <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/szo-szo-szo>

rá kell venni az államot a cselekvésre. Zsuzsának volt egy gondolata, hogy felvehetünk négy-öt-ezer szociális munkást, de a mennyiség az nem lesz minőség. Tehát, ha nem adunk a rendszerbe eszközöket, tudást, akkor az annyit is ért. Szomorú, hogy ma ez a minőség. De kellenek elkötelezett szakemberek és lesz majd egyszer egy olyan ország, aminek erre szüksége van. Jövőre is lesz Szociális Munka Napja, gyertek!

Rácz Andrea: Köszönjük a beszélgetést és hogy jöttetek!